TÜRK İNKILÂBININ KARAKTERLERİ

SADRİ ETEM

1933
İSTANBUL
DEVLET MATBAASI

B089886

TÜRK İNKILÂBININ KARAKTERLRRİ

BAŞLARKEN

Siyaset: henüz doktorluk, kimyagerlik veya mühendislik gibi müspet bir ilmin tekniği haline girmedi. Fakat bu vaziyet siyasetin, bir ilim işi gibi tetkik edilmesine mâni değildir. Siyasetçi, şair, veya kahraman gibi bir milletin derunî hamlelerini gösteren yaratıcı bir şahsiyet, veyahut mevcut örneklerle iş yapan insandır. Şairi nasıl yalnız vezin, kafiye, lisan bilgileri ibda edemezse siyasetçiyi de henüz müspet bilgiler teşkil edememektedir.

Siyaseti idare edenler nazariyecilerden ziyade idare ettikleri kütlenin şuurunu keşfeden adamlardır. Bütün siyaset esrarının bu seziş kuvvetinde toplanmış olmasıdır ki, geçen devirlerde ümmî siyaset adamlarının ilim adamlarına nazaran siyaset işlerinde muvaffak olmalarına sebep olmuştur. Siyaset henüz seziş, görüş tarzından daha ileri geçememiştir. (Bir memleketi tahrip etmek için filozofları vali yapardım) diyen adam, bugünün bu vazıh hakikatini ifade etmiştir. Yalnız tetkik, yalnız müşahede ve yalnız hadiseler arasında muayyen nispetler, kanunlar arayan hasbî adamla muayyen bir maksat için binbir faaliyetten bir demet yapan insan arasında ülkü itibarile ne büyük fark vardır? Vakıâ ilim amelî neticeler düşünmemekle beraber birtakım faydalı addedilen neticeler de meydana getirmiştir. Belki bir gün cemiyet ilmi de maddenin ve hayatın ilimden tatbikata geçen neticelerine benzer

birtakım usuller koyacaktır. Fakat itiraf etmelidir ki insanlar kendi eserleri olan cemiyetlerin kanunlara göre yürüdüğünü idrakte çok kıskanç davranmışlardır. Kâinat hakkındaki idraklerimizi tamamlıyan cemiyetin, kanuna tâbi oluşunu ileri süren nazariyeler daha çok gençtir. Onun için maddenin fizik kanunları ve tecrübeleri gibi çok vüzuhla bahsedilecek eserlere cemiyet âleminde henüz tesadüf edilemiyor Bununla beraber insan zekâsı çok eski zamanlardanberi bir hükûmetle ve cemiyetle karşılaşmış mefkûre denen bir realite görmüş onu izah için çarelere baş vurmuştur. Her filozofun az çok cemiyet hakkında bir telâkkisi, bir kanaati, o cemiyeti ıslah için çizdiği plânları vardır. Bu itibarla filozoflar ve felsefe mektepleri kadar cemiyeti izah eden tarzlar vardır. Fakat bunların birer siyasetname olmaktan daha başka meziyeti yoktur. Siyaset sahasında bu kocakarı ilâçlarından medet uman insanlar hakikatle karşılaştıkları zaman apışıp kalmışlardır. Birtakım siyaset usullerini ve amelî faydaları tavsiye etmek veyahut ilmî olduğunu zannettiğimiz birtakım hulyalara hakikat süsü vermek iddiasında değiliz. Henüz ilmî siyaset nekadar cılız ise, teker, teker tecrübelere, gelmiş geçmiş siyasetçilerin gördüklerine, işittiklerine dayanan taklit eden siyasetnamecilik te okadar muzırdır. Eflâtunun bir hamlede çizdiği Cümhuriyet projeleri, ve Eflâtunu takip eden yamaklarının mütaleaları ilmî zannedilen siyasetin nekadar kof olduğunu vuzuhla göstermiştir. Tecrübelere müstenit siyaset usulleri de eğer, hayat olduğu gibi dursaydı, ve cemiyet kendinden iki defa ayni su içilebilen bir dere olsaydı belki bunların da faydaları olurdu. Fakat halk idaresinde yalnız mantığın ve yalnız kuru hakikatin ne müthiş noksanlık teşkil ettiğini inkâr edenler kalmamıştır zannederiz. Kütleleri idare edenler, idare edilen-

lerin mantıklarına değil, belki gönüllerine, onların derunî hayatlarına istinat ederek hüküm sürmektedirler. Siyaset hakkındaki noktai nazarımızı ileri sürdükten sonra, artık kimse iddia edemez ki biz zihnimizdeki bir hayali hadiselere tatbik etmek için uğraşacağız. Bu sahifelerde *Nasıl olursa daha iyi olur* yerine:

Bunlar nasıl oldu? sualinin cevabını bulacaklardır. Kendi tasavvurlarımızı değil, Türkiyede Cümhuriyet inkılâbının hangi şekillerde inkişaf etmekte olduğunu tetkik edeceğiz. Binaenaleyh biz hareket kaidesi koyacak değiliz, mevcut hareket kaideleri arasındaki ilerleme hamlelerini göstermeğe çalışacağız.

I

NAZARİYELER VE İNKILÂPLAR

Her cemiyet inkılâbı gibi Türkiyenin içtimaî hareketleri ve ihtilâli bir filozofun, bir fikir adamının bir sistem halinde vücuda getirdiği bir nazariyenin hatırı için olmamıştır.

Tarihin devreleri önünde mütefekkirlerin, devlet işlerini nazariye sistemlerine uyduran adamların vaziyeti bir manzarayı tesbit eden fotoğraf objektifinden başka bir şey değildir. Onu vazifesi bilerek veya bilmiyerek olanı aksettirmektir. Onun içindir ki hukuk tarihi, bilhassa hukuku esasiye tarihi emrivakilerin bir yekûnundan ibarettir. En çok nazariyeye istinat eden ve filozofların eseri denen Fransa ihtilâlinde, yapılan kanunu esasilerde de hayat, nazariyeye daima hâkim olmuştur.

İngilterede ise, demokrasinin inkişafı nazariye yerine hayata hâkim olan kuvvetlerin siyasî hak safhasına nasıl amelî yollardan gittiğini gösterir.

Orta devir şatosunun içinde çalışan, zamanında harp yapan, fakat sulh günlerinde bir san'atle meşgul olan ve gittikçe nüfusun artmasından dolayı mallarını (Burg) un yakınında teşekkül eden pazarlarda satan şövaliya hizmetçileri kuvvetlenmeden meselâ şehirler şatodan ayrılıp istiklâl peyda etmeden, burjuva iktısadiyatı derebeyinin inhilâline sebep olmadan, demokrasi hareketlerine tesadüf edilemez. Hiçbir nazariye

için, hayat ve hakikatle teması olmıyan bir fikir için belki bazı insanlar ölmeği tecrübe etmişlerdir. Fakat kütleler hayatlarının şuurlu ve şuursuz ifadesi olmıyan hareketler için bir damla kanlarını değil tırnaklarının ucunu bile feda etmemişlerdir. Bunu söylemekle cemiyet içinde nazariyecilerin tamamile faydasız olduğunu iddia edecek değiliz, onlar inkılâpları silâhlarile, kanlarile hayata rapteden kütle için bazan bir teselli, bazan kamçı vazifesini görmüşlerdir.

Fransa ihtilâlinde *Mara*nın sesini Fransa, birkaç sene işitti:

*Russo*nun ruhu şadolmak için daha birkaç bin kelle kopmalıdır.

Maranın bu sözü bizim noktai nazarımızı teyit eder. Eğer Fransada asılzade ve papaz sınıfının elinde istismar edilen burjuva sınıfı henüz buna nihayet verebilecek bir hale gelmeseydi devlete şekil vermek hükmetmek kudretini kendinde duyan coşkun ihtilâlci yerine efendisi için ölen şövaliye bendeleri görecektik, belki o zaman Mara Russonun namına söz söylemeğe kendinde cür'et bulamıyacak, belki de halim, selim bir hekim, bir ilim adamı olarak kalacaktı.

Nitekim Romanın İmparatorluk devrine geçmesi de ayni suretle Site devrinin mağdur bıraktığı esirlerle Pleplerin Patriçiler aleyhine kendilerini istismardan kurtarmak için yaptıkları ihtilâllerle karakterlenir.

Yine Ortazaman devrinde tesadüf ettiğimiz köylü isyanları şövaliye şatosunun etrafındaki asılzade toprağında yaşayan veyahut hakları efendilerine ait, yalnız vazife sahibi olan ve hiçbir hakkı olmıyan, hatta çalıştığı araziye sahip olamıyan bedbahtların hareketleri değil miydi? Rus ihtilâlinde, Faşist hareketlerinde fikrin haricinde kütlelerin rolü yok mudur?

Görülüyor ki hadiseler fikirlerin haricinde biribi-

rine bağlı bir silsile halindedir. Bu bakımdan Türk inkılâbını iki noktadan tetkik etmek icap eder.

1 — Türk inkılâbının doğduğu muhit nasıldı?

2 — Türk inkılâbının istikameti ve mahiyeti ne oldu?

II

TÜRK İNKILÂBININ DOĞDUĞU MUHİT

Türk inkılâbını, muasır liberal demokrat anti tezlerinden biri olan asalet sınıfının Osmanlı İmparatorluğunda mevcut olmaması dolayısile demokratça bir iş farzedilen Tanzimatla başlıyan hareketlerin bir devamı sananlar vardır.

İmparatorluk hudutları dahilinde demokrasi tezi kuvvetle müdafaa edilemiyecek bir noktai nazardır. Ona şuurlu, muntazam faaliyetli bir demokrasi diyebilmek için bilhassa Osmanlı tarihini hiç hatıra getirmemek, havada bir tarih ve rüya gibi bir millet hayatı tasavvur etmek lâzımdır. Vakıâ bir zamanlar Türk demokrasisini Osmanlı İmparatorluğunun teşekkül devresine kadar çıkaranlar vardı. Onların iddialarına göre Türkiyede bir asalet sınıfı yoktu. Onun için demokrasi vardı. Bu gülünç olmaktan başka mana ifade etmez. Onun bünyesinde, asalet sınıfı olmamakla beraber şekli demokrasinin teessüsüne şiddetle mâni olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu bir defa bütün teokratik devletler gibi dinî tesisata malik idi ve dünya işlerini ahıret namına tedvire memurdu. Eğer Osmanlı İmparatorluğunda hayatî faaliyetler görülmüşse onlar kendi sisteminden taşarak yaptığı hareketlerdir [*]. İmpara-

[*] İmparatorluk dinî hükümler hilâfında hareketler de yapmıştır. İmparatorlar istedikleri gibi nizamlar, kanunlar da koymuşlardır. Fakat bunları şer'ileştirerek teokrasiye uygun bir hale koymuşlardır.

torluğun bir felsefesi vardı ki o din çerçevesinden dışarı çıkamazdı. Onun için İmparatorluğun tereddiye uğramadığı bir zamanda gördüğümüz felsefe iskolastiktir. Binaenaleyh neden ve niçin yerine:

— Bu böyledir, bu böyle menkuldür, zihniyeti hâkimdir. İlimde tenkit ruhu doğmuş değildir. İmparatorluk irfanını yapan medrese kendi sistemine sadakatle hizmet etmiştir. O iskolastik kafa yetiştirmekten başka birşey yapamazdı. Hukuk ta dinî mahiyeti haizdi. Çünkü şeriat namına hareket eden devlet müessesesinden başka türlü hareket beklemek abes olurdu. Onun için fıkıh ahkâmı onun hukuk harsı yerine girmişti.

İktısat sistemi yine dinî mahiyeti haizdi. Onun mülkiyete verdiği mana Bedir Gazvesini mübah gören Arap irfanından daha ileri değildir. Binaenalehy Gazvede asıl olan (gasp) biraz daha büyütülürse fetih hakkı mahiyetine girer.

Osmanlı tarihinde filî surette tasarruf hakkı fetih, zabıt, istilâ esaslarına dayanır. Teokratik bir telâkkiye göre yeryüzünde insanlar ancak Allah için, ve Allahın gölgesi için yaşarlar. Bu sebepten dolayı kulların mülkü yoktur. Mülk Allahındır, insanlar ancak ona tasarruf edebilirler.

Ahlâka gelince, o da korkuya dayanır. Faziletin başı Allah korkusudur. Estetik tam manasile Arap ve Acemdir. Çünkü teokrasinin iskolastik felsefesine göre estetik için şöyle bir hüküm vardır:

«Kullar Sanii ezel kadar güzel eser vücuda getiremezler. Onlar noksan ve aciz içinde puyandırlar. Içlerinden bazıları herhangi bir ilhamla kemale yakın eser vücuda getirmişlerdir. İnsanlar için yapılacak şey bu güzel şeyleri taklic etmektir.»

Eflâtunun İdeler Âlemi ve Hayatın Tekevvünü ve

Güzellik hakkındaki telâkkileri mistisizmle birleşerek İmparatorluğun güzellik felsefesine esas olmuştur.

Mademki bütün cemiyetin kıymet ölçüleri dinidir, dilin de bundan uzak kalması imkânsızdı. O da Arap, Acem klasikliğinden kurtulmadı. Din lisanı olan arapçanın kelimeleri, İranın kelime ve kaideleri lisana girdi.

İmparatorluk bütün müesseselerinde müstahsil olmıyan fakat cemiyeti kendi arzularına göre istismar eden şu üç sehpaya istinat ediyordu:

A. — Saray

B. — Medrese

C. — Yeniçeri

Medrese düşünür, saray emreder, yeniçeri icra ederdi.

Türk inkılâbı bu muhitten doğdu. Onun siyasî, iktisadî ve beynelmilel münasebetlerinin neticesi olarak 24 Temmuz 1923 ün karakterlendirdiği millet hayatı ortaya çıktı. Binaenaleyh tarihî bir müessese olarak parçalanan İmparatorluğu tanımak lâzımdır. Çünkü o zaman Türk inkılâbının karakterleri daha bariz bir şekilde ortaya çıkacaktır.

A. SARAY

Saray sultanın karargâhıdır. Bu devirde (Site) devrinin veyahut feodalitenin salâhiyeti kendi cinsinden asiller tarafından tahdit edilen hükümdarı yerine mutlak, her arzusu kanun mahiyetinde olan bir mahlûk vardır. Bugün nesli inkıraza başlamış olan bu hayvanı tabiat noktai nazarından tetkik etmek devrin vasıfları hakkında doğru hükümler peyda etmeğe yarıyacaktır. Gerçi bir zaman sonra bir hipopotam, yahut sokaklarda yürüyen kocaman zahifeler nasıl bizim

için bir ucube gibi görünüyorsa hükümdarlık ta tarihin müzesinde hayretle seyredilecektir.

Roma İmparatorluğu ihtişamını, Patricilerin kemikleri üstüne kurmuştu. Karakallada tam şeklini bulan İmparatorluk Roma vatandaşlığını yani Roma Saltanatı altında insanlrı Roma esaretinde müsavileştirmişti. Bu müsavat damgası altında iki sınıf göze çarpıyordu: Pelep ve esir!

Osmanlı Saltanatı da ilk eserini vücuda gitirirken en şuurlu olarak yaptığı şey İmparatora rakip ve onun hukukunu tahdit eden kuvvetleri dağıtmak olmuştur. Onun için Osmanlı sultanı irsî asaleti yıkmıştır. Sultanın kudreti önünde esarette müsavi iki tabaka vardı:

Tebaa, reaya. Site devrinden ve feodalitenin murakabesinden kurtulan Osmanlı hakanı yeryüzünde Allahın gölgesi ve onun namına hareket eden mukaddes bir mevcudiyet halini almıştı. O, şeriksiz, nazirsiz memlekette hükümran idi, Romanın emperyum hakkını nefsinde cemeden hükümdar da ayni suretle dinî kutsiveti haiz (Pontifex Maximus) ruhanî hükümdar addedilir, öldükten sonra (Divus) mabut unvanını alırdı. Osmanlı Imparatorları, Abbasî halifeleri, Roma kayserleri ayni vasıfları gösterirler ayni tarihî seyr içinde ayni kudretlere sahip olmuşlardır. Osmanlı sultanı vakıâ daima şeriatten bahsetmiştir, fakat onun her arzusu her zaman yerine getirilmiş, onun tahdit edilmiyen salâhiyeti daima icra mevkiinde görülmüştür. Devletin umumî kudreti İmparatorun elinde akına koşan bir süvari beygiri halini almıştır.

İmparator, ordunun kumandanı, birinci kadı, kanun yapan adam, velhasıl hakimiyet namına devlet kudretinde ne varsa hepsinin sahibi o idi. O hiçbir kayitle millete karşı mecburiyetlere katlanmazdı. O tahtında kuvvetine dayanarak durduğu gibi yine daha

kuvvetlileri önünde mevkiini terketmiştir. Bu noktayı işaret etmekle beraber İmparatorluk rejimini müdafaa edenler daima bir hassa askeri veyahut yeniçeri olmamıştır. Bilâkis bunlar ekseriya yüz milyona yaklaşan tebaayı İmparatorluğa ısındırmaktan ziyade zaman zaman İmparator aleyhine isyanlar çıkarmışlardır.

İmparatoru yaratan, ona teneffüs hakkı veren ruhu, Osmanlı ülkesinin inkişaf tarzında aramalıdır. Tıpkı Romada, Abbasilerde olduğu gibi.

İmparator, meselâ Spenserin sınaileşmiş addettiği cemiyetlerde yer tutamıyor. Çünkü büyük sanayi ile istihsal devrine giren bir cemiyette İmparator bir ur, bir hastalıktır. Orada bir imparatordan bahsetmek, imparatora yer bulabilmek nekadar müşküldür? Çünkü iş bölümünün verdiği müspet netice herkesi bir işe bağlamış, istihsali muayyen, şekilde tanzim etmiştir, orada artık talihlerini sergüzeşlerde arıyan akıncılar yer bulamaz [1].

Sultanın salâhiyetlerini takviye eden yegâne psikolojik sebep denebilir ki harptir. Harp dünyanın her tarafında cemiyetlerin inkişaf yerine kirpi gibi büzülmesidir. Harp, iş bölümü yerine bir bayrak altında toplanmayı emreder. Müstahsil yerini müstehlikler kaplar. İş bölümünün durduğu yerde tabiatile hâkim olacak ruh müsaadekârlık değil, emirler ve cebirlerdir. En demokrat memleketler de bile harp ilân edildiği zaman iş bölümünden gelen hürriyetler yerine birtakım sıkı merkeziyet usulleri hâkim olur.

Osmanlı imparatorları cihat sahasında, düşman-

[1] Büyük sanayiden doğan emperyalizm ile Ortazaman İmparatorluğu sistemini biribirinden ayırmak lâzımdır. Meselâ Fransa ile sabık Osmanlı İmparatorluğu arasındaki fark gibi.. Fransa müstemlekelerinde emperyalisttir, Osmanlı Saltanatında ise ana vatanla müstemleke farkı bile yoktu.

ları ile çepçevre bir memleketin başında idiler. İktısadî inkişafları, istilâ, zabıt ve fetih ile temin edebiliyordu. (Kızılelma) İmparatorluğun, istilâ sisteminin bir sembolüdür. İmparatorluğun istilâ emeli okadar umumî, okadar müphem idi ki onun hududu tayin edilemezdi.

Sonsuz hamlenin nerede duracağını kimse tahmin edemediği için (Kızılelma Sultanın gönlünden geçen) halinde kaldı. Bu manzara önünde imparatorun vaziyeti meydana çıkıyor.

Sultan, akından akına giden bir baştır. Her zaman seferber, ve tabiî surette mutlak, müstebit bir idarenin birinci adamıdır. Hele hudutlar genişledikçe.. Kanun ancak milletlerin baş ucunda şaklıyan kamçı gürültüsünden ibarettir.

Osmanlı İmparatorluğunun esaslı unsuru olan hükümdardan Türk tarihine kudret ve salâhiyetinden eser olarak, arzularından, iradelerinden ibaret olan fermanları kalmıştır. Romada da imparatorların emirleri hayatları devam ettiği müddetçe kanun halini iktisap ederdi.

İmparator, istilâ ordusunun başkumandanı idi, fakat buna, millî orduların başında bulunan mefkûre serdarlarına benzetilmemesi için baş sergerde demek daha doğrudur. Çünkü, o millî ülküye göre değil, kendi malikânesi addettiği memleketi ve insanları istediği gibi istismar ederdi, onun yegâne yardım kuvveti ordusu idi. İmparatorluk ordu teşkilâtını millet ordusu için kullanılan tabirle yadetmemek yalnız hissin bir arzusu değil, bir hakikatin de ifadesidir. Çünkü milletin ordusu milletin koruıusu olan ve millet fertlerine istirahat ve refah temin eden bir unsurdur. Halbuki İmparatorluk teşkilâtı dışarda olduğu kadar içerde de yağma, tahrip unsurudur. Onun

içindir ki İmparatorlar, ekseriya ordularını ecnebilerden teşkil etmişlerdir. Romada da, Abbasilerde de ayni hali görüyoruz.

B. YENİÇERİ

İmparatorluk ordusunun esasını, yeniçeri ve sipahi teşkil ediyordu. Bu iki teşkilât ta hükümdarın şahsı etrafında toplanıyordu. Sipahiler ayni zamanda memleketin iktısadî bir zümresini teşkil ediyordu. Çünkü Osmanlı İmparatorluğunun iktısadî ve malî bünyesini yapan esaslardan en mühimmi timar ve zeamet usulüydü. Tebaa ve reaya devlete bunlar vasıtasile merbut idi. Vakıâ timar ve zeamet sahipleri başlı başına bir feodalite vücude getirmiş değillerdi. Merkezin bir emri ile bir sancak beyi tebdil edilir, has ve timar, elinden alınabilirdi. Bu suretle toprağa müstenit bir feodalite teşekkül etmemekle beraber tebaa ve reaya bu efendilerin serfleri idi.

Romada da İmparatorluk, esiri sahibinin öldürmesi hakkını kaldırmıştı. Bu devirde efendiler esirleri çocuklarından ve karılarından ayıramazlardı. Fakat onları, köyle beraber alınır, satılır bir nevi eşya telâkki ediyorlardı. Yirmi sene Roma ordusunda hizmet eden efrada vatandaş sıfatile biraz arazi ve birkaç esir veriliyordu. İmparatorluk müesseselerinin bu müşterek eseri bizde sipahilik devam ettiği müddetçe yaşadı. Halktan alınan üşür, haraç ve evlenme resmi ve cins cins baçlar asker ve ilmiye sınıfından başka kimseye arazi üstünde tasarrufa imkân bıraktırmıyordu. Sipahi de araziye tamamile sahip değildi, arazi Allahın vekili olan hükümdarın tasarrufunda idi.

C. MEDRESE

İmparatorlukta cemiyeti ordudan sonra istismar eden kuvvet medrese idi. Çünkü daima İmparatorluklar kendilerine bir din istinatgâhı vücuda getirmişlerdir. İmparatorsuz dinler olduğu halde, dinsiz, dinî desteksiz bir İmparatorluğa tesadüf edilmemiştir. Sergerde elindeki silâhın kuvvetini daima kalplerde manevî bir kudretle takviye etmiştir. Habsburgların nasıl dinî bir mahiyeti varsa, nasıl Rusya Çarı Moskova Sen sinodunun birinci papazı ise, Osmanlı İmparatoru da bu suretle dinî bir otoriteye sahipti. Osmanlı İmparatorları dinî sultaya büründükten sonradır ki daha çok ceberut gösterdiler. Fatihe kadar bilhassa henüz site devrinin hususiyetleri sultanlarda günden güne kaybolmakla beraber bir iz halinde devam ediyordu. Hatta Bizanslı bir müverrihin kitabında ilk hükümdarlar hep bey namile yadedilmekte hatta Fatih hakkında bile (Mehmet Bey) diye yazılmaktadır. Unvanlar bu şekilde olduğu gibi sitenin asilleri sayılanlar da Osmanlı divanında söz sahibi idi.. Fakat bunu bir süvivans diye kabul etmek lâzımdır. Osmanlı İmparatorları sitenin son itiyatlarına da tekmeyi attıktan sonra medrese din namına cihat eden Osmanlı İmparatorunun yeniçeri kadar sevimli bir yardımcısı oldu. Çünkü, devrin ilmini, mantığını, felsefesini yapan medrese idi. Teokrasinin hüküm sürdüğü yerde bilhassa (yaş ve kuru) ne varsa hepsi Kuranda mevcut dediği bir devirde medresenin kıymeti çok yüksekti.

Çünkü siyaset ya icmaı ümmetten, ya sünnetten, ya kitaptan ya kıyastan çıkacaktı. Bunlara ancak medrese muktedir olabilirdi. Esasen teokrasinin istediği hükümdar da Osmanlı İmparatorlarında en güzel

nümunesini bulmuştu. Teokratik telâkkilere göre imparator, evvelâ din ve itikadı muhafaza edecekti. Osmanlı imparatorları cihat emreden dinin hararetli müdafileri idiler. Çünkü bünyesinin ancak zafer ve istilânın vücuda getirdiği devlet için (ahıret hisleri) silâh kuvveti kadar lâzımdı, sonra henüz iş ve iktısat rabıtalarına müstenit bir kütle teşkil edemiyen cemiyette müstebit saltanatını silâhtan sonra ancak medresenin telkin kuvvetine borçlu idi. Onun için (ulemanın çamuru bizim ziynetimizdir.) diyen İmparator kendi kuvvetine karşı olan itimadının küçük şeylerle bozulmıyacağını ihtar etmiştir. Nitekim medrese ile sarayın samimî dostluğu, ta son zamanlara kadar devam etmiştir [1]. Teokratik islâm telâkkisine göre devlet cihat yapmalıdır. Bu işi yapmaya en lâyık olan sultandır. Çünkü ne medrese, ne de saray fedakârlık yapmadığı halde halk kütlelerini cephelere sevkedecek bu suretle hükümdar maddî istibdadını medrese manevî tazyikını idame edecektir. Çünkü muharebesiz geçen bir saltanat kârsız bir hayat gibidir. Hem çok devam eden sulh cemiyete yeni yeni inkişaf safhaları açar. Cihat devam ettiği müddetçe teokrasinin istinatgâhı olan korku felsefesi hayata intıbak edecek, herkes medresenin teokratik mantığına uyacak ve daima ahırete çevrilmiş bir zihni-

---

[1] İstiklâl Harbi içinde teokrasi, Anadoluyu istilâ edenler ile elele verdi. Garp cephesinde kurşuna dizilen casuslardan birçokları (ulemayı din) zümresinden idi.

Istilâcılara karşı silâhlanan millet ordusunu kuvvetten düşürmek için tahrikât yapanlar da ellerinde silâh olarak şer'i şerifi kullanıyorlardı. Onlar milletle ümmetin, yeni ile eskinin nasıl boğuşacağına en güzel misalleri verdiler. Bu müşahede de gösteriyor ki halife, ümmetçi, mağrur, sadrazam kelleleri keserek islâm davasında yükselen Yavuz Selim atının ayağından elbisesine çamur sıçratan Şeyhülislâmına niçin kızmamış, şimdi daha iyi anlıyoruz. Çünkü Ortazaman İmparatorluğu bir dinî desteğe dayanmak ihtiyacındadır.

yetle sultanın ve ulemanın eteğine yapışacak, ve bunun neticesi olarak ta bu iki zümre başkalarının kanları ve vücutları üstünde geçinip gideceklerdi. Çünkü yaşamak istiyen fakat müstahsil olmıyan unsurlar için başka çare yoktu. Teokratik hükûmette hükümran maaşı, mevacibi ve atiyeleri hasislik göstermeden dağıtarak devlet işlerile meşgul olacaktı. Bütün bunlar, Osmanlı imparatorları ile medrese mensuplarını samimî surette bağlıyan ilâhî esaslardı. Ayni zamanda medrese Imparatorluğun terbiye sistemini de kurmakta idi, hatta bir bakıma göre medrese resmî devlet teşkilâtının bir parçasıydı.

İmparatorluk ve teokrasi öyle bir tesis vücuda getirmelidiler ki cemiyetin nizamı hiçbir zaman bozulmasın. Ve müt-akıp nesiller Allahın ve onun yeryüzündeki vekili namına feda olsunlar. Medrese bunun çaresini buldu çıkardı. Her teokrat devlette olduğu gibi Osmanlı ülkesinde de medrese, genç nesillere tabiatin haricinde kuvvetlerden bahsetti, maddeyi ve hayatı onun elinde bir oyuncak addettirdi.

İnsanları madde önünde düşünmek yerine ilâhî sözlerin tefsirine sevketti, insanla, mafevkatıabia, arasındaki uçurumun zühtü takva ile doldurulabileceğini ileri sürdü. Bütün bunlar İmparatorluğun manevî destekleri idi, o da kendi bünyesini takviye eden medreseye sonuna kadar sadık kaldı. Sadakatten ayrıldığı zaman asrî mektebin hançerini göğsü üstünde hissetti. İmparatorluk bu sehpaya istinat eden bir korku devleti idi. Onun düsturu:

Allahtan kork, onun yeryüzündeki gölgesinden kork, âmirden kork, korku ile yürüyen bir hayvan ol, idi!..

İdeolojisi korku olan İmparatorluk tebaayı reayayı ve komşularını soyarak yaşadı. Fakat bir gün geldi ki artık harbedecek bir halde değildi. Bütün iş

kuvvetleri cephelerde sarfedilmiş, mütemadi mağlûbiyetler iktısadî faaliyetin inkişafına mâni olmuş, sermaye yalnız sarayın etrafında toplanmış, medresenin ilmi artık foyası meydana çıkan bir düzenbaz halini almıştı. Artık yeniçeride ne akın edecek takat ne de hazinede onlara verilecek ulûfe kalmıştı. Sipahilerin elindeki (*serfler*) ise, artık birer kemikten ibaretti. Onlardan alınması mümkün olan her şey alınmıştı. Muhteşem Roma İmparatorluğu da ayni suretle serflerini hareket edemiyecek kadar soyan bir idarenin neticesi olarak sönüp gitmişti. İmparatorlar Romada birçok insanları vergiden affetmişlerdi. En zenginler, İmparatorluk namına iş yapanlar, san'atkârlar, ordu mensupları vergi kaydile mükellef değildiler. İmparatorluğun bütün yükü arazi sahiplerine yükletilmişti. Arazi sahipleri vergilerin dehşetinden diğer bir zenginin yanına hizmetkâr olarak girmeği tercih ediyor, devlet tarafından bedava olarak verilen sahipsiz tarlalara bile kimse talip olmıyordu. Çünkü, büyük arazi sahibi olanlar hatta Kürvallar [1] şehirlerdeki Plepler vergi vermezlerdi. Esirlerin de vergilerini efendileri verirdi. Bu halin tabiî bir neticesi oldu. Sınıflardan biribirine akın başladı ve neticede arazi sahipleri kendilerine kendilerile İmparatorluk arasında mütevassıt bir efendi buldular. Bu suretle İmparatorluk yerine feodalitenin temelleri atılmıya başladı. Ondan sonra istilâlar İmparatorluğun müstehaseler arasına girmesine sebep oldu. Osmanlı İmparatorluğunda da toprakla meşgul halkın lüzumundan fazla tazyik edilmesi ve kötü bir şekilde istismar şartları devleti tahrip etti. Harap olan devletin vaziyeti önünde kendini kurtarmak istiyen sarayın baş vurduğu çarelerden biri de saraya hadim bir hale konmak istenen demokrasidir. Osmanlı İm-

[1] 25 arpan arazi sahibi olan kadîm sitelerin Senato azaları

paratorluğunda cahil ve müdaheneci bir zekâ ile ortaya çıkarılmak istenen Tanzimat bunun ilk eseridir.

İmparatorluğun inhilâli, istinat ettiği sınıfları yıkması, daha doğrusu iktısadî sahada iflâs etmesile başlar. Bir zaman geldi ki artık refah membaları kurumuştu, bunun için kâh halktan cebrî istikraz yapılır, kâh memleketlerin varidat membaları Galata sarraflarının eline bırakılır, kâh gümüş akçaya sahtelik karıştırılarak piyasaya hâkim olunmak istenirdi. Yeniçeri isyanlarının hakikî sebeplerini (*Züyuf*) akça meselesinde aramak lâzımdır. Türk milletinin bedeni üstünde bir tahrip aleti gibi işliyen imparatorluk askerî teşkilâtı kılıç kuşanmak, ve ata binmek hakkından mahrum olan tebaaya ve reayaya yaşamak imkânını bırakmıyordu. Devletin nizamını medrese ile müştereken veren bu kuvvet, kendileri için istinatgâh olacak hiçbir esas bırakmamışlardı. Meselâ kolaylık ve ucuzluk olsun diye, memleketten harice çıkan eşyadan yüzde on iki, giren eşyadan yüzde üç gümrük almağı muvafık buluyorlardı. Hatta bir zamanlar türkiyenin dahilî sanayiini mahveden kapitülasyonlar avrupadan mal getirilsin diye memlekette memnuniyetle bile karşılanmıştır. Müstahsilin elindekini almak bu sınıflar için bir şiardı. Üşür, haraç ve cizyenin bazan bire beş derecesini aştığı da vaki olurdu. İmparatorluk bu suretle hakikî inhilâl yolunu tutuyordu.

III

TANZİMAT DEVRİ BUGÜNKÜ İNKILÂBIN TEMELİ DEĞİLDİR

Türkiyede inkılâp hareketlerinin başlangıcını demokrasi hareketlerine benziyen Tanzimat devrine ve nihayet Osmanlı meşrutiyetlerine bağlamak istiyenler vardır. Tanzimat ve meşrutiyet liberal demokrasi hareketi olmadığı gibi inkılâbımız da bir liberal - demokrat bir inkılâp değildir. Tanzimat ve meşrutiyet, meselâ Fransada ihtilâlin başında olduğu gibi burjuvanın kıral etrafındaki toplanma ve kuvvetlenme hareketlerini ifade etmez. On sekizinci asrın müspet felsefesini, hürriyet düsturlarını, edebiyatını (iş hayatının) tabiî makesi haline koyan burjuva ile, Monteskiyonun, Russonun, Volterin, Dideronun fikirlerine vuzuh veren; ihtilâle sebep olan nazariyeleri mutlakıyetin kibar mahfellerinde konuşulacak derecede hayata sokmuş olan sınıflar Osmanlı İmparatorluğunda tanzimat vücuda getirenlerle hiçbir suretle mukayese edilemezler. Tanzimatın gayesi, hiç te Türkiye burjuvalarına hayat hakkı tanımaktan ibaret değildi. Bilâkis o, yaşamak istiyen saltanatın son eseri idi. Kurunuvustaî, teokratik, kimi yeri henüz kabile hayatını geçiren, kimi yeri aşiret hanlıkları ile kaplı olan imparatorluk, sermayesini inkişaf ettirmiş olan avrupa devletlerile anlaşarak, onlara menfaatler göstererek kendisi için de yeni varidat membaları bulmak istiyordu.

Bunun için onun kendinden evvel gelen zihniyet-

lerden ehemmiyetli olarak ayrıldığı cihetler vuzuhla tayin edilemez. Filhakika mal ve can emniyeti, vergilerin muntazam toplanması, kimsenin tecavüze maruz kalmaması ve ilâh... gibi ferdin inkişafı ile alâkadar esaslar bir sınıfın kuvvetile elde ettiği bir hak mahiyetinde olmaktan ziyade Kuranın ve şeriatin ihmal edilmiş telâkkilerini hatırlatmaktadır. Nitekim 1839 Gülhane hattı:

(Cümleye malûm olduğu üzere devletialiyemizin bidayeti zuhurundanberi ahkâmı celilei Kuraniye kavanini şer'iyeye kemalile riayet olunduğundan saltanatı seniyemizin kuvvet ve meknet ve bilcümle tebaasının refah ve mamuriyeti rütbesi gayete vâsıl olmuş iken yüz elli sene vardır ki gavaili müteakıbe ve esbabı mütenevieye mebni ne şer'i şerife, ne kavanini münifeye inkıyat ve imtisal olunmamak hasebile evelki kuvvet ve mamuriyet bilâkis zâf ve fakra mübeddel olmuş ve halbuki kavanini şer'iye tahtında idare olunmıyan memalikin payidar olamıyacağı vazıhattan bulunmuş olup ...) sözlerile son asrın Türkiye ıslahatına esbabı mucibe serdetmektedir. Bu bir nevi müftülük ve teokratik mantığın en kavi tecellisidir. Fetva ile demokrasi hareketlerine geçmek istiyen cemiyetten demokrasi temellerinin hangi zümrelerin hayatına ve şuuruna istinat ettirdiği vuzuhla görülebilir. 1839 senesini takip eden zamanlarda arasıra padişahların ıslahat fermanlarına tesadüf edeceğiz. Bütün bunlar çürüyen İmparatorluğa biraz dada yaşamak imkânını vermek için baş vurulan çarelerdir. Her şeyden evel İmparatorluğun paraya ihtiyacı vardı. Para Avrupanın demokrat - liberal burjuvalarında vardı.

Onların borç verebilmeleri için evvelâ, Osmanlı ülkesinde emin hukuka malik olmaları ve hükûmetin kontrolları altında bulunması lâzımdı. Ayni zamanda

devlete borç verenler kendi sermayelerini de Türkiyede emin bir surette işletmek, memleketi istismar etmek isterlerdi. Bu hareketlerin Osmanlı Devletince manası tanzimat; liberal-demokrat burjuvaziye göre ise memleketi adamakıllı istismar oldu. Bu hareketlerin en dikkate lâyık olan tarafı İmparatorluk arazisindeki Türk olmıyan unsurları burjuvalaştırmak suretile millî devletler vücuda getirmek olmuştur. Nitekim, tanzimat usullerini Osmanlı İmparatorluğuna tavsiye eden büyük devletler Osmanlı İmparatorluğu arazisi içinde bulunan, Yunanistan, Sırbistan ve Romanyadaki milletlerin burjuvalaşmalarını müdahalelerile kolaylaştırmışlar hatta Yunanistanın istiklâlini bizzat temin etmişlerdi. Balkanlarda burjuva sınıfları teşekkül ettikten sonra Osmanlı İmparatorluğuna karşı millî ihtilâller daha keskin bir şekil almıştır. Meselâ ta Napoleonun Kara muhasarası zamanında Akdenizde deniz ticaretinde mühim rol sahibi olan hatta bu yüzden taazzuv eden Yunan burjuvazisi istiklâl savaşında her suretle Rusyadan yardım gördü. Tanzimata Osmanlı cephesinden bakıldığı zaman denebilir ki: Muhtelif milletlerden bir Osmanlı halitası yapmak istiyen ve bu suretle tebaa ve reaya arasındaki farkı kaldıran telâkki; sun'î bir millet yaratmak ve sözde müsavatı temin etmek istemiştir. Çünkü dünyanın hiçbir tarafında tarihî bir vak'a olarak gösterilemez ki başka başka tarihlerin seyirlerine tâbi olan cemiyetler bir nam altında, sarayın kendilerini istismar etmesi için birleşeceklerdir. Onlar millî bir devletin temeli olacaklar, yani kendi tarihî hüviyetlerini terkedecekler yeni bir millet olacaklardır. Tanzimatçıların aradığı Osmanlı milleti, teşekkül edemeden öldü. İmparatorluğun harabesini karşıdan seyredenler, altı boynuzlu timsahlardan, yirmi metroya

varan boylarile kırlarda serbest serbest dolaşan ve kuşlarla rekabet eden zahifelerden, kertenkele balıklardan bahsedıldiği zaman ne hissedebilirlerse onu duyacaklar ve bu sun'î kaynaşmanın yolunda sarfedilen zekâ, tüketilen emeklere acıyacaklardır.

Tanzimatın tebaa ile reayayı birleştiren ve onlara hürriyet veren noktai nazarı Türkiyede ecnebi himayesinde yabancılardan mürekkp bir burjuva tabakasının teşekkülünü temin etmiştir. Yani Türkiyenin muasır iktısat kudreti tamamen yabancıların eline geçmiştir. Tanzimat muhtelif fermanlarile:

Mutlakıyet idaresi yerine muasır bir kanun idaresi vadediyordu. Muasır idareyi istediği gibi vücuda getirememekle beraber mutlakıyete de bir nisbet dahilinde nihayet veriyordu. İmparatorluk hudutları içinde Tanzimat hareketi iki kanunu esasî ve birçok kanunlar ve nizamlarla yerleşmek istemiştir. Bu kanunların birçoğu Türklerin aleyhine işlemiş onları sefaletten sefalete sürüklemiştir.

1839 fermanından itibaren Tanzimat idaresi, devletin halka münasebetine ve halkın şahıs ve mesken hürriyetlerine ve tasarruf hukukuna dair hiç mütecanis olmıyan bazı uzunca bir tarihi olan esaslar vücuda getirmiştir.

Fransada burjuva inkılâbı müthiş savletile hüküm sürerken İstanbulda Selim Salis ricali gittikçe çökmekte olan Osmanlı sarayını kuvvetlendirmek için devalar aramakta idiler. Türkiye tarihinde en çok siyasî reçete yazıldığı devir diye Tanzimattan önceki senelerin faaliyetini göstermek mümkündür. Bu lâyihaların ekserisi devletin muayyen, mazbut kanunlarla idaresi esasına istinat ediyor, ve sarayda toplanan (meclisi hassülhas) devletin yeni nizamlarının tatbikına nezaret ediyor, adeta sadrazamı kontrol ediyordu. Üçüncü Selim zamanında başlıyan bu muasırlaşma cereyanı 1839 se-

nesinden sonra biraz daha vuzuh peyda etti. Devletin bünyesinde tahavvüller daha açık bir hal aldı. Padişah, o zamana kadar kimseye karşı hesap vermeğe mecbur addedilmezken meselâ, 1840 senesinde neşredilen Ceza Kanununda, Padişah kendi hukukunu şöyle tahdit ediyordu:

(Zatı Hazreti Padişahî gerek tesmim gerek vesaiti saire ile hiçbir mücrimi alenen veya hafiyen katil ve idam etmemeği taahhüt eylemiş olduğundan memurini hükûmetten birinin her kimi olursa olsun katletmesi memnudur). Gülhane hattı, Tanzimat Fermanı madde madde Padişahın mutlakıyetten vazgeçip bir nevi taahhüde tâbi olduğunu göstermektedir. Mal, ve can emniyeti, araziye tasarruf hakkı, askerlik meselesi, vergilere dair teminat müstebit bir Padişahın kendi salâhiyetlerinden vazgeçmiş olduğuna işaret eder. Tanzimat fermanlarile devlet teşkilâtı eski şark tarzından çıkıyor, muasır devlet tarzına giriyordu.

Nezaretlerin tesis ve nazırların mes'uliyetine doğru olan adımlar icra kuvvetini bir nevi nizama sokmuş oluyordu. Vilâyet kanunu, Şurayı Devletin teşkili, Mecit zamanında tanzimatı tatbik için halk heyetlerinin İstanbulda toplanması, meclis ve divanı ahkâmı adliyenin teşekkülü görünüşte İmparatorluk hudutları içinde demokrasinin inkişafını ifade ediyordu. Gülhane Hattını teyiden vücuda getirilecek kanunları müzakere etmek üzere toplanan heyet teşriî bir mahiyet almış gibi idi. Bu heyetin tâbi olduğu nizamnameye göre:

«Lâyihalar bütün azaya tevzi olunur, söz isteyen bütün azaya sırasile söz verilir, istizahta bulunulan nazır lâzım gelen cevapları vermeğe mecbur addedilir, reylerde müsavat hâsıl olduğu zaman son söz Padişaha ait olur; karar verildikten sonra tenkit menolunurdu». Tanzimat senelerinden evvel sahibi siyaset tuğlu vezirlerin ve enderunda Ortakapının haricinde bütün İmparatorluk arazisi üzerinde hüküm

süren sadrazamın ve bütün bur.ların fevkında olan Padişahın kimseye hesap vermeğe lüzum görmeden idare ettiği memlekette bu müsaadeler halkın hareketlerile değil, ecnebi sefirlerinin notalarile elde ediliyordu. Sınıfî mahiyeti haiz değildi. İstifadesi de diplomasî münasebetlerine inhisar ediyor. Yavaş yavaş memlekete yerleşen ecnebiler bu haklardan istifade ediyorlardı. Görünüşte demokratça harekete benziyen Tanzimat hareketleri Türk halkının değil, yabancıların ve Türk olmıyanların işine yarıyor. Osmanlı Devleti de ferman neçredip, imtiyaz verip borç para alıyordu. Çünkü Şurayı Devletin teşkili de bu bakımdan hükûmetin salâhiyetini tahdit eden bir nevi hareketti. Vakıâ bu meclis halkın intihabile vücuda gelmiş bir heyet değildi. Padişah tarafından intihap olunan ve nihayet bir evet efendim meclisi idi. Esasen Fransız Şurayı Devletini takliden vücuda getirilen Devlet Şurasının vazifesi bütçeyi, kanunları tetkik etmek, memurları muhakeme etmek, vilâyet meclislerinin istedikleri ıslahatı müşavere ettikten sonra kararlaştırmak idi.

1868 senesinde Şurayı Devletin açılma merasiminde Sultan Aziz irat ettiği bir nutukla, devletin bünyesini daha iyi tarif ediyor:

(*Teşkilâtı cedide kuvvei icraiyenin kuvvei adliye, diniye ve kanuniyeden tefriki esasına müstenittir. Şurayı Devlet azasının Devleti Osmaniyeye umumun ittihadile vücuda gelmiş ve terakkiyatı maarifi temine memur bir heyeti muazzama nazarile bakmaları lâzımgelir..*) sözlerile ifade ediyordu. Görünüşte de vilâyet kanunu, belediyelerin teşekkülü halkın bizzat rey vererek devlet idaresine karışmalarını temin ediyordu. Tanzimat zamanına kadar adliye işleri idare işlerile karışmış bir halde idi, İstanbulda Sadrazam divanında adalet icra eder. Taşralarda valiler ayni vazifeyi görürlerdi.

Yalnız adalet vazifesini değil, askerî hizmetleri de tıpkı Romanın İmparatorluk valileri gibi yapıyorlardı. İdarî, siyasî, askerî, adlî vazifelerin ayrılışı ve devletin siyasî ve idarî meselelerinin *Meclisi Vükelâya* verilmesi devletin şeklini tebdil eden hususiyetlerden biri idi. Varidatın devlet hazinesine alınması, devletle halk arasındaki mütevassıt zümrenin ortadan kalkması da muasır devletin vasıflarından birini verir. Tanzimat fermanlarına göre ordu da Avrupaî nizama girdi. Vakıâ daha evvel orduda devşirme usulü yerine muasır tarzlar kabul edilmişti. Fakat tatbikat sahasında görülen şey nizamsızlıktan başka bir şey değildi. Sultan Mahmut zamanında Padişahın bir fermanile bıyıklarını ellerine alan delikanlılar alâkadarlar tarafından sokaklardan toplanılarak cebrî bir surette askerliğe gönderilirlerdi. Kaçanlar da kurtulurlardı. Bunun için 1839 Fermanında askerlik hakkında şöyle bir kayde tesadüf ediyoruz:

« Hem nizamsızlığı ve hem ziraat ve ticaret mevaddı nafıasının ihlâlini mucip olduğu misüllü askerliğe gelenlerin ilânihayetülömür istihdamları dahi füturu ve kat'ı tenasülü müstelzim olmakta olmasile lüzumu takdirinde talep olunacak neferatı askeriye için bazı usulü hasene veyahut dört, beş sene müddet istihdam zımnında dahi bir tarikı münavebe vazı ve tesis olunması icabı haldendir ».

1839 fermanına göre Türkiyedeki (servaj) usulü de kalkıyordu. Tanzimata kadar devam edip giden müsliman ve hıristiyan ayrılığı ilga olunuyor, bu suretle (zimmî) sıfatı tarihe intikal ediyor. Esaretin ilgası ise bu sahada bir tesviye yapmak istiyordu.

(Servaj) usulü sarayın imtiyazlı seyfiye ve ilmiye sınıflarının istismar ettiği memlekette arazi sisteminin tabiî bir neticesi idi. İmparatorluğun arazi siyaseti ti-

mar ve zeamet ve vakıf usulüne istinat ediyordu. İmparatorluk devrinde arazi üzerinde ziraat hakkı tapu ile mutasarrıflarına verilmişti, fakat arazinin üşrünü almak, mahlûl vukuunda talibine (tefviz) etmek, ferağ ve intikal haracını almak ta İmparatorluğun hakkı idi. Esasen araziye sahip olan devletti. Üç sene işlemiyen tarla miriye intikal eder. İmparatorluk araziyi vezirlere, büyük rütbeli zabitlere ve eyalât askeri olan timarlı sipahisine, vakıf namile ilmiye ricaline yurtluk, ocaklık namile hudut ve bazı kale muhafızlarına taksim etmişti. Bu suretle memurlara maaş vermiyor ve memlekette hazineden ayrıca masraf etmeden 140 bin süvariye sahip bulunuyordu. Timar ve zeamet sahipleri bir nevi şövaliye idi, bunları (*Feodal*) addetmemize bir sebep vardır. Çünkü bunlar merkeze merbut birer iktısadî memurdu. Böyle olmakla beraber timar ve zeamet usulünün hüküm sürdüğü müddetçe bunlar, arazi üzerinde (sahibi arazi) sıfatile hüküm sürerler tebaa ve reayadan üşür ve haraç haricinde birçok vergiler alırlardı. Hatta evlenen reaya kızlarından *(resmi benâk)* alınırdı. Bu, Feodal hukukun en bariz seciyesidir.

Çünkü derebeylik arazisinde yaşayan serflerin zifaf hakkı bile beye aittir. Bu nihayet vergi halini almıştır. Bizdeki timar ve zeamet sahipleri de bu şeniyeti ihmal etmemişlerdi.

Serfler araziye merbut esirlerdir. Bu sahada müslüman, hıristiyan farkı yoktur. Hatta bunların bazı imtiyazlardan mahrum olduklarını da zikretmek icap eder. Raiyeden hiçbiri, yani medrese ve orduya mensup olmıyanlar şehirde ata binip, silâh kullanamazdı. Tanzimat tebaa ile reaya arasındaki farkı kaldırmakla serfliğe nihayet verdi. Fakat bu defa başıboş kalan serfler ecnebi bankalarının, murabahacı yabancıların esiri oldular. Arazi sistemi baştan başa değişti.

Serfliğin ilgasından sonra müsavat fikri hâkim oldu.

1839 Fermanında ve ondan sonra neşredilen fermanlarda, kanunlarda zikredilen bu demokrasi esasını o zamana kadar alakoyan bir mühim sebep te hıristiyanların mahkemedeki şehadetlerinin makbul olmaması idi. İmparatorluğa yapılan hücumlardan en mühimmi bu idi. Şeriat hükümlerine göre hareket eden mahkemelerde hıristiyan tebaanın şehadeti diye bir mesele mevzubahs edilemezdi. Halbuki tanzimatın kabul ettiği esaslar üzerine mahkeme huzurunda bütün tebaanın müsavatı kabul edildi, hıristiyanların yeminleri kabul edildi. Hatta hıristiyanlardan mahkeme azası bile tayin edildi. Türkiyede reayalığın ilgasına bu en güzel misaldi. Ayni zamanda şer'î mahkemeler yanında nizamî mahkemeler teşkil edildi. Bu mahkemeler adliye işlerinin idare işlerinden ayrı olduğunu (1) ve hâkimlerin azil edilememeleri ve halk tarafından intihapları meselelerini (2) ortaya attı.

Müsavatı vücuda getirmek, Osmanlı milletini yaratmak istiyenler, medresenin yanında bir de *Mektebi Sultanî* denilen müesseseyi vücuda getirdiler. Bu mektep Tanzimat zihniyetinin terbiye siyasetini ifade itibarile dikkate lâyıktır. İmparatorluk idaresinde mektepler teokratik sisteme tâbi idi. Müslümanlar medreselerinde, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler kendi cemaat müesseselerinde terbiye görürler ve bu suretle ayrı ayrı fikir kümeleri teşkil ederlerdi. Tanzimat, serfliğin ilgasından sonra hıristiyan ve müslüman tebaanın müsavatını ilân etti.

(1) İmparatorluk zamanında sadrazam ve sancak beylerinin divanları vardı. Burada idare ve siyaset adamları olan sadrazamlar ve valiler arzularına göre adalet icra ederlerdi. Nizamî mahkemelerin bu suretle teşekkülü « tefriki kuvanın bir nevi tezahürü idi.

(2) 1870 senesinden itibaren vilâyetlerdeki mahkeme reisleri hükûmet tarafından tayin edilmiştir.

Binaenaleyh tebaanın müsavatına istinat eden yeni devlet için bir de yeni terbiye lâzımdı.

Unsurların ittihadı için ötedenberi çalışılıyordu. 1845 senesinde mektep meselesine de temas edildi. O zaman Fuat Paşanın düşüncesi şu idi:

Türkiye için bir üniversite vücuda getirmek, iptidaî tahsili mümkün olduğu kadar unsurların ittihadına hadim olacak şekilde medresenin elinden almak!...

Nitekim ilk tedrisatın meccanî ve mecburî olduğu da bir kanunla ilân edildi. Fakat 1868 de Galatasarayda açılan Mektebi Sultanî Tanzimatın en karakteristik hususiyetlerini ihtiva ediyordu.

1 - Hocalar Fransadan getirildi.

2 - Tedris lisanı Fransızca oldu.

3 - Bu mektebin hıristiyan ve Yahudilerin mekteplerinden daha modern bir halde bulunması temin edildi.

4 - Buraya alınan talebe unsurların ittihadına terbiye vasıtasile hizmet edecekti (*).

Türkiyede unsurların ittihadı hayalden ibaret kaldığı gibi Mektebi Sultanînin de bu vazifesi memlekette kendisini hissettirmemiştir. Tanzimat devrinin umumî maarif sistemindeki noktai nazarı da Mektebi Sultanî telâkkisinden daha ileri değildir. Tanzimat devrine kadar medresede eşya ve hadisat hakkında fikir verilmez,

(*) 1869 da mektebin 622 talebesi vardı. Bunlardan:

277	Müslüman
91	Ermeni
28	Ermeni katolik
85	Rum
65	Katolik lâtin
29	Yahudi
40	Bulgar
7	Protestan idi.

din mefkûresinin ifadesi olan *Kitap* şerhedilir, tefsir olunur, ahkâm çıkarılırdı. İlim telâkkisi medresenin hazırladığı şekilde idi. Müslüman ulemasının Aristot mantığına intıbakından ibaret olan bu noktai nazar nihayet amelî hayattaki iflâslardan sonra bir köşeye çekilmeğe mecbur oldu. Tanzimatın dayandığı ilim telâkkisi müsbet safhaya giren zihniyetten kopya edilmişti.

Yeni ilim, yeni felsefe şeniyete müstenit bilgilerle hayatı izah ediyordu. Artık muasır ilim telâkkisi yalnız karşılıklı çene yarıştırmak için yalnız salonlarda görünmek için müfit olmaktan ibaret değildir.

Yeni ilimde amelî, müfit neticeler çıkarmak burjuva sınıfının tarihî mukadderatı arasına girmiştir. Binaenaleyh burjuvanın felsefesi hayata, hakikate ve hesaba müstenit bir hayat vadediyordu. Yeni mektep burjuva âleminde bunu yapmıştı. Müspet ilmi, ve burjuvazinin sınaî inkişafından çıkan fikirleri neşrediyordu. Yeni mektep hayalâta, safsataya değil tecrübeye, hayatın hakikatine istinat ediyordu.

Tanzimatçılarda Fransız irfanı hâkimdi, vilâyet kanununda olduğu gibi, maarif kanununda da Fransa örnek oldu. Yeni mektep Türkiyede açılan Harbiye, Tıbbiye, Darülmuallimin, Topçu, İstihkâm, Bahriye, Ziraat, Baytar mekteplerile daha evvel Mahmut Han tarafından, Sultan Ahmet ve Süleymaniye camiinde memur yetiştirmek için açılan dersler, mülkiye memuru yetiştirmek için 1850 senesin de kurulan (Valde Sultan) mektepleri ile başlıyordu. Fakat bunlar birtakım meslek mektepleri idi. Buraya gelen talebe sıbyan mekteplerinden çıkıyordu. Halbuki iyi bir orta tahsil lâzımdı, bunu vücuda getirmek için bir hayli mütalealar yazıldı. Nihayet Fransadan bir hayli lâyihalar getirtildi. 1869 da bir Maarifi Umumiye Kanunu

neşredildi. Bu kanuna göre Türkiyede tahsil devlet eline geçiyor, terbiye dünya işi haline giriyordu. 1869 kanununa göre iptidaî tahsil sıbyan mekteplerile rüştiyeden, talî mektepler Sultanî Mektebi ile idadilerden, Mektebi Mülkiyeden, mahreçi aklâmdan ibaret idi. Âli tedrisat, Darülfünun, Fen, Edebiyat, Hukuk şubelerile, Tıbbiye, Darülmuallimin, Bahriye, Mühendishane, Harbiye, Sanayi, Maadin Mekteplerinden ibaret idi. Medrese ve hususî cemaat mektepleri de derecelerine göre bu üç zümreden birine tekabül ediyordu. Tanzimat mektebi bir taraftan gayet ileri hamleleri, demokrasinin ilim telâkkisini kısmen benimsemekle beraber medreseleri ve cemaat mekteplerini ortada bırakmakla memleket irfanında bir yeni uçurum daha açıyordu.

Cemaat mektepleri tanzimatın ruhu hilâfına hareket ediyordu. Medreseler ise iskolastik ve ilâhî tedrisatın ve terbiyenin bir timsali olarak devam edip gidiyordu. Tanzimat maarifinden beklenen terbiyevî gaye tahakkuk etmedi. Çünkü terbiye bir seniyette bilhassa demokraside bir millete istinat eder. Halbuki Tanzimatçılar yekten bir millet yaratmak istiyorlardı. Tabiate aykırı bu hareket Osmanlı İmparatorluğunun son asırda siyasetini idare edenlerin nekadar safdil, nekadar dar görüşlü olduklarını gösteren vesikalar hazırladı. Birçok defalar tekrar edilen bu fikri bir defa daha haklı olarak yadedelim! Müsavi fertlerden mürekkep bir Osmanlı milleti teşekkül edemedi. Müsavi fertlerden mürekkep bir cemiyet mefkûresi hayatta, biribirine yardım eden, biribirini tamamlıyan iş sahipleri arasında vücuda gelmediğ için müsavi insan olmak ne hıristiyanları, ne de müslümanları memnun edebildi. Müslümanlarda teokratik terbiyenin izleri vardı. Hıristiyanlarda ise yine ayni tarzda telâkkiler mevcuttu. Memlekette o zaman geniş ve kesif ileri teknikli is-

tihsal sahası olsaydı, bu unsurlar arasında bir kaynaşma vücuda getirmek, Amerikada olduğu gibi mümkün olurdu. Halbuki Tanzimat ilân olunduğu zaman iş ve istihsal sahasında hıristiyanları Türk tabakaya bağlıyacak hiçbir hareket yoktu. İktısadî faaliyetler bilâkis Türklerin elinden çıkıyor, yabancıların eline geçiyordu. Biribirinin zıddına çalışan, ülkü itibarile ayrı ayrı birlikler vücuda getiren heyetlerden müşterek bir cemiyet vücuda getirmek imkânsızdı. Bunun için müslümanlar bu müsavattan memnun değildiler. Hıristiyanlar da askerliğe iştirak meselesinden ve kilise hukukunun kaldırılması ihtimalinden dolayı aleyhinde idiler.

Tanzimat hareketlerinin karşısında nasıl medrese bir engel olarak çıkıyorsa diğer taraftan teokratik fener kilisesi de ayni şekilde karşı duruyordu. Bu suretle muasır bir devlet teşkilâtı aleyhine müşterek bir cephe vücuda geliyordu.

Tanzimatın vücuda getirdiği hamlelerden biri de insan ticaretinin men'idir. Bu suretle insan alım ve satımı yerine müsavi insanlar mefhumu hâkim olmuştur.

Bir gün ansızın Babıaliye gelerek esir ticaretinin aleyhinde bulunan Abdülmecit bu ticaretin ecnebilerin nefretini mucip olduğunu söylemekten kendini menedememişti. Bunun da diğer Tanzimat hareketleri gibi içten gelen bir hareketle değil, hariçten gelen bir tazyik olduğunu işaret etmek lâzımdır.

Tanzimat Fermanı ve müteakiben neşredilen fermanlar ve Kanunu Esasî ferdin vicdan hürriyetinden ve şahsî masuniyetinden de bahseder.

Ferde kıymet, liberal demokrasinin en esaslı istinatgâhıdır. İngiliz liberal - demokrasisi ferdî inkişafın ifadesi olduğu gibi, Fransada da İnsan Hukuku Beyannamesi ile ferdin azamî hürriyeti bir ülkü olarak

ileri sürülmüştü. Şahsın bu masuniyeti, tefekkür, içtima, mesken, çalışma matbuat, tasarruf hürriyetlerini bir kül halinde toplamıştır.

Tanzimat ricali şahsî masuniyeti de ileri sürmüşlerdir. Tanzimat devrinin dili ile söylemek lâzımgelirse bu (emniyeti malü can) düsturile ifade olunur. Vakıâ 1839 fermanının sarahatle ifade ettiği bu hakikat mutlakıyete set çekecek bir esastı. Vakıâ İmparatorluk devrinde de şeriat diye insanların istinat ettikleri masuniyet esası vardı. Bu esas insanların mal ve canlarının emniyette bulunduğu bununla anlaşılırdı. Fakat hiçbir zaman İmparatorluk hudutları içinde bu, tebaanın hakkını muhafaza eden bir unsur olmamıştı. Tarihin vak'aları tamamile buna zıttır. Halbuki İmparatorluk devrinde hükümdara ve saltanata karşı bir mukavemet kuvveti gibi gösterilen din kuvveti daima kendini imparatora satılık bir meta gibi tanıttırmıştır. Kendini zamanına göre ucuz veya bahalıya satmıştır. Çünkü İmparatorluk devrinde imparatoru şer'î ahkâma riayet ettirmek vazifesi müftiyülenam şeyhülislâma verilmesi bir haktı, o istediği zaman hükümdarı tahtından indirebilirdi. Nekadar *sahibi siyaset vezir*, tahkika lüzum görmeden kelle kesmiştir. Nekadar çok mal musadere olunmuştur? Esasen İmparatorluğun bünyesi itibarile istismar edilen sınıflar hakkında böyle umumî kefaletten bahsetmek abestir. Nice sadrazam başlarının bir küçük hiç yüzünden koparıldığını uzun uzun ispata lüzum yoktur. Padişah sadrazamını, sadrazam daha küçüğünü böylece, sıra ile idare edenler, idare olunanların kellelerine de hükmederlerdi. Padişah, kendisinin kimseyi öldürmiyeceğini bir taahhüt halinde tebaasına bildiriyordu. Mal emniyeti ise kelleninkine nazaran daha güçtü. Tasarruf hakkı hiçbir zaman emniyete alınmamıştı.

Bilhassa devlet ricalinden biri azledildiği zaman malını musadere edip diğerine vermek İmparatorluğun şiarı idi.

Ölen devlet ricali içinde takip edilen usul de bundan başka türlü değildi. Vilâyetlere gönderilen bazı valiler de emlâkine vazıyet etmek istediği şehir zenginlerinin kellelerini kestirirlerdi.

Meselâ Tepedelenli Ali Paşanın bu suretle eline geçen pek çok çiftlikler vardı. Devlet ricalinin böyle bir musadere sistemine tâbi olmaları daha çok halkı ezmiştir, çünkü birçok mal ve mülk sahibi olan devlet adamı malını bilâhare musadereden kurtarmak için mülkünü vakfederdi. Bu suretle vakıf usulü, onlara bir sigorta vazifesini görürdü. Fakat bu işten en ziyade zarar gören halk kütlesi idi. Birçok tazyiklerden dolayı malını mülkünü kaybeden bir sürü insan vardı. Türkiyenin payitahtına bir tufeyli halinde dolmuştular. Tanzimatın ehemmiyetle nazarı itibara aldığı esaslardan biri de tasarruf hakkının mahfuziyeti idi. Fakat buna mukabil meslek sahipleri Tanzimatın vücuda getirdiği ecnebi hakimiyeti, Avrupa fabrika saltanatı önünde yine ricate mecbur oldular. Yine büyük şehirler mülksüzleşenlerle doldu.

Bütün bunlarla beraber Tanzimat görülüyor ki memlekette bir nevi burjuva hukuku vücuda getirmek istemiştir. Fakat bu haklar kimin içindi? Tanzimat Fermanından istifade edenler hıristiyanlar ve ecnebiler oldu. Eğer Tanzimat hareketi yalnız içten gelen bir hamle olsaydı o zaman lüzumlu olarak bu bahiste birkaç defa ısrar ve tekrar ettiğimiz ecnebiler meselesini tetkik etmeği manasız bulurduk.

Fakat artık İmparatorluk yaşamak için ancak hariçten istikraz tarzından başka çare bulamamıştı, filhakika karşısında inkişaf etmiş bir burjuva medeniyeti mevcuttu. Onun sermayesi, bankası ve teş-

kilâtı vardı. Bunlardan istifade etmek isteyen İmparatorluğun hudutları içinde ecnebi sermayesini temsil eden kuvvetlere inkişaf imkânlarını hazırlaması lâzımdı (*).

Onun için emniyeti mal ve can, tasarruf hakkı mütemadiyen ve ciddiyetle tatbikına çalışılan esas oldu. Burjuvanın Türkiyeye borç vermesi için faizini tamamen alabilmesi lâzımgelir. Binaenaleyh sermaye emniyetle işliyebilmelidir. Tanzimat fermanlarının arkasından görülen hakikat budur. İmparatorluk, fermanlarından sonra, hayatının son demine kadar istikrazlardan, kendini kurtaramadı, başka bir tabirle Osmanlı İmparatorluğu dahildeki membaları ezdikten sonra bütün devlet teşkilâtını ecnebi sermayesini muhafaza edecek bir jandarma haline koydu. Bu jandarmalığı yapabilmek için kendisine liberal demokrasinin itimat edebileceği bir çekidüzen verebilmelidi.

Nitekim bir taraftan kendisine bu çekidüzeni verirken beri taraftan da ecnebilerin Türkiyede tasarruf hakkına sahip olmaları için fermanlar neşrediyorlardı.

1856 fermanında ecnebilerin tasarruf hukuku hakkında deniyor ki: «Emlâkin bey'i ve füruhtu ve tasarruf hakkında kâffei kavanin tebaa için müsavi olduğundan kavanini devlete ve nizamatı zabıtai beledi-yeye ittiba ve imtisal eylemek ve asıl yerli ahalinin verdikleri tekâlifi vermek üzere Hükûmeti Osmaniye ile düveli ecnebiye beyninde yapılacak sureti tanzimiyeden sonra ecnebiye dahi tasarrufu emlâk müsaadesi verilecektir».

(*) Nitekim istikrazlar dolayısile hükûmete vukubulan teklifler meydandadır. Meselâ 1860 ta İngiliz Sefiri Hanri Bulwor İmparatorluğa para ikraz için şunları teklif ediyordu:

1 — Ecnebiler Türkiyede arazi sahibi olacaklar ve arazi kiralayabilecekler.

2 — Türkiye maliyesi kontrola tâbi tutulacak.

3 — Evkafta ıslahat yapılacak.

1867 senesinde ecnebiler köylerde, kasabalarda, şehirlerde emlâk sahibi olmağa başladılar. Daha evvel şer'î ahkâm ecnebilerin arazi sahibi olmalarını menederdi. Ecnebiler İmparatorlukta tasarruf hakkına sahip olduktan sonra muhtelif san'at sahalarına da girdiler. Bu hal ise son kalan Türk kuvvetinin devlet kuvvetile yıkılması idi. Tanzimat bu memlekete böyle yerleşti.

TANZIMAT HAREKETLERİ ŞUURSUZDU

Tanzimat fermanları ve onların tatbikatı tenakuzlarla, samimiyetsizliklerle doludur. Yukardanberi saydığımız yenilikleri ile vakıâ Tanzimat yeni bir mektep, yeni bir devlet kuruyordu. Fakat bu hareket Fuat Paşanın dediği gibi, baştan başa büyük devletlerin suflörlük ettikleri bir oyundu. Bu oyun oynanmasaydı İmparatorluk hayatını idame için Avrupa sermayesinden istifade edemiyecekti. Ayni zamanda samimiyetsizliği arttıran bir amil de İmparatorluğun muhtelif milletlerden mürekkep bir halitadan ibaret olmasıydı. Bu Abbasilerin devleti Şarkî Roma veya Şarlman İmparatorlukları gibi yıkılmağa mahkûm bir Kurunuvusta saltanatı idi.

İmparatorluğu diriltmek için verilen deva ise muasır ve milliyet devrine girmiş cemiyetlerin bünyesi idi. Osmanlı İmparatorluğu parçalanmadan ve Türkler milliyet devresine girmeden şuurlu bir hareketten bahsetmek hatadan başka birşey olmazdı. Tanzimatçılar sun'î bir millet vücuda getirmekle liberal demokratik teşkilâtın devamlı bir şey olabileceğine kani oldular. Fakat işin daha derin membaları vardı.

Onu daha içten kavramak lâzımdı. O zamanki Türkiye ile muasır Avrupa milletleri arasında ne müthiş farklar vardı. Bunu Tanzimat matbuatında ciddiyetle takip etmek mümkündür:

Tanzimatın Avrupadan kanun tercümesi gibi frenk zevkı gibi, istikraz gibi getirdiği şeyler arasında bir de matbuat vardı. Matbuat müessesesini de Tanzimat liberal demokrat devlet teşkilâtında muvaffak olduğu kadar vücuda getirebilirdi. O nasıl muhtevası kuvvetli bir burjuva hareketi vücuda getirememiş, hürriyet, müsavat, kanun sözleri nasıl içi boş ve zaman zaman her alâkadarın elinde istenilen şekli alan hatta Kurunulâ esirinden daha muti bir köle vaziyetini kabul eden bir zavallı haline girmişse, matbuat ta ayni manzaraları gösteren bir müessese olmaktan kurtulamamıştır. Memurlar hükûmetine yaranan matbuatla teokrasiye ve demagojiye istinat eden matbuat Tanzimat Devrinin gazetecilik hayatını doldurur.

Tanzimatın kahramanları hangi sınıfa, hangi kütleye istinat ediyordu ki onların vücuda getirdiği hayatı aksettiren gazetelerde muayyen bir sınıfın fikirlerine tercüman olsunlar?.

Tanzimat siyasetçilerinde olduğu gibi Tanzimat matbuatının da en bariz seciyesi seyyal ve allâk ruhla hareket etmektir. Okuyucuları memurlardan ibaret gazetelerde bir memur seciyesi görmek kadar mantıkî bir şey olmaz. Memur nasıl kuvvete ram olan insan ise bu zümrenin matbuatı da ayni suretle kuvvetin esiri olacaktır. Maamafih bütün bunlarla beraber Tanzimat devrinin mümtaz şahıslarını gölgede bırakmak istediğimiz zannedilmemelidir. Fakat, hürriyetin, matbuatın babası addedilen Namık Kemal ve Şinasi hangi sınıf hesabına söz söyliyorlardı? Onların Fransa Kanunu Esasisini tercüme eden bir Süleyman Paşadan,

bir Mithat Paşadan daha eksik veya fazla neleri vardı? Bu zatların mefkûreci olduklarına şüphe yok, fakat biz insanları burada iyi veya fena diye bir tasnife tâbi tutmıyoruz. Yalnız o zamanki hareketlerin saraydan ve sarayla geçinen ricalin düşüncelerinden farklı olup olmadığını hatırlatmak istiyoruz. Tanzimat ve onunla beraber anılması icap eden meşrutiyet matbuatı hep bu sıfatını muhafaza etmiştir. Muvafık, muhalif matbuat daima ayni seciyeyi muhafaza etmiş, mücadele silâhları mevkii iktidar etrafındaki memur kütlesinin yaranma mantığından ileri geçememiştir. Tanzimat bazı yeni şeyler getirdiği halde münevver kütleye fikir müdafaası hassasını veremediği gibi matbuata da sistemli bir surette bir fikre sadakat meziyetini veremedi.

Onun için gazeteler her devre kolaylıkla uydular. Münevverler, idareciler de her devirde hizmet edebildiler, her fırkada kendilerine yer buldular. Münevver âlemindeki bu manzaranın sebebi vücuda getirilmek istenen sistemin muayyen bir kütlenin fikirlerini iştiyaklarını ifade edecek bir halde bulunmaması idi. Buna mukabil İngilterede, Fransada senelerce evvel inkılâplarını tamamlamış, fazla istihsal yapmağa başlamış millî bir iktısat sistemi kurulmuş, sermayesini temerküz ettirmiş, hatta fazla istihsalât için müstemlekeler bile elde etmiş, müstemleke muharebelerine girmiş, büyük sanayi ve sermayedar grupları haricî siyasete hâkim olmuşlardı. Burjuva sınıfı ilim ve tatbikatını sermayenin inkişafına, terakümüne vasıta edebilmiş ve tabiati müspet ilim sayesinde rametmişti. Halbuki Türkiye o zaman henüz el makinelerile işliyen tezgâhların başında idi. Kurunuvustaî ve Kurandan çıkan Gazve iktısadiyatile meşgul dinî bir saltanat halinde idi. Onun için burjuvaların başka memleketlerde kan

ve ateşle kazandığı hakimiyetin Türkiyede tatbikatı heyecansız oldu. Bu samimiyetsizlikten başka bir şey değildir.

Tanzimat en hararetli taraftarlarınca bile acı bir ilâç gibi telâkki edilmiştir. Çünkü o yıkılmakta olan İmparatorluğu kurtaracak bir siyasî tertip addediliyordu. Bu sebepten dolayı onun saf bir heyecandan ibaret bir membaı yoktu. Bunu başka bir tabirle söyliyelim, Türkiye de Tanzimat hareketini hararetle karşılıyacak, bir burjuva teşekkülü mevcut değildi. Bu sınıfın mevcut olmamasıdır ki oportünist politikacıların elinde devlet tenakuzdan tenakuza düşmüştür. Bu acayip manzara Türkiye millî hudutları içinde bir millet halinde kalıncıya kadar devam etmiştir. Meselâ Tanzimat devleti yenileştirmek istiyor, vükelânın mes'uliyeti usulünü meydana çıkarıyor. Nezaretler tesis olunuyor, Avrupaî kanunlar vücuda getiriliyor, mahkemelerde müsavat temin olunuyor, mektepler dinî mahiyetten çıkıyor. Fakat buna mukabil şeyhülislâm devletin siyasî uzviyetleri arasına geçiriliyor, bu muasır devlette yine işler fetvaların elâstikıyetine göre halledıliyor, şeyhülislâm şerait namına vükelâ aleyhinde bir mümessil gibi bulunuyor.

Sonra şeyhülislâmın siyasî vazifelere karışması kâfi gelmiyormuş gibi bir de şer'î mahkemeler teşkil ediliyor ve bunların idaresi de konulan prensiplerin aksine olarak meşihate veriliyor. Bunun tenakuz olduğunda şüphe yoktur. Çünkü adliye, icra ve teşri işleri birbirinden ayrıldığı halde meşihate ikinci bir adliye ve maarif nazırlığı vazifesi veriliyordu.

Yeni prensipleri kanıyla ve fikrile müdafaa edecek bir sınıf bulunmadığı için sağa sola muvazenesiz temayüller yapılmıştır. Medrese her şeye rağmen Tanzimatın düşmanı idi. Çünkü terbiye hakkını onun elinden al-

mıştı. Maamafih bir gün bir Damat Sait Paşa çıkıyor, rüştiye mekteplerinde harita gösterilmesine karar vermesinden dolayı Reşit Paşanın idamını istiyor. Mekteplere bu suretle gâvurluk sokulduğunu iddia ediyor. Her fırsattan istifade ederek medrese Tanzimatı yutmıya çalışıyordu. Saray da kendi hareketlerine mâni teşkil ettiği için zaman zaman Tanzimata isyan etmekte idi. Tanzimat ricalinden biribirine rakip olanlar da yeni hareketlere bir siyaset oyunu diye bakıyorlardı.

Onu biribirlerini imha için veyahut tutunmak için basamak sayıyorlardı.

*

İmparatorluğun maliye sisteminde mühim rol oynıyan hıristiyan saraafları ise müslüman ricali ile birlikte memleketi soymakta idiler. Bunlar da yeni hareketlerin aleyhinde idi. Modern devlet milletin iradesinden başka hiçbir irade tanımaz ve hakimiyeti diğerlerile asla taksim edemez. Halbuki Tanzimatın devleti devlet içinde cemaat namı altında devletçikler vücuda getiriyordu. 1862 senesinde tanzim edilen cemaat nizamnamesine göre meselâ, Rumların patriği "*millete ait umuru babıali ile rüyet*„ edecekti. Patrikhanede bir ruhanî meclis olduğu gibi bir de cismanî meclis vardı. Bu heyetin adlî, teşriî salâhiyeti mevcut idi.

Ermeni cemaatinin patrikten ve ruhanî meclisten ma ada bir de meclisi meb'usana benziyen heyeti vardı

Yahudi cemaatinin ise, ruhanî mahkemesi yanında sulh mahkemesi ve idare meclisi vardı. Bunlar gösteriyor ki Tanzimat devletin muasır olabilmesi için önünde bir hayli manialar vardı.

Tanzimat hareketleri önünde sınıf menfaatleri haleldar olan iki sınıf ekseriya birleşmişlerdir.

Tanzimat mektepleri bilhassa Galatasaray Sultanisi softalar tarafından nekadar tel'ine uğramışsa Papanın da okadar hakaretine maruz kalmıştır. Hatta Papa iki defa, katoliklerin bu mektebe devam etmelerini menetmiştir.

Tanzimat iki defa ilân edilen meşrutiyet devrinde de ayni tenakuzlara dayanmaktan kendini kurtaramadı, İmparatorluğun coğrafyası ile de yeni hayat tamamile tenakuz [*] teşkil ediyordu.

Tanzimatın maliye sistemi de bu yeni hareketin iflâsı için mühim bir sebepti. Tanzimat maliyesi yabancılardan borç para almak esasına dayanırdı. Bu istikrazlar okadar fena şartlar ve fena şekiller altında yapılıyordu ki kimsenin hazineye itimadı kalmıyordu. Devlet tarafından ortaya çıkarılmış olan kaimeler hükûmetin kefaleti ile ortaya çıkarılmış senetler demekti. Halbuki hesapsız çıkarılan bu kaimeler bir zaman sonra hükûmet tarafından bile kabul edilmiyerek çok

---

[*] Tanzimat hareketleri esnasında Türkiyede bulunan Ubicininin Türkiye mektuplarında Osmanlı İmparatorluğu nüfusu hakkında şu malûmat verilmektedir.

21	milyon	Müslüman.
13	»	Rum ve Ermeni.
900	bin	Katolik.
150	»	Yahudi.
35,350,000		

Muharrir buradan 5 milyonunu Sırbistan, Eflâk, Buğdan için, 3,200,000 Mısır ve havalisi için tarhederek nüfusu 27,200,000 addediyor. Burada adetlerden ziyade din ve milliyet farkı ve milliyet farklarına nazaran nüfus kesafeti nazarı dikkati celbeder:

Bu rakamlar arasındaki müslüman kavimler ise bir hayli yekûna baliğ oluyorlardı. Ayrı ayrı birer tarih eseri olan mevcudiyetleri ile mukadderatlarına doğru yürüyorlar ve şuurlandıkça İmparatorluğun en tabiî düşmanları arasına giriyorlardı.

cür'etkârane bir soygunculuk halini alıyordu. Bu soygunu yapan İmparatorluk maliyesi idi.

Hükûmet memurlarının hazineye kaimeyi tediyat mukabili kabul etmemeleri, bu kaimelerin bilhassa taşra vilâyetlerinde halk tarafından iyi bir şekilde karşılanmayıp İstanbula fazla miktarda toplanması, madenî para ile kaime arasında büyük farklar [1] bulunması gibi manasızlıklar Türkiyeyi nihayet iflâsa sürüklemiştir.

1854 ten 1874 senesine kadar on beş istikraz aktedilmiş bu müddet zarfında muhtelif memleketlere 5,297,676,500 frank borcedilmiş bunun ancak 3,012,884,714 frangı hazineye girmiştir. Fakat bundan bankalara verilen kumüsyon ücretlerini ve bazı masraflar çıkarmak lâzımdır. Şu halde ihraç kıymeti % 98, % 32 arasında değişen bu istikrazlardan devlet hazinesine %50 borç yüklenmiştir. İşte Tanzimatın müspet işi.

TANZİMAT MEŞRUTIYETLERİ

Tanzimat siyasetinin en bariz seciyesi Imparatorluğu yıkmadan muasır medeniyeti devlet teşkilâtına uydurmaktı. Bu tenakuzla dolu siyaset, Avrupa devletlerinin hoşuna giderek sarayı idame etmekti denebilir. Reşit, Fuat, Âli Paşalar devri Imparatorlukta parlâmentosuz ıslahat zamanını işaret eder, Mithat Paşanın Tanzimat sahasındaki adımı parlâmentoyu İmparatorluk hayatına sokar. Tanzimat hareketleri ilk zamanlarda saray etrafına Avrupadan bir sempati celbetmiş, ve bunun neticesi olarak Türkiye hemen her sene aşırı istikrazlar aktine muvaffak olmuştur. Kırım muharebesinden muzaffer çıkmasına rağmen

[1] A.Du Velay Osmanlı Maliye Tarihi.

İmparatorluk maliyece filen iflâs halinde idi. Maliye usullerindeki vuzuhsuzluk, keyfî hareket, iktısat işlerinin fertlerin arzusuna göre vücuda getirilebilir bir eser addedilmesi, meselâ numarasız ve hesapsız kaimelerin ihracı ve bunun bir dahilî istikraz olduğu unutulması[2] gibi...

Bu malî buhranlar neticesindedir ki artık ne Gülhane Hattı, ne ıslahat fermanı ne de devlet ricalinin hatta hükümdarların vaitleri inanılamaz bir hal alıyordu. Türkiye tediyatını talik ettiği zaman yeni bir tehlike karşısında kalıyordu. Yeni membaları nereden bulacaktı? Avrupa sermayedarlarile vatanı istismar için yeni vesileler bulabilmek en kuvvetli esastı. Bunun için artık (kaimeleri aynen sikke gibi kabul edin) diye müracaatin manası yoktu. Binaenaleyh Tanzimatın ilk zamanında olduğu gibi yeniden bir hamle göstermek ihtiyacı hissolunuyordu. Nitekim memleketteki malî buhran tebaa arasında da hoşnutsuzluk husule getiriyordu. Hatta bu İmparatorluğun ıslahattan evvelki ordusunda züyuf akça meselesinin yaptığı tesire benziyen neticeler doğuruyordu. Tanzimat ordusu saflarında da yeniçeri ortalarında olduğu gibi mırıltılı ademimemnuniyet alâmetleri belirmeğe başlamıştı bile. Bu inhilâl manzarası önünde Avrupa devletleri müdahale formülleri ararlarken Saffet Paşa ecnebi sefirlerine Kanunu Esasinin ilân edildiğini bildirdi.

1876 Kanunu Esasisi ne İngilterenin büyük şartının alınışına benzer ne de Fransada burjuva ihtilâlinin patlayışına.. Mithat Paşanın kahramanları arasında

[2] Mecit Han zamanının maliye nazırına Dolmabahçe Sarayının kaça mal olduğunu sormuş. Nazır bu iş için sarfedilen paranın üç bin beş yüz kuruştan ibaret olduğunu söylemesi üzerine Padişah hayrete düşmüş, nazır da inşaat için lâzım olan yetmiş milyon franklık kaimenin tab'ı için üç bin beş yüz kuruş sarfedildiğini söylemiştir. Bu o zamanın iktısadî anlayış tarzını gösteren güzel bir misaldir.

bulunduğu bu Kanunu Esasî vakıâ 1839 senesindenberi tekrar edilen esasların bir defa daha yadından ibaretti. Yalnız bu kanunla parlâmento da İmparatorluğun müesseseleri arasına girdi. Kanunu Esasî Padişahın millete karşı bir taahhüdünü ifade ediyordu. Padişahın bu yeni vaitlerini meclislerin arzusu hilâfında bozamıyacağı, hükümdarın kanuna sadık kalacağı bildiriliyordu. Tebaaya hürriyet, müsavat daha esaslı olarak veriliyor, İmparatorluk vatandaşları teşri kürsüsü etrafında toplıyordu.

1876 Kanunu Esasisi bir taraftan hükümdar dalaveresi bir taraftan da ecnebi devletlerinin tazyiki neticesi olarak meydana çıkmıştı.

Hükümdar dalaveresidi, çünkü Abdülhamit Yeni Osmanlılarla anlaşmıştı. Meşrutiyet ilân etmek şartile tahta çıkmıştı. Bu suretle meşrutiyetin ilânı bir saray entrikası oldu.

Diğer taraftan Osmanlı meşrutiyetine Ingiltere, Fransa Devletleri taraftarlık ediyorlardı. Niçin?

Çünkü Fransanın ve İngilterenin Türkiyede işliyen sermayesi vardı. Meşrutiyet ilân edildiği zaman Osmanlı ordularının konturatçısı bir İngiliz firması idi. Bu firma orduya erzak veriyordu. Devlet taahhütleri aşağı yukarı ecnebi gruplar elinde idi.

Fransa ticaret ve nakliye işlerinde, bankacılıkta ve devlete borç vermek işinde ileri bir safta bulunuyordu. Bunların devletin maliyesini kontrol etmeleri, devleti ellerine almaları kendilerince zarurîdir. Bilhassa Osmanlı maliyesi berbatlaştığı zamanlarda yabancılar için bir devlet iflâsına mâni olacak en emin çare Osmanlı hazinesine haciz koyacak bir şekilde hareket etmekti. Bu işi açıktan açığa yapamazlardı. Bu ancak kendilerinin itimat ettikleri unsurların devleti kontrol etmesile mümkün olacaktı. Kontrolcular ötedenberi bu

devletlerin el ulağı olan, onlardan kredi alarak inkişaf eden tacirler; Avrupaya hayran münevverler bilhassa Rum, Ermeni, Yahudi vatandaşlar olabilirdi. Vatandaşları parlâmentoya göndermek onların işlerine geldiği gibi haricî tazyiklerle de kendi davalarını yürütmek mutatları idi.

Parlâmento hareketi onlar için notalardan daha tesirli daha emin görünüyordu.

1908 Kanunu Esasisi Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde millet fikrinin Türklerin aleyhine inkişafına sebep olmuştur. 1908 Kanunu Esasisi mahiyet itibarile 1876 Kanunu Esasisinden farklı değildi. O esasen hükmü icra edilmiyen 1876 Kanununun gizlendiği dolaptan tekrar meydana çıkmasıydı. Meşrutiyet günlerinin psikolojisi bilhassa «*müsavat*», «*uhuvvet*» tezleri etrafında hareketler vücuda getirmeğe çalışıyordu. Çünkü vatandaşların müsaviliği ve kardeşliğini ilân etmek devleti kurtarmak için yegâne amil sanılıyordu. Onun içindir ki Reşit Paşanın halefleri aylarca İmparatorluk içinde imamla papazı ve hahamı arabalarda, meclislerde dizdize oturttular, biribirlerinin alınlarından öptürdüler. İkinci Meşrutiyetin de en mühim hareketi Osmanlı Ülkesinde (müsavat ve kardeşlik) bağlılığına dayanan bir millet vücuda getirmekti.

1908 Meclisi Meb'usanında 263 aza vardı. Bunların ancak 119 tanesi Türktü.

Bu, Babil Kulesine benziyen meclis İmparatorluğun manzarasından bir nümune idi. Ayrı ayrı emellerin iştiyaklarını taşıyan bu insanlar bir millet vahdetinden eser gösteremediler. Hatta bu adamlardan birçokları için Osmanlı parlâmentosu kürsüsü kendi memleketlerinde İmparatorluğa ve Türklüğe karşı siyasî hareketler için bir mektep vazifesini gördü.

Matbuatın serbestisi[*] İmparatorluğun muhtelif taraflarında gazeteciliğin inkişafına sebep olmuştur. Bu inkişaf millî lisanlar meselesini ortaya attı. Çünkü gazete ekseriyet ve halk için çıkar. Binaenaleyh mahallî lisanları kullanacaktır. Türk olmıyan vilâyetlerde matbuat serbestisi oralarda millî lisanların intişarına sebep olmuştur.

İmparatorluk ilk tedrisatı da mecburî addediyordu. İtiraf etmelidir ki maarif faaliyeti İmparatorluğun mutlak olduğu zamana nazaran daha ileri bir hal almıştır. Bu ilerleme maarifin inkişafı için mahallî lisanın kuvvetlenmesini temin ediyordu. Meşrutiyetin ilânından sonra bilhassa dil işlerile alâkadar olan Arnavutluk ve Yemen isyanları çok dikkate lâyıktır.

İmparatorluk içindeki bu inhilâlin sürati, Türklerin şuurlanması için bazı merhaleleri de vücuda getirdi. Filhakika İmparatorluk camiasından millî bir burjuva teşkilâtı vücuda getiren unsurlar ayrılıyorlardı. Avrupa milletleri için kurtuluşlarını bekliyen milletler de bunlardı. Balkandaki hıristiyan milletlerin istiklâllerinden sonra yavaş yavaş islâm camiasının da rabıtaları çözülmeğe başlamıştır. Bir zamanlar İmparatorluğun müdafileri olan Arnavutlar istiklâl davasile silâha sarıldılar, necip ve mukaddes millet denen Araplar ise mukaddes cihada rağmen her taraftan Türk askerlerinin karşısına çıktılar. Yabancı bayraklarla ayni safta döğüştüler. İslâm camiası heyulâsı Suriyede Arap, Çanakkalede Hintli müslüman neferinin palası altında can verdi. İmparatorluğun inhilâlini hazırlıyan diğer unsurların İmparatorluk ordusunu arkadan vurduklarını da söylemek inhilâlin şiddetini göstermek için bir misaldir.

Avrupa siyasetçilerinin (*Hasta Adam*) dedikleri

[*] Abdülhamit devrine nazaran.

siyasî bir uzviyet mevcuttu. O nihayet mukadder olan akıbeti buldu. Hasta Adam için konan teşhis nekadar doğru idi, muasır milletler arasında Ortazaman zihniyetinde gayritabiî teşekkülü ile İmparatorluğun yaşaması mümkün değildi Hasta Adam sağ kaldıkça, onun en büyük yükünü taşıyan Türk milleti idi. Hasta Adamı diriltmek için bedenine 1910 senesinden itibaren yeni fikirler, yeni nazariyeler aşılanmakta devam etti. Bunlar, Tanzimatın verdiği ilâçlara benzememekle beraber bu uzviyet için tabiî tesirini gösteremiyordu. Devleti muasırlaştırmak için Avrupayı esas prensiplerile gören yegâne mütefekkir Ziya Gök Alp bile fikirlerini inhilâle uğrıyan Imparatorluk bünyesine göre tanzim ediyordu. Onun için şıar:

(*Türk milletindenim, islâm ümmetindenim, garp medeniyetindenim*) düsturlarile İmparatorluğun çürüyen müesseselerini muasır Avrupa medeniyetine aşılamaktı. Balkan Harbinden sonra daha şuurlu bir hal alan milliyet cereyanı İmparatorlukta Türk camiasının bir nüve olmasını hedef ediniyor, fakat yine yıkılmakta olan Imparatorluk enkazı arasından idarei maslahatçı bir yüzle ortaya çıkıyordu. Muasır islâm devleti vücuda getirmek [1] istiyenler biliyorlardı ki demokrat liberal devletler muayyen bir sınıfa istinat ederler ve demokrat liberal devletlerin istinatgâhı millî burjuvalardır. Bunun için onlar da bir tarafta bütün teşkilâtile teokrasiye kuvvet veren devlet [2] beri taraftan millî

[1] Ziya Gök Alp Beyin tesirile İttihat ve Terakki Fırkasının mefkûre olarak düşündüğü ve bu yolda tesisat vücuda getirdiği idare tarzı (Asrî İslâm Devleti) idi.

[2] Medreseler kendi haline bile bırakılmıyarak mektebin karşısına müspet ilimlerle teçhiz edilmiş bir halde çıkarılmak isteniyordu. Bu işler asrî devlet vücuda getirmek fikrini ileri süren mütefekkirler tarafından teşvik ediliyordu.

sermaye ve hükûmete istinatgâh olacak sermayedar bir teşekkül vücuda getirmek istiyorlardı.

Millî şirketler meselesi İmparatorluğun bedenine son zamanlarında vurulan aşılardan başka bir şey değildi. Bir taraftan Teokrasiye, diğer taraftan asriliğe ehemmiyet veren ve bu hayatî tenakuzu bir mütefekkirin dilile *islâm ümmetindenim, Garp medeniyetindenim* diye düsturlaştıran (3) İmparatorluk harsa uymıyan bir coğrafyanın hudutları arasında söndü gitti.

TÜRK İNKILÂBININ İSTİKAMETİ VE MAHİYETİ

Osmanlı İmparatorluğu bir serhadde doğdu, bir serhadde can verdi. Onun insanı belinden tutup tarihin orta devrine zincirle bağlıyan heybetli kale bedenleri ve İmparatorluk tarihinin yalçın, sarp ve ayni zamanda kutsî tepeleri artık ayaklarımızın altında bir çakıl, bir taş parçası gibi her adımda biraz daha gömülüyor, biraz daha ufalanıyor. İmparatorluk Söğütle Sakarya arasında tarihini tamamladı. İmparatorluğa karşı Türk milleti de tıpkı büyük İmparatorluktan ayrılan diğer mazlûm milletler gibi mücadelelere girdi. Ve artık harsının hududu coğrafyasının hududundan daha geniş, kültürce mütecanis bir kütle var. Türk inkılâbının istikametini ve mahiyetini millî hudutlar içinde tetkik etmek lâzımdır.

[3] Bu sözlerle üstat Ziya Gök Alpı tahtie etmek aklımıza gelmez. Bu mütefekkirin birtakım tenakuzları biribirile birleştirerek meselâ başka nevilere mensup Kurunuvustaî bir teşekkülle asrî tesisatı biribirine raptederek tam bir manzume vücuda getirmek istediğini hatırlatıyoruz. Yoksa Ziya Gök Alpın fikir âleminde açtığı yeni çığır, ilmi anlayıştaki kudretli ve cemiyeti idrakteki şuuru ile onu daima büyük olarak yadedeceğiz. Âlim Ziyadan değil, fırka ideloğu politikacı Ziyadan bahsediyoruz.

İmparatorluk, muasırlığı, muasır medeniyeti orta zamana lehimlemek suretinde anlardı.

Tanzimatın istediğini değil memlekette yaptığını, ruhunu en iyi hulâsa eden düstur:

«Türküm, Müslümanım, Garplıyım» sözleri olmuştu.

Millî devlet teşekkül ederken İmparatorluğun bedenine göre biçtiği bu kaftana artık bürünemezdi. İmparatorluk yıkıldığı gün Türk milletinin belinden zincirliyen Kurunuvusta da tarihin inine girdi.

Binaenaleyh yeni devlet Osmanlı İmparatorluğunun bir devamı olmadığı gibi üstatların Kurunuvusta ile müspet ilim medeniyetini ayni safa sokmak istiyen nazariyelerinin de artık yaşamasına imkân yoktu

Fakat millî devlet bir anda, durup dururken maddede ve ruhta tasfiye yapmadan teessüs edemezdi.

Onun için millî devlet teşekkül ettiği zaman İmparatorlukta kalmış kanlı ve kirli birçok şey vardı. Evvelâ bunları yeni rejim devlet müesseseleri içinden uzaklaştırmağa mecburdu. Millî devletin ileriye doğru ilk hareketi bize felsefî nazariyeler halinde kabul ettirilen Kurunuvustaî mefhumlara can veren müesseseleri ortadan kaldırmak oldu. Bu suretle meşhur nazariyenin bir kulpu koptu. Türk milleti sözü artık İmparatorluk devrinde olduğu gibi yalnız bir hulyanın ifadesi yahut bir şiirin bir kafiyesi olmaktan çıktı. Milletin muasır devletler hayatında bir nev'in ismi olduğu ve hayattan kuvvet aldığı tahakkuk etti. Avrupalıyım sözü pek kaba hantal bir şekilde tefsir ediliyordu. Artık Avrupalılaşmak ile milliyetçilik arasında fark kalmamıştır.

Üç başlı nazariyenin millî devlete munis gelmediğine şüphe yoktur. Nitekim yeni devletin yaptığı tasfiyeyi bu noktadan tetkik edince insan hükmeder-

ki millî devleti İmparatorluk devrinde kurulan nazariyelerle anlamak mümkün değildir. Millî devlet nelerle mücadele etti; ve hâlâ ediyor ve edecek? Yeni devleti anlamak için şimdiye kadar yapılan tasfiyeyi tanımak lâzımdır.

Millî devletin Türk Cümhuriyeti bünyesinde tasfiye ettiği mazi eserleri şöyle hulâsa edilebilir:

1 — Dinî manzumeye bağlı devlet siyaseti, başta hilâfet müessesesi olmak üzere hukuk manzumesi.

2 — Realite yerine kıyas koyan medrese ilmi.

3 — Avrupa hukukunu medrese ruhuyla tetkik eden hukukta, siyasette, edebiyatta, felsefede mücerret mefhumlara (naslasa) saplanan Tanzimat maarifçiliği.

4— Şark vilâyetlerimizde feodal hukuka müstenit arazi hukuku ve içtimaî teşkilât.

5— Mahallî vatanperverlik.

DİNÎ MANZUMEYE BAĞLI DEVLET SİYASETİNİN VE HUKUKUNUN İFLÂSI

Osmanlı İmparatorluğu tek mabutlu bir dinin çizdiği plânlar içinde teneffüs ederdi. Onun hukuku, iktısadı, siyaseti, dili estetiği hep dinî mahiyette idi. Hatta okadar ki Tanzimat fermanlarında şeri şerif lâfı hiç eksik olmazdı. Meşrutiyetlerin arkasına (*Meşrua*) kelimesi bir cüppe gibi geçirilirdi. Kanunu esasiler baştan başa şeri şerife mutabakat iddiasında idi. 1908 de tekrar ilân edilen 1876 kanunu esasisinin bir maddesinin tadili için Kanunu Esasî Encümeninin esbabı mucibesini bir misal olarak görmek kâfidir.

Mevzubahs olan meseleye devlet reisinin gayrimes'ul ve kabinenin ve reisinin mes'ul olmasıdır.

Bu Tanzimatçı Meclisi Meb'usanının milletin haki-

miyetini ifadeden ziyade bir müftüler meclisi olduğuna hükmetmekte tereddüt etmeyiniz, çünkü esbabı mucibe mazbatası bir milletin arzusundan temayülünden değil şeriat ahkâmından bahsederek mütaleasına şöylece devam ediyor:

« *Şeriati islâmiye nazarında insanlardan herbiri fıtraten alettesavi birçok hukuku esasiyeye malik oldukları gibi hukukullah ve hukuku ibade müraat ile de mükellef olarak adeta bir kefaleti müteselsileye merbut ve bu silsilenin hüsnü muhafazasına memur bulundukları cihetle her şahıs küllükümra küllüküm mes'ul* irşadı alisince vazife ve mes'uliyetin tecelligâhı bulunmuş olduğu ve bu ahengi umumî her ferdin vicdanı seliminde kemali ihlâs ile karargir olsa bile bir kişinin sehiv ve hatası ile de zulme maruz kalacağı bedidar idüğünden vazife ve mes'uliyet, efrada icrayı nezaretle muhafazai şeriat, himayei madelet, hıfzı hudut, müdafaai husum, izalei şerrü fesat için icrayı siyaset etmek ve bunu da hakimiyeti ümmet esasına müstenit olarak heyeti içtimaiyeden mütenezzi bir kuvvei nafizeye tefviz ve tevdi eylemek vücubunu göstermiş ve vahdeti içtimaiyeyi temin için bu kuvveti imam ve halife tabir olunan bir reisi icraî uhdesinde temsil eylemiştir.

Şeraiti islâmiyede (lâyüsel ama yefal) olmak Cenabı Hakka mahsus bulunmak her faili mubaşirin fazlına göre dünyevî ve uhrevî mes'uliyeti muhakkak olduğu ve bu sır ise bugün âlemi siyasette tatbik olunmağa başladığı cihetle hükümdarların hem Allah hem de vicdana karşı mes'uliyetlerile beraber millete karşı da mes'uliyetleri iktıza etmiş ve fakat hukukun âkide rücuu kavaidi fıkıh iktızasından olup icraatı hükûmetin bilfiil akti mübaşereti ise Hükümdar tarafından vükelâya tefviz olunmuş idiğünden bu mes'uliyetin Hükümdara bedeli teveccühü kavaidi meşrutiyetten bulunduğu

gibi Meclisi Meb'usan azası da müntehiplere karşı mes'ul tutulup defai saniyede intihaptan iskat edilerek mes'uliyeti siyasiyeleri tatbik ediliyor. Mes'uliyeti cezaiyelerde meclisi umumiye ait olur. İşte vükelâ tedabir ve icraattan dolayı Meclisi Mebusana karşı mes'uldür. Mes'uliyeti Hükümdarî bunun zımnında mündemiç olmakla mes'uliyeti file taallûk edince bütün ef'al ve icraatta hükûmet te vükelâdan bir mes'ulü şahsî vekili azam bulunmak suretile temin edileceğinden şer'an bu veçhile nasbı caiz olan veziri azamın bugün vücudu vacip addedilir ki hem makamı saltanat vikaye edilsin, hem de kanunî mes'uliyet tatbik olunsun!..»

Buna benzer nekadar çok misal bulmak mümkündür. Yeni Türkiye bir defa artık bir İmparatorluk harsına tahammül edemezdi. Onu vücuda getiren unsurlar memlekete hareket kabiliyeti veren yahut içtimaî vicdanın hareketlerine makes olanlar faaliyetlerinde İmparatorluk harsinin mümessilleri tarafından tel'in edilmişti, Imparatorluk ve teokrasi mevcut teşkilâtı ile Yeni Türkiyeyi batırmak için ne yapmak lâzımsa hepsini yaptı.

Fetvası ile, askerlerile düşman cephesinde yer aldı. Sonra Anadolu bünye itibarile de dini, hukuku ve dine hukukun temeli olan devlet tarzını faydalı bir şey olarak bulamazdı. Çünkü Anadolunun bu bünyesi bugünkü inkılâbın düsturunu vermedi ise de vukuunu kolaylaştırdı. Onun için Yeni Türkiyede inkılâp ilk iş olarak dine dayanan devlet teşkilâtından ve hukuktan kurtuldu.

Dine dayanan devlet teşkilâtının başucunda (Hilâfet) müessesesi vardı, onu attı.

Osmanlı İmparatorluğu hukuk itibarile islâm hukukuna dayanıyordu. Teokratik devlet teşkilâtı ve bu manzumeye bağlı olan halita halindeki dil, gazve ve

akın esasına istinat eden iktısat, ilâhî membalara yaslanan hukuk, iskolastik estetik, Osmanlı hayatında esastı.

Türk milleti Maveraünnehir muharebelerinden evvel ayrı bir dine ayrı bir teşekkülü içtimaiye malik idi. İslâm medeniyeti içinde teokratik hayata uyan bir hukuk manzumesine sahip oldu.

Türkiye Cümhuriyeti, inhilâl eden Ortazaman medeniyetinin yerine yeni bir medeniyete uyan milletin en asil eseridir. Türkiye Cümhuriyeti ile ilâhî hukuka müstenit bir devlet reisi ve Türkiye halkının arzularına iştiyaklarına cevap vermiyen ve bir din camiası etrafında milletler halitası vücuda getiren hukuk biribirinin zıddı olacaktı. Tenakuzlarla dolu olan bir Tanzimat tarihinden sonra Türkiye millî davasını millî kültüre dayanan mefhumdan uzak bir hukuk manzumesile temin edebilirdi.

Şer'iye vekilinin mes'ul vekiller arasından çıkarılması ve dinin siyasetten ayrılması yeni Türkiyede Cümhuriyet hareketinin mühim bir merhalesini ifade eder.

Medenî hukuka ait olan ve yalnız şeri şerif zihniyetini tatmin eden mecellenin yerine yeni medenî kanunun ikame edilmesi millet devrinin bir alâmetidir. Mecelle islâm ümmetinin garp medeniyetine aşılanmasından başka bir şey değildi. Yine hükümlerde fetvalarda müçtehitlerin kavillerine uyuyordu. Hele kanunu medeniyi kadın hukuku itibarile tetkik etmek Türkiyede inkılâbın inkişafı cephesini daha ziyade aydınlatacaktır.

KADIN HUKUKUNUN İNKİŞAFI

Türk kadınının muhtelif devrelerde geçirdiği içtimaî istihaleler cemiyetin dönüm noktalarını vuzuhla işaret eder. Kabile devrinde, aşiret devrinde, teokratik

hükûmette, imparatorlukta, demokrasi devrinde Türk kadını ayrı ayrı hukuka malik olmuştur. Kabile devrindeki Türk kadınının vaziyeti ile modern hayatta kadının hayatı idraki arasında birtakım benzeyişler ve ayrılıklar varsa bunun sebebi bugünkü hadisenin bir tarih ve bir sosiyal birikintinin neticesi ve bir varlığın menşelerindenberi gelen son şekli olmasındandır. Farkın sebebi de bugünün dünün istihalelerinin tabiî neticesi olmasıdır. Modern Türk kadınının vaziyetini tetkik ederken onu dünkü hayatın neticesi olduğu kadar yeni şartların, cemiyet hayatında hâkim olan istihsal tarzlarının bir eseri addetmek zarureti vardır.

Bugün saçını kesen eteklerini kısaltan erkekle beraber aşağı yukarı erkek gibi yaşıyan kadınla dünkü cemiyetten uzak, iş hayatından uzak yaşıyan mahlûklar arasındaki fark bize tarihin safhalarını vuzuhla göstermektedir. Kadın hayatını yeni rejim şu düsturla ifade etmektedir: Kadın erkeğin hukukuna malik olacaktır.

Bir nazariye olarak bütün demokrasilerin ileri sürdüğü bu esas kocaman bir tarihin içinde devir devir inkişaf etmiştir.

Türk kadınının hukukî inkişafının teferruatını tarihçilere terkederek onun muhtelif devrelerdeki inkişafını kısaca mukayese etmek imkânını arayacağız:

Türk kadınının bugünkü hayatının istinat ettiği esaslar:

1 — Türk an'anesi
2 — İslâm hukuku
3 — Avrupaî hayat

Bugünkü Türk kadınının Türk an'anesinden alıp getirdiği şeylerin bugünün Türk hayatında müessir olduğunu pek zannetmiyorum. Bir defa Türk hayatının eski Türk unsurlarile rabıtası pek noksandır. İslâmî

hayattan evvelki Türk hayatı, Türk yaşayışı ve istihsal tarzı artık bizim için bir tarih devridir. Ne kabile devrinden ne de il devrinden bugünkü kadının hayatına müessir olan bir unsur kalmıştır. Bugünkü kadının hürriyetini ve onun hukukunu vücuda getiren sebep islâm harsı ve Avrupa telâkkileridir.

Türk kadınının muasır hukuka sahip oluşu Tanzimat fermanlarından sonra başlar. Hukuk safhasında şu sırayı takip etmiştir.

A — Arazi tasarrufunda Tanzimattan evvelki günlerde kadın, timar ve zeamet sisteminin bir neticesi olarak tarlaya ve ziraat edilen araziye miras suretile sahip olmazdı. Mirî arazi ancak erkek evlâda intikal ederdi. Kadın tapu sahibi olmak isterse ancak fiatı mukabilinde tasarruf edebilirdi.

Timar ve zeamet usulünün lâğvı neticesi olarak bir zaman sonra bu usul de ortadan kalktı.

B — 1856 arazi kanunu mucibince arazi anadan babadan erkek ve kız evlâda intikal ettiği gibi, çocuğu olmıyan mutasarrıfın arazisi de babasına, babası olmadığı halde anasına intikal etmek üzere üç sınıf e habı intikal kabul ediyordu. Buna mukabil de dokuz derece üzerinden tapu eshabı meydana çıkıyordu.

C — 17 Muharrem 1284 tarihli tevsii intikal kanunu da meccanen tevsii intikal hakkına malik olanları sekiz dereceye çıkarmış, tapu hakkına malik olanları da üçe indirmiştir.

D — 1912 tarihli intikal kanunu esbabı mucibesi de kadının hukukunun inkişafını ifade etmek itibarile şayanı dikkattir:

Müteveffanın zevcesi mevcutken arazisinin bir cüz'ü kalilini onlara ve selâse erbaını diğer vereseye it etmek vicdanı umumide sui tesir bırakmakta ve hatta zevceynin ebeveyne bile takaddümü mütaleaları

dermeyan olunmaktadır. Bu sebebe mebni üçüncü dereceden itibaren zevceynin hissesi nısıf derecesine çıkarılmıştır. Müteveffanın sali hayatında birlikte çalışmış ve şu emvali birlikte istihsal eylemiş olan farkı dahi kabul edilirse nekadar muvafıkı nısfet olduğu teslim edilir. Zevceynin umum ile sair akrabaya ve evlâtlarına müreccah olması kavanini mülkiyede dahi kabul edilmiş bulunduğundan zevceynin bunlar üzerine rüçhanı kemakân muhafaza olunmuştur.

E — Kanunu medenî ile kadın mirasa tam olarak iştirak etmektedir. Kadın erkek arasındaki arazi tasarrufu noktasından olan fark kalkmıştır. Türk kadınının da erkek gibi şahadetini kabul etmiştir. Bu suretle de kadın erkek farklılığı ortadan kalkmıştır.

Muasır kadın hukukumuz, kadının memur olmasına mâni değildir. Esasen onu tüccar, kâtip memur, muallim olarak bir hayli zaman evel iş adamı olarak görüyoruz.

Kadın hayatının bu inkişafı gaye olarak (müsaviler) düsturunu tamamlamıya doğru ilerlemektedir.

Türk kadınının nikâh ve talâk işlerinde de sahip olduğu hukukî salâhiyet Türk kadınının teokratik harstan ve onun hukukî telâkkilerinden kurtulduğuna bir delildir. Teokratik hukuk kadını erkeğin tâbii haline koyuyordu.

Teokrasi devresinde kadın hukukunun dayandığı esaslar:

« Insanların insana ibadet etmesi caiz olsa idi kadın kocasına ibadet ederdi. Erkek kadının üzerine emrü nehye memur edilmiştir» gibi bir devrin düsturlarını temsil eden zatların sözleridir. Veyahut kitap sünnet, icmaı ümmettir.

Bu devir kadını hatta ata bindiğinden dolayı kabahatli sayar, kadını kocasından başkası ile konuşmaktan, görüşmekten menederdi.

Kadının islâmî harstan aldığı şey ancak nikâhta erkeğin her zaman nüfuzuna tâbi olmak mecburiyeti ve mirasta erkeğin aldığının yarısına sahip olabilmesi idi. Bunlar onun hayatında birer merhale olarak yaşamış, haremlerde tıpkı İranda, tıpkı Hindistanda olduğu gibi kapalı asırlar geçirmiştir. Fakat hayatın bugünkü şartları kadının bugünkü hukukî vaziyetini vücuda getirmiştir.

Gerçi bugün kadının da erkeğe nazaran vücutça, hatta beyince bazı farklar göze çarparsa da bu, kadının erkeğin içinde teneffüs ettiği iş hayatından uzak kalmanın bir neticesidir.

Müsavata dayanan bir millette bu uzvileşecek kadar derin kök salan vaziyeti ıslah etmek esaslı bir davadır.

MEFHUMCULUĞUN İFLÂSI

Muasır hayatın diğer devrelerden en çok göze çarpan farkı mefhumculuktan (nas) kurtulmuş olmasıdır.

Tabiati istismar devrinde müspet iş ve istihsale müstenit bir zekâ hareketi yoktur. Rönesans hareketini kaydeden Dekartın realiteye intıbak eden görüşü, Kurunuvustaî düşünceyi paramparça eden yeni ilmin şeniyete müstenit bir varlığın ifadesine medyundur. Teokrasi, oto - teokrasi devrinde hayat şartları, istihsal unsurları kendi hayatının ihtiyaçlarına uyan bir vaziyette idi. Lonca devri ne bir sermaye terakümünü, ne de derin ihtısas ifade ederdi. Lonca devrinin derebeyinin şatosu etrafında yerleşen istihsal ve mübadele unsuru için ancak bir ideoloji vardı: An'ane!.. An'anenin en kavi devri yeni terakümlerin husule gelmediği zamanlardır.

Kanonist mektep sermaye terakümünü meneder.

Serbest iş sahibi olmayı, hatta para ticaretini haram ederken onun bütün düşüncelerine hâkim olan felsefe hiç te realiteye muhtaç değildi. Kilise (Teoloji) si insanlara hayatı madde ile temasa gelmeden kazanma imkânını veriyordu. O öyle bir fikir sistemi, öyle bir yaşayış tarzı icat etmişti ki onda maddenin hakikatini idrakte bir mana yoktu. O zaman ruhları ahret için hazırlamak, insanları ahret için iyi birer unsur olarak vücuda getirmek bir meziyet, ve bir devrin en bariz sıfatı idi. Çünkü bu devirde şato sahibinin istihsalâtı kendine kâfi gelirdi. Çalışanlar derebeyinin hayat hakkına malik olduğu esirlerdir. Bey aç kalırsa, yahut biraz daha servet sahibi olmak isterse komşularına saldırmak suretile hem istihsalâtını artırır, hem de nüfuzunu artırırdı.

Binaenaleyh bugünkü mihanik yahut kimya düsturlarının o günkü hayat şartları önünde manası ne olabilirdi? hatta okadar ki realite bu devir insanlarını sıkmış, hayal daima hakikatin yerini almıştır Müspet ilim böyle bir cemiyette, ahret için insan yetiştirilen yerde inkişaf edemezdi. Onun inkişafı için lonca devrinin yıkılması, hudutların genişlemesi, loncada, müşteriye ısmarlama iş yapan esnaf yerine malûm olmıyan müşterilere hazır mal hazırlıyan bir zümrenin teşekkül etmesi lâzımgeliyordu. Sayısı malûm olmıyan müşterilere mal hazırlıyan adam yeni bir devrin, yeni bir hayatın işaretçisi olmuştur. Çünkü artık sermaye teraküme başlamıştır.

Sermayenin terakümünden anlaşılır ki, zekânın ve tabiatin kuvvetli surette istismarı bir iş haline gelmiştir.

Zekânın ve tabiatin istismarı için ise maddeye nüfuz etmek başka bir tabirle hadiselerin kanuniyetini bilmek zarureti vardır.

Hadiselerin kanunu öğrenmek zarureti müspet ilmi vücuda getirmiştir.

Türkiyedeki müspet ilim cereyanı da kuvvetini ancak, müspet iş üzerinde çalışan, müspet ilme inanan zümrelerin teşekkülünden sonra kuvvetlenmeğe başlamıştır. Türkiyenin Tanzimattan evvelki maarifi, hayatı idrak felsefesi baştan başa naslı idi. Naslara inananların hayatını idare ettiği müddetçe bu felsefenin aksaklığı hissedilmedi. Fakat yepyeni bir devir, yeni silâhlarla, yeni istismar vasıtalarile ortaya çıktığı zaman yapılacak şey müspeti kabulden başka birşey değildi. Fakat sözde müspet ilim cereyanına dayanan Tanzimat hareketleri Türk camiasını nasçılıktan kurtaramadı. Çünkü Türkiyede Tanzimat hareketlerini benimseyen bir sınıf, ilmî neticeleri kavrayacak müspet ilmin manasını anlıyacak şekilde taazzuv etmiş değildi. Onun için bütün Tanzimat hareketleri burjuva hukukunun Türkiyede inkişafını temin edecek bir şekilde kopyadan ibaret kaldı. Bu sözde inkılâp hareketi din nasçılığı ile, muasır müspet ilmin garip nasçılığını karıştırdı. Tanzimatın fikir âleminde, ilim sahasında yaptığı en (orijinal) eser budur. Şeriat softalığı ile Firenk softalığını birleştirmek

Tanzimat maarifinin müspet tarafı müdafaa için hazırlık olan mekteplerdir :

1 — Harbiye, ve askerî mektepler,

2 — Tıbbiye,

3 — Imalâtı Harbiye, ve ıslah edilen harbiye mektepleri.

Bunların haricindeki müesseselerle, fikir telâkkilerinde hâkim olan esas bir nevi nasçılıktır. Darülfünunda, orta ve ilkmekteplerde fikir hayatı, matbuat neşriyatı nasçılıktan kurtulamamıştır.

Tanzimatın fikir tarihi, şiir ve edebiyat hareketi,

gazetelerin neşriyatı, matbuat mücadeleleri, fikirler, felsefe telâkkileri hep bu batakta kalmıştı. Hayatla, realite ile hemen, hemen alâkası yoktur

Niçin onun edebiyatı cansızdı? Niçin onun çiçeklerinde renk yoktu? niçin şair okuyucunun ruhuna giremiyordu?

Niçin edip, şair sözü artık birer yalancı, birer sahte adam tesiri yapıyordu? Niçin edebiyatın cemiyetten nasibi yoktu? Bunlara verilecek tek bir cevap vardır:

Mücerret bir edebiyat ancak bu kadar eser verir!

Bütün Edebiyatı Cedide eserlerinde derunî ve haricî hayata dokunmuş, yaşamış kaç satır vardır?

Estetiği mücerret bir nevi marifet haline koyan insanlar bu zihniyetin en güzel misalini vermiş oldular, muvaffak muharrirleri alalım.

Cenap Beyin edebiyatı, san'ati anlayışı, eserleri bize mücerret güzelden, mücerret sevgiden, mücerret aşktan bahseden birer eser değil midir? O hangi edebiyatın malıdır? Faik Âli Beyin herhangi güzel addedilen bir eserini alınız, oradaki hicranlar mücerret, görüşlar mücerret ve dünyanın her tarafına tatbik edilebilen şeylerdir. En çok mücerret olmaktan kurtulan Fikrettir. Onda bile nekadar çok mefhum uçurumu insanın gö lerini karartır.

Nihayet örneksiz olarak etrafı göremiyen muharrirlerden bahsetmiyeceğim.

Bir Piyer Loti çıkıncıya kadar Eyübü bilmiyen bir neslin bu vaziyeti mücerret mefhumlara saplanmanın bir işareti değil midir? Romanları alınız mücerret, muhayyilenin tecrit ederek ve ancak mefhumlara icra suretile icat ettiği tiplerin birer seyrangâhıdır. Başka bir şey değildir. Hüseyin Rahmiyi bunların arasından çıkaracak olursak, mücerret edebiyatın roman sahasındaki eserlerile karşılaşırız.

Fikir adamlarını alınız ayni şey göze çarpar. Onlara göre ilim anlaşılamaz. Onu ancak bazı kâhinler bilebilir. Faydası ancak söz söylemek ve marifetli gözükmek içindir.

Son asrın orijinal bir Türk âlimi meydana çıkarması bunun en bariz misalidir. Tanzimat fikirciliği tıpkı medrese nasçılığına benzerdi. Zaten örneğini ondan aldı. Ahmet Şuayip Bey ve sürü sürü profesörlerimiz Tanzimat fikirciliğinin bir nümunesidirler. Onlar ne için düşünürler, ne düşünürler.? Galiba onlar bir şey düşünmezler, başkalarının düşüncelerine hunilik ederler, onlara göre ilim için sözler, nazariyeler, müellif isimleri sayıp dökmek kâfidir.

Bu mücerret mefhumculuğu siyaset hayatına karışan insanlarda da görürüz. Siyasî fırkalar da böyledir. Siyasî muharrirler de.

Hürriyet ve itilâf ne isterdi, ittihat ve terakki ne vadederdi, ne yapardı? Aralarındaki mücadelenin fikrî sebepleri ne idi? saflarını hulamıyan, saflarının ideolojisini yapamıyan bir sürü şamatacının hareketi başka türlü olamazdı. Meselâ Hürriyet ve İtilâf Fırkası (Kavanin ve nizamat meşrutiyete muvafık bir devlet vücuda getirmek) için kurulmuş bir siyasî teşekküldü.

Şairin mücerret sevgiden bahsettiği yerde, âlimin nassı ilimden dem vurduğu sahada siyasetin de bu şekil alması gayet tabiîdir

Başmuharrirler niçin mücadele ederlerdi? ortada esaslı, canlı hayattan alınmış bir mesele var mıydı? Hayır. Hiçbir şey yokken senelerce gazetelerin dili hep mefhum ukalâlığı ile doldu boşaldı. Meşrutiyet devrinin Kanunu Esasisi, bilhassa otuz beşinci madde etrafında cereyan eden münakaşalar, siyasî cidaller hatta muvafakat hükûmetinin tanzim edip Meclise kabul ettirdiği kanunlar bile bu mefhumculuğun birer işaretidir.

Kanunu Esasî, bir memleket ihtiyacına uymıyan bir takım nazariyelerden başka bir şey değildi. Nitekim nazariyecilerin arzuları daima yazı yazmaktan ibaret kaldı. Hiçbir zaman Kanunu Esasî tatbik imkânını bulamadı. Ancak mevkii iktidar daima onun tatbik edilmemesi için müsait olan maddelerden istifade etti. Muharrirler biribirlerine nasçılık için hücum ettikleri gibi divanharplerde sırf nasları idrak etmiyenleri tecziye etti.

Siyasî fırkalar, hiçbir zaman bir sınıfın siyasî temayüllerine şahit olmadılar. Memlekette onların temsil ettiği bir istihsal unsuru yoktu. Fırkaların ayrılmasına, ne bir gümrük meselesi, ne de Türkiyenin ziraat ve sanayi hareketleri arasındaki farklar, ne de iktisadî bir fark amil olmuştu. Muhalefeti de muvafakati de nas kuklaları idare etti.

Tanzimatın bu nasçılığı artık tarihe karışıyor. Bunu yeni ve millî sınırlar içinde inkişaf eden rejimin bir eseri olarak kaydedebiliriz. (Tevhidi tedrisat) ve müspet ilme gösterilen ciddî temayül bunun en güzel nümunesidir. *Tevhidi tedrisat* sinsi, sinsi yaşıyan teokrasinin son kışlasını topa tuttu. Çünkü Tanzimat maarifi bir taraftan Avrupaî nasçılığı aşılarken beri taraftan Kurunuvustaî ilmi olduğu gibi bırakmıştı. Tevhidi tedrisat müspet ilmin memleket maarifinde birliğinin ifade ettiği gibi müspetin de zaferini işaret eder. Bunlardan daha fazla bizi nasta kurtulmıya mecbur eden şey biriken millî sermaye kuvvetleridir. Tanzimat devri sermayenin inkişafına hizmet eden kanunları koydu. Fakat o zaman memlekette mahallî bir sermaye teraküm vücuda gelmedi. Meşrutiyet hareketleri zorla millî bir sermaye hareketi vücuda getirmek istedi, çünkü kendisine bir sınıf arayordu. Fakat muvaffak olamadı, ancak bugün

hayatımızda ileri teknikli millî bir sermaye temerküzü vardır. Bu temerküzle birlikte müspet ilim ihtiyacı zarurileşmektedir.

Bu vaziyetten ilim havası da müteessir olmuştur. Bundan dolayı memleketin fikir üzerinde araştırma ıstırapları duyduğuna birçok şahitler vardır. Üniversite ıslahatı bunun ifadesidir. Düşünen kafalar, matbuat artık mücerret mefhumculardan uzaklaşmaktadır. Bunları söylerken ilâve edelim ki bizi nasçılıktan ayıran hareketlerden biri de Cümhuriyetin ilânından beri Maarif Vekâletinin terbiye ve tedris sahasında (realiteyi) önüne alarak işe girişmesidir. Bunlar realiteye susayan bir devrenin ihtiyaçlarını ifade etmektedir.

Bizi mefhumculuktan kurtaran ve yeni devrin bariz sıfatını veren karakterlerden biri de Türkiyenin yer yer makina faaliyetine atılmış olmasıdır.

Fabrikaların açılması, ziraat işlerinde makinanın kullanılması zarurî olarak müspetten istifade etmek için onu öğrenmek zaruretinde bulunan bir zümreyi vücuda getirmektir.

Vakıâ denecektir ki henüz hayatımızda mücerret mefhumları tamamile silkip atamıyoruz. Hayata girdikçe, ideolojimiz hayatın ifadesi oldukça ondan uzaklaşacağız.

FEODAL TEŞKİLÂTIN İFLÂSI

Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde, feodal hukuka da yer vermişti. Onu, Türk cemiyetinin morfolojisinde bir realite halinde görünciye kadar bir hayli zaman geçti.

Frat nehrinin sağ sahilini aştıktan sonra karşıya çıkan teşkilât insana Kurunuvustaî şövaliyeler saltanatını hatırlatırdı.

Kimi seyyar, kimi sabit birer feodalite olan bu teşekkül mevcudiyetini imparatorluğun müsamahasına borçludur. İmparatorluk Yavuzun zamanında Fıratın şark sahillerine doğru ilerlemişti. *İdrisi Billisinin* hakimiyetini fermanlarile teyit eden Osmanlı İmparatorluğu Şark vilâyetlerinde tam manasıyle hanların hakanlığı vaziyetine girmişti. Fıratın şark sahilinden itibaren şark hudutlarına kadar uzayan sahada feodalitenin:

1— Hukukî.

2— İktısadî.

3— Dinî şekillerini görmek daima mümkündü, bunlar sebepsiz değildi.

Feodalin hukukunu temin eden iktısadî tefevvuku ve istihsal tarzı idi.

Yahut kabile reisinin, Hakânın bir Vassali halinde bulunmasını tarih kadar coğrafya da izaha yarar. Dağlık arazi, servetin yalnız beylerin elinde temerküzü, muasır istihsal tarzlarından uzak yaşayış feodalin hukukunu, kudretini temin eden esaslı bir unsur olmuştu.

Biribirlerinden yol rabıtasından mahrum, yüksek dağlarla çevrilmiş sahalarda büyük şehirler teşekkül edememiştir. Buna mukabil istihsal tarzı feodal bir tarzda kalmıya mahkûm olmuştur. Morfoloji sosyalin bu hususiyeti bildiğimiz neticeyi doğurmuştur.

Derebeyi servete sahip olduğu gibi, araziye de maliktir. Arazisi üstündeki insanların da hayat hakkı feodale aittir. Şark vilâyetlerine gidenler pekâlâ bilirler; *Efendi köyleri, Allah köyleri* diye tabirler işitmişlerdir. Bunlar feodal hayatının en bariz bir numunesidir. Efendi köyü feodalin mülkü olan sahadır.

Efendi köyünde insan tarlanın ağacı, samanı, çöpü, hayvanı, sabanı gibi bir şeydir. Tarlayı sattığı zaman nasıl onun ağaçlarını da beraber devrederse bey de köy

halkını da ayni suretle alır, satar; tarlasında bir ağacı, bir otu nasıl istediği zaman söküp atabilirse, bu onun nasıl sarih bir hakkı ise köyündeki bir adamı da istediği zaman kovar, isterse öldürür.

Çünkü feodal zengindir. Feodal araziyi işletmek için lâzım olan sermayeye maliktir.

Muharrik kuvvet olarak köylüleri kullanır, köylü yaşıyacaktır, çoluğu, çocuğu vardır, fakat sermayesi olmadığı için hiçbir iş yapamaz. Cür'etkâr olanları büyük şehirlere inip hamallık, hizmetkârlık gibi işler yapar, yahut fırsatını bulup eşkıya olur. Geri kalanlar kupkuru arazi üzerinde açlıktan ölüme mahkûmdurlar Onun için onlar bir Beyin esirleridir. Çünkü bey onlara tohumluk verir, hayvanlarına saman verir işlerler. Çoluk, çocuğun karınları doyar, onlar bundan memnundurlar. Çünkü araziye sahip olmıyan adamlar tekniğin inkişaf etmediği bir sahada yaşamak isteseler, bu sistem devam ettiği müddetçe beyler ortadan kalksa bile kendileri birini bulup icat edeceklerdir. Bu vaziyet onlara dinî an'anelerle takviye edilmiş bir örf halinde asırlarca yaşamıştır. Feodal nüfuzu bu iktısadî vaziyete medyundur. Bunu hukukî ve dinî nüfuz takip eder.

İstihsali tanzim edenlerin etrafında ekseriya dinî bir kutsiyet te görülürdü.

Şark vilâyetlerinde Şeyh veya Beyin dinî nüfuzu iktısadî nüfuzuyla beraber yürürdü.

Şark vilâyetlerinin nüfuzlu şeyhlerinden olan Şeyh Sait, Şeyh Şemsettin ve diğer reisler, ya arazi sahibi yahut ta çoban servetine maliktiler. Zaviyelerin iktısadî hareketlerini tamamlıyan birer teşkilât olduğu muhakkaktır. Hatta o kadar ki feodal iktısat, dini Şark vilâyetlerinde bir nevi feodal şekle sokmuştur Büyük şeyhler ülûhiyetle alâkadardır. Meselâ Şeyh Şemsettin yüzü örtülü bir ilâh idi.

Yine dikkat edilecek olursa Dicle ile Fırat ve Ağrı arasında serpilmiş olan nice tarikatler, mezhepler vardı ki hepsi birer feodal dinin tereddiye uğramış unsurlarını taşırlar... Meselâ ilâh bir defa insan şeklindedir. Aşiret ilâhları gibi... İlâhlar arasında mertebeler, silsileler vardır. Müslüman addedilen birçok kabileler bu suretle garip itikatlara saplanıp kalmışlardır. Bunun için Şark İstiklâl Mahkemesine gelen bir köylü isyan dolayısile kendisine sorulan suale şöyle cevap verdi:

— Bey atına bindiktens onra ben neden yerde kalayım. O silâhı attıktan sonra ben durur muyum, bana niçin soruyorsunuz bey emretti ben yaptım, yoluna canım kurban.

Imparatorluk bu iktısadî ve dinî nüfuzu bir tahakküm vasıtası olarak kullanıyor, bu suretle Derebeyine bir de devlet nüfuzu ilâve ediyordu.

Derebeylik muasır hukukun manasını anlamadığı bir mefhumudur. Feodal devletle tabaa arasında bir nevi mütevassıt, bir nevi tufeylidir.

Beyler zaman zaman devletin asrîleşmesinden muğber olmuşlar, menfaatlerine halel gelmiş isyan etmişler fakat her defasında padişahtan rütbe alarak mevkilerini tahkime muvaffak olmuşlardır.

Ekseriya beyler askerî rütbelere malik oldukları gibi mülkiye memuriyetlerine de tayin edilmişlerdir. Meselâ nahiye müdürlüklerine..

Asrîleşmek iddiasında bulunan devlette bu cins bir nahiye müdürünün devleti nasıl anladığına pek güzel misaller vardır.. Uzun zamanlar Şark vilâyetlerinde valilik eden bir zat (*) müşahedesini şöyle anlatıyor:

— Haber verdiler Selman Ağa gelmiş!

(*) Meb'us Mazhar Müfit Bey.

Selman Ağa ayni zamanda beydir, ayni zamanda nahiye müdürüdür. Hükûmet konağının önünde beş yüz atlı durdu. İstinaf müddeiumumisi, arkasından da Selman Ağa içeri girdi. Selâm verdi, şikâyete başladı:

— «Benim elimde fermanım var... (Nahiye müdürlüğü buyrultusunu göstererek) Ben adam öldürebilirim. Bu herife ne oluyor ki beni tevkife geliyor. Odanda dahil olmasa vallah öldürürdüm. Hem ölen adam da benim adamım ona ne oluyor.»

Müddeiumuminin Şark vilâyetlerinde anlaşılan manası bu idi. O bir fuzuli, o bir yabancı, vazifesi olmayan işlere karışan adamdı. Muasır devleti bu suretle idrak gayet tabiîdir. Onların başka şekilde hareket etmeleri esasen beklenemezdi.

Bir yeni devlet inkişafı için bu nevi feodal hukuku kökünden yıkmak zaruretindedir. Yahut ta feodal hukuk asrî devleti başından atmıya mecburdur.

(Müsaviler) düsturunu silâhının ucuna bir bayrak gibi takan Cümhuriyet (müsavi olmayanlar) hukukuna istinat eden vassaller ve süzerenlerden mürekkep bir heyete yaşamak hakkını veremezdi.

MAHALLÎ VATANCILIK

İhtimal mahallî vatancılık sözü çok vuzuhsuz görünecektir. Mahallî vatancılık bir realitedir, fakat bunun bizde ayrıca bir kelime ile ifade edilmiş olmaması onun ihmal edilmiş olduğuna delâlet etmez. (*Régionalisme*)e tekabül eden mahallî vatancılık Namık Kemalden evelki vatan mefhumuna da tekabül etmez. Mutasavvıfların hasretile yanıp tutuştukları vatan yahut fikir adamlarının yadettikleri vatan telâkkisi başka başka şeylerdir. Mutasavviflerin dilindeki vatan Eflâtunun İdelerini ifade ettiği halde Evliya Çelebinin veyahut muasırlarının hatta tanzimatçıların

tasavvur ettikleri vatan insanın doğduğu yerden başkasını ifade etmezdi. Mahallî vatancılık büyük vatan ile maskatı reis arasında mütevassıt bir sahayı ifade eder.

Tabiî istihsal mıntakalarına tekabül eden vilâyetlilik hisleri bunun en güzel misalidir.

Türkiyede vilâyetlik hisleri zaman zaman inkişaf etmiş, zaman zaman muayyen şekiller altında meydana çıkmıştır Bunun tezahürlerini muhtelif şekiller altında gördük:

1 — Türk vatanında hars vahdeti tamamile tahakkuk etmiş değildir. Bunun misallerini görmek için insan belki kitapta müdevven mücellet sayıfalar arasında vesikalar bulamaz. Fakat İzmirden Erzuruma doğru garptan şarka, Sinoptan Mersine doğru şimalden cenuba doğru inen bir insan kültür birliğini kuvetlendirmek mecburiyetinde olduğumuzu anlar. Türkiyenin hars vahdeti çok arzu edilir bir şeydir. Bu, Türkiye inkılâbının yegâne eseri veyahut efkârı ammesi bütün kısımları arasında rabıtaları teessüs etmiş bir vatanın yegâne harsı olacaktır. Muhtelif harpler Türkiyede bir varlık vücuda getirmesine rağmen yeni rejim vatanı baştanbaşa yeni bir fikirle, yeni bir vahdet ağı ile örmeğe mecburdur.

İstiklâl harbi esnasında harp hadiselerile yakından alâkadar olanlar bilirler. Osmanlı İmparatorluğunun Umumî Harpten mağlûp olarak çıkışı ve memleketin istilâya uğraması neticesi olarak (Trabzon Ademi Merkeziyet) teşkilâtı (Vilâyatı Şarkıye Kongresi) Erzurum, Trabzon, Balıkesir Vilâyetlerindeki hususî ve bir umumî merkeze tâbi olmıyan kongreler ve teşekküller Sıvas Kongresi hariç olmak üzere mahallî hislerin birer tezahüründen başka bir şey değildir. Sıvas Kongresi mahallî hislere tâbi olmıyan bir dehanın nüfuzuyla

memleket vahdeti tehlikye düşmüş olan Türk milletini kurtardı.

2 — İstiklâl Harbi esnasında istilâya uğrayan yerler istilânın iktısadî zararlarını hissettiler. Harbe karşı koyacak teşekkülleri en kuvvetli şekilde hazırladılar. İzmir hinterlandı etrafındaki müstahsil zümreyi: köylüleri, esnafı, arazi sahiplerini faal vazifeler başında gördük. Çünkü istilânın zararlarını bizzat vücutları üstünde hissettiler. İzmirin istilâsı yüzünden Anadolunun İzmir limanına bağlı olan sahalarındaki tesir diğer mıntakalara nazaran daha derin oldu. Nitekim Anadoluda geniş mikyasta merkeziyetin teşekkülü demek olan nizamlı ordu zecrî tedbirler ittihaz edilerek teşkil edilebildi.

İstiklâl Harbi esnasında İstiklâl mahkemelerinin asker firarileri hakkında tatbik ettiği kararlar Türk inkılâbının mahallî hislere galebesini temin etti.

3 — İstiklâl Harbinin sonunda bir merkeziyet teşekkül etmiş, Türk milleti muhakkak bir inhilâlden kurtulmuştur. Fakat bu harpten sonra bile mahallî hislerin bazı siyasî ve fikrî cereyanlar halinde yaşadığını da gördük. Büyük Millet Meclisinin birinci devresinde bulunan ikinci grup azası mahallî hislerin inkişafı için kanunlar bile teklif edecek derecede kuvvetlenmişlerdi.

Meselâ, meb'us olmak için bir namzedin bir memlekette beş sene ikamet mecburiyeti ileri sürülmüştü. Ayni zamanda bu cereyan Anadolunun haricinde bir Türk vatanı kabul etmiyorlar, milleti ırka istinat ettiriyorlardı

4 — Memlekette nüfusun azlığı, nüfus kütlelerinin yekdiğerile sık, sık temas edememesi neticesi olarak mıntaka mıntaka taazzuvlar meydana çıkmıştır. Kurunuvustada merkezî Avrupada da ayni şekli

görürüz. Nüfus azdı, arazi biribirine geçilemiyen vadilerden mürekkepti, ahali mahallî teşekküllere tâbi idi, istihsal ancak kendi kendine kifayet edecek bir şekildedi. Hatta gümrük birliğinden evvel Alamanya için aynı hükmü vermek mümkündür.

Milletlerin inkişafı, ancak büyük sanayi devrinin inkişafından sonra mümkün olabilmiş. Türkiyede mahallî hisler ancak millet hayatını geriletecek, ilerlemeğe mâni olabilecek bir vaziyeti ifade eder.

Mahallî hisler, mahallî vatan telâkkileri anlaşılıyor ki feodal hislere istinat ediyor, kökünü iptidaî el sanayiinden alıyor. Mahallî el sanayii ise ancak çok iptidaî bir feodal hukukunu takviye edebilir. *Burg* iktısadı hiçbir zaman bir millet hukukunu vücuda getirememiştir. Halk hakimiyeti millet devrine, millet devri makine sanayiinin inkişafına bağlıdır. İnkişaf seyrinin temposu budur.

Halbuki mahallî hisler kavim ve kabile hislerini takviye eden bir irtica hareketinden başka bir şey değildir.

Bu nevi hareketlerin gayesi esasen maziye ait bereket ve zenginlik hayalinden ibarettir. Mahallî tasavvurlar, büyük sanayiin inkişafına mâni olduğu gibi, mübadele için de iptidaî basit unsurları kabul eder. Mahallî iktısat telâkkisinin muasır telâkkilerle alâkası yoktur. Onun yarattığı en modern tip olsa olsa mütegallibe olabilir.

Mütegallibe dejenere olmuş bir derebey dir. Onun köyde, kasabada, hatta vilâyette rolü devletle halk arasında bir mütevassıt olmaktır. Servet onun elinde toplanmıştır. Köylüye o borç verir, köylü tarlasını onun sayesinde işletir. % 50: 200 e kadar faiz alır. Mahkemede, devlette, halkta nüfuzu vardır. Mütegallibenin nüfuzunu vücuda getiren unsur eski

devletin vaziyetidir; devlet yalnız vergisini almağı, hazineyi doldurmayı düşünmüş ve yalnız bununla meşgul olmuştur. Halbuki halk kütlesi de yaşıyacak, yaşamak için bir şeylere sahip olacaktır. Halkı ancak tabiî istihsal devresinde yaşatan bu taazzuv da halk arasından biri, yahut eski derebeyinin torunu kuvvetile ortaya çıkacak, halka borç verecek, sermayesiz halkı işletecektir. Bu nevi istismardan cins cins adlarla anılan mütegallibe tipi çıkarmıştır. Yine halkçılık bünyesi itibarile mütegallibe, zadegân, hanedan, ağa denen insanların faaliyetlerine, istismar tarzlarına tamamen zıt bir mahiyettedir. Devletle halk arasına giren tam manasile bir tufeylidir. Türkiye inkılâbı mahallî kudretlere mukabil tedbirler almıştır. Onları şöyle hulâsa etmek mümkündür:

1 — Köylüye kredi vermek için Ziraat Bankasının sermayesi arttırılmıştır.

2 — Köylüye hükûmetçe yapılan yardım miktarı arttırılmıştır.

3 — Müstahsil taazzuvlar devletin himayesine mazhar olmuştur. Kooperatifler, muhtelif istihsal sahalarile meşgul olmak üzere teşekkül eden bankalar bunun en güzel misalidir.

4 — Mahallî hislere karşı Türkiyede Hars birliğini vücuda getirmek için sıkı bir merkeziyet vücuda getirilmiştir.

5 — İdarei hususiyelerin salâhiyetleri gittikçe tahdit edilmektedir. İdarei hususiyeler tanzimattan sonra bizde ancak tebaanın devlet işine iştirakini temin eden bir vasıta tanılmıştı. Fakat Osmanlı idaresinde bu bir nevi derebeylik idaresi mahiyetini almıştı. İdarei hususiyelerin mektepleri, meslek müesseseleri vardı. Bunlar (İdarei hususiye) den alınmıştır.

Vilâyetlerde bütçesi mütegallibenin arzusuna terke-

dilen işlerde hâkim olan zihniyetin meydana çıkmış birtakım eserleri vardır. Meclisi idareler, vilâyet meclisleri daima mahallî hislerle meşbu olarak hüküm vermişlerdir. Kastamonuda 1921 senesinde Kız ve Erkek Muallim Mektepleri bütçesi görüşülüyordu. Vilâyet Meclisi azaları gayet tabiî olarak büyük sanayi devrine tekabül eden müspet ilme karşı isyanı gayet sarih surette gösterdiler. Şu sözler Kastamonu Vilâyeti Meclisinin zabıtlarında kayitli olmak lâzımdır. «— Fizik midir? kızık mıdır nedir? Bunun bize ne lüzumu var? Tahsisatını keselim.. Böyle manasız şeylere lüzum yoktur. Kız muallim mektebi ne demek bunun lâğvı lâzımdır. Burası ahlâksızlık yuvasıdır.» Yine ayni sene zarfında bu şehirde mekteplerde musiki dersi gösteriliyordu. Mütegallibeden . . . efendinin teşvikile Kastamonu lisesi: « — Avrat oynatılıyor, din elden gidiyor, namus elden gidiyor» diye basıldı . . . Bu misaller, çoğaltılabilir . . .

6 — Takriri Sükûn Kanunu bir manada da merkeziyetin teessüsü için atılmış bir adımdır. Türkiyede ahlâkî, iktısadî hars tamamile taazzuv etmediği için vahdeti devlet kuvvetile tesis etmek bir zaruret haline gelmiştir.

Meselâ Almanyayı, Fransayı, İngiltereyi misal olarak almak kâfidir. Bir an için Almanyadan, İngiltereden, Fransadan devlet otoritesini kaldırınız, o zaman yine göreceğimiz manzara mütekâsif kuvvetli bir hars manzumesidir. Bir millet manzarasıdır. Hatta İngilterede harsın taazzuvu o şekli almıştı ki devlet artık büyük bir yük haline girmiş, (Self Gouvernement) bunun ifadesi olmuştur. Hars o kadar inkişaf etmiş, o kadar şahsîleşmiş ki bir İngiliz devlete lüzum kalmadan İngiliz milletinin bir nümunesini teşkil edebilir. Fransa istilâlara uğradı, orada iftirak mevzuubahs ol-

madı. Almanyada devletlerin ayrılığı bir Alman harsı vücuda gelmesine mâni olamadı. Rusya en son inkılâbı yaptığı, bütün teşkilâtı yıktığı ve milliyeti inkâr ettiği halde Rus harsı kendisini her sahada ihsas etmektedir. Halbuki Türkiyenin vahdetini temin eden hars birliğinden ziyade devlet kudretidir.

7 — Nüfus ve muhacir getirme siyaseti devletin kesafete ehemmiyet verdiğini ispat etmektedir. Halk hakimiyeti bir taraftan da nüfus kesafeti ve büyük şehir, sanayi merkezlerinin eseridir.

Avrupada modern inkişafı nüfusun artması ve kırdan şehire doğru akın etmesi şeklinde görüyoruz.

Fransada 1826 senesinde ahalinin % 24 ü şehirlerde % 75,681 köylerde ikamet ederken 1901 de şehir nüfusu % 51 derecesine çıkmış, kendi ahalisi % 29 derecesine inmiştir.

1891 de İkgilterede ahalinin % 27 si köylerde yaşıyordu. 1901 de nüfusun % 77 si şehirde % 23 ü köylerde kalmıştır. Bu tekâsüf Fransada bir merkez etrafında cereyan ettiği halde İngilterede müteaddit merkezler etrafında hâsıl olmuştur. Bu şehir nüfusunun artmasıdır ki, sanayi devrinin hukukî, siyasî temayüllerini tahakkuk ettirmektedir.

Türkiyenin muhacir getirme arzusu memlekette nüfus tekâsüfü ihtiyacının hissedilmiş olduğuna çok bariz bir delildir.

8 — Türkiye şimendifer ve yol siyaseti ile kendi topraklarında kültür birliğini ve iktısat vahdetini kuvvetlendirecek bir cereyan açmıştır. Yol ve şimendifer siyaseti mahallî hisleri, mahallî telâkkileri kökünden yıkacak ve Türk birliğini vücuda getirecek bir sebeptir. 736 : 762 memleketin kilometre murabbaı vüs'atine nazaran yolları nekadar azdır? Bu yollarda nakliyat at, deve, beygir, katır, araba, otomobil ve şimendiferle

yapılmaktadır. Şimendifer ancak 6000 kilometreyi aşmamaktadır. Yollar şimdiye kadar İstanbul etrafında toplanır. İktısadî rabıtaları tesisten ziyade siyasî ve askerî emellere hizmet ederdi. Yeni demiryolu siyaseti merkeziyeti temin eden bir vasıta diye de hulâsa edilebilir. Vatanın parçaları arasındaki rabıtayı kuvvetlendirmek için şimendifer en iyi vasıtadır. Binaenaleyh Türkiye şimendiferleri Türkiyenin fikrî ve harsî vahdetini tamamlıyan bir esas olacaktır.

İsveçte 10.000 nüfusa 26 kilometre şimendifer isabet eder. Danimarkada 14,4, İsviçrede 13,7, Norveçte 13,2, Fransada 13, Belçikada 11,8, Almanyada 9,7, Avusturyada 8,9, İngiltere ve İspanyada 8,3 : 8,4 tür.

Memleketlerin mesahai sathiyelerine nazaran da tetkik edilecek olursa bir netice elde etmek mümkündür.

Belçikada 7 miryametre murabbaı sahaya 26 kilometre şimendife isabet eder. İngilterede 12, İsviçrede 11,8, Almanyada 11,6, Holanda, Danimarka, Fransa 9,5. 9,7. 9,8, Avustuya İtalya 6,8. 6,7 Türkiyede bir miryametre murabbaı sahada altı metre demiryolu vardır.

Müttehit Amerika Cümhuriyetlerindeki vahdetin inkişafını büyük sanayi ve şimendiferlerin garp sahillerine doğru müteaddit kollardan yaptıkları akın ve memleketin muntazam bir yol şebekesine sahip olması ile izah mümkündür. Nitekim Birleşik Cümhuriyetlerin dahilî muharebeden sonra teessüs eden vahdeti de buna bir misaldir. 1860 tan evvel şimal ve cenup hükûmetleri nüfus kesafeti arazi vüs'ati ve iktısadî rabıta itibarile çok geri vasıtalara maliktiler. Şimalde Ingiliz müstemlekecilerinin tesis ettikleri sanayi hayatı demokrasiyi kuvvetlendirdi, esirleri işleterek medarlar

mıntakasında yaşayanların telâkkileri ve hayatları da feodal hayata kuvvet verdi. Sanayi gruplarına istinat eden *(Vayıg)* fırkasını gün geçtikçe Amerika vahdetinin birlik unsuru olarak görüyoruz. Nitekim ayrı, ayrı devletlerden mürekkep olmasına rağmen Amerika reisicümhurunun bir imparator salâhiyetini haiz olması ancak 10 milyon kilometreden fazla saha üzerinde yayılan 120 milyondan çok insanın ve sermayenin vücuda getirdiği temerküzde aranmalıdır. Atlantik ve Büyük Okyanus arasındaki uzun mesafe artık kısa bir zaman meselesi olmuştur.

Bugün artık iktısadî faaliyetlerde bir tasviye vukua gelmiş, sermaye temerküzü Birleşik Cümhuriyetler için müşterek bir siyaset, müşterek bir gümrük usulü doğurmuştur.

Türkiye için de şimendifer meselesi ayni şekilde mütalea edilebilir. Meseleyi evvelâ memleketin birliği bakımından tetkik edelim, sonra da iktısat bakımından.

MEMLEKETİN BİRLİK BAKIMINDAN DEMİRYOLU

Şark hududundan 800, garp sahillerinden 1000 kilomtere uzakta olan Orta Anadolunun içinden geçen ray bizim için bir fikir ve kültür hamlesinin ifadesidir. Sıvasta düdüğünü öttürerek rayların üstünden kayıp giden tren kültür itibarile bize istediğimiz hayatın bir beşaretidir. Bunu daha iyi anlamak için biraz geri dönelim. İnsanların buhar ve elektrik kuvvetinden mahrum bulundukları zamanı şöyle bir aklınıza getirin.

İnsanların münasebetleri kıt, yollar uzun, dapdaracık ve mahallî bir çember içinde sıkışmış durgun,

hareketsiz ve yeniye düşman bir haldedir. Bu vaziyetin tabiî bir neticesi vardır. Buhar ve elektrik kuvvetinin sırtına şahlanan bir atın sırtına atlar gibi atlamıyanların camiaları biribirine benziyen, biribirini taklit ederek yaşıyan yarı ölü kimselerdir.

Bu kütle fikir, düşünce, yaşayış itibarile ancak bir lokma bir hırka ile iktifa eden insanlardır. Bu insan bugünün, her saniye tenevvü her saniye yaratmanın hızını duyan insan yanında geri denilen acayip bir mahlûktur. Rayın ve süratin girmediği yerde çok defa cemiyetin rabıtaları bir millet seviyesi vücuda getirmekten çok uzak kalır. Hemşerilik hissi, vilâyetlilik hissi, hısımlık akrabalık rabıtaları arz üzerinde yolu olmıyan kendi kendilerine kapalı camialar halinde kalan cemiyetlerin yegâne tarihî vazifeleridir.

Size birkaç misal:

Habeşistan büyük dağlarla çevrilmiş olduğu gibi Habeşistan arazisinin hemen en mühim kısımlarını teşkil eden yaylâlar dağlarla kenetlenmiş biribirile rabıtadan mahrum arazi parçalar halini almıştır. Bu vaziyetin neticesi Necaşinin memleketinin baştan nihayete kadar derebeyleri elinde idare edilmesi oldu. Ikinci misal Hindiçin.. Burada bir türlü millî vahdet temin edilemiyor. Çünkü Hindiçinide dağlar araziyi o şekilde biribirinden ayırmış ki tabiî bir şekilde arazi arasında irtibat temin etmek imkânı kalmıyor. Onun için Hindiçini, asla millet kültürüne dair hiçbir harekete iştirak edememiştir.

Bir başka misal:

Türkiyenin Şark vilâyetlerinde arazinin teşekkülü araziyi mıntaka mıntaka ayırmıştır. Bu ayrılan tabiî mıntakaların hududu arazinin diğer kara parçalarile münasebet tesis etmesine mâni olacak şekilde dağlarla kapalıdır. Bu kapanış, bu insan camialarından ayrı

kalış, bilhassa bu ayrılan kısımların büyük nüfus besliyemiyecek bir halde bulunması orada adamakıllı derebeyliğini tesis için vesileler, hazırlanmıştır.

Bu vesileler geri bir kültürün, geri ve iptidaî bir haleti ruhiyenin doğmasına sebep olmuştur. Yol geniş veya dar olsun fikir, medeniyet kültür eserini vücuda getiren amillerden biridir.

*
* *

Demiryollarına, süratli nakliye vasıtalarına malik olmıyan yerleri en iyi bilen insanlar her halde bizleriz. Memleketimizin vesaiti nakliye haritası ile fikir ve kültür haritasını karşılaştırınız. Biribirine muvazi yürüyen fikir ve kültür mozaikı görürsünüz. Bu alacalı bulacalı, dalgalı ve çok defa tehlikeli uçurumlarla biribirinden ayrılan kültür farklarını görmiyen, tanımıyan var mıdır?

Bu vaziyet İsmet Paşanın bir cümlesile millî vahdet, millî istikbal meselesidir.

Ray bize yalnız fiat piyasalarında bir vahdet yapmıyacak, fikir ve kültür seviyemizde de birlik yapacaktır.

ŞİMENDİFERİN MEMLEKET İKTISADÎ COĞRAFYASI BAKIMINDAN GÖRÜNÜŞÜ

Rayda da bir tılsım var: meçhulleri keşfediyor. Ray nereye uzanırsa, lokomotif nereye sesini işittirirse orada bir kımıldanma oluyor. Sanki lokomotifin düdüğü muasır bir İsrafilin surudur. Anadolu yaylâsında Ashabı Kehif mağarasında uykuya dalmış gibi medeniyete ve tekniğe gözlerini kapıyarak uyuklıyan tarlalar, köyler kasabalar gerinerek ve silkinerek ayağa kalkıyor.

Yeni bir coğrafyanın kımıldandığını görmek istiyenler Anadolu yaylâsının bir köşesinden şöyle bir baksınlar. Gün doğumunu seyretmek güzel bir şeydir. Bunu hergün görebilirsiniz. Fakat bir şehrin doğumunu bir coğrafyanın stepten fışkırmasını seyretmek ancak yeni bir tarihin ufku açılırken mümkün olabilen şeylerdendir. Size kısa bir misal vermek için Ankara, Samsun arasındaki bazı müşahedelerimden bahsedeyim Anadoluda yeni bir coğrafya doğuyor. On sene sonraki çocuk dünkü coğrafya kitaplarını eline aldığı zaman geçen günleri anlamakta güçlük çekecek, asırların koynunda kıvrılarak uyuduğu Ashabı Kehif mağarasını bir hazin efsane gibi anacak.

1910 da basılmış bir coğrafya kitabında bir Kırıkkale bir Yerköy ismine rasgelinemez. Yeni coğrafya kitapları, on binde bir haritalar bile bunları boş bırakmamıştır.

1925 tenberi Kırıkkale bir nahiye merkezidir. 1933 te Kırıkkale Orta Anadoluda küçük mikyasta bir fabrika şehridir.

Kırıkkale baca, beton, asfalt, teknik, tulum giymiş delikanlı ve mühendisten mürekkep yepyeni örneğini Asyada bulamıyacağımız bir kasabadır. Bu kasaba sanıyorum ki 1943 ün en kesif işçi ve teknik adamını toplıyan büyük bir merkezi olacak.

Kırıkkale Amerikanın Detroit'ine nekadar benziyor. Yüz sene evel Detroit'in yerini harita da göstermezdi. Fakat bugün...

Yerköy. yedi sene evel sıfırdı. 1933 te Yozgat ve Kırşehir vilâyetlerini birleştiriyor Yerköy Kırşehirle Yozgatın kucaklaştığı yerde bir antrepo ve pazar...

Yedi yıldır Yerköyden geçen trenin saydığı dingil kilometre Yerköy istasiyonundaki kerpiç duvarlı izbeleri birer satı. mağazası haline koydu. İki düzineye

yakın dükkânın bir tanesinin kötü günlerde, ölü mevsimlerde, gündelik alış verişi 60, güz mevsiminde 200 liradır. Bu rakama Yerköyde yükselen oteli, mütemadiyen gidip gelen otomobilleri ve deve kafilelerini, arabaları da ilâve etmek lâzımdır.

Yerköy bugün Amerikanın mantar şehirlerinden birinin çekirdek halindeki manzarasına nekadar benziyor.

Belki de 1943 Yerköy Yozgatla Kırşehir vilâyetlerini birleştiren geniş bir vilâyetin asfalt yollu, beton binalı hendeseye yan bakmıyan merkezi olacaktır.

Biraz daha ilerleyin tren sizi Fakıllı istasiyonuna götürecektir Fakıllı ismine dikkat ediniz. Yarınki buğday firmaları arasında bu isme muhakkak rasgeleceksiniz.

Fakıllı Anadolu haritasında adsız bir köydü. Bu köyün insanları ancak kendi karınlarını doyuracak kadar buğday ekerlerdi. Fakat 1933 te Fakıllı köylüleri Eskişehir buğday pazarile alış veriş ediyor. Fakıllı buğdayını Istanbul piyasasına gönderiyor. Fakıll dan Eskişehire yürüyerek yirmi gündür. İstanbul şöyle böyle 25-30 gündür.

Biraz daha ilerleyin ... Kayseriy igöreceksiniz. Burası mensucat fabrikasını beslemek için her kuvvete sahiptir. Sıvas dün bir kervan pazarı idi. Bugün yaylı arabaların barındığı hanlar, arpacı dükkânları, nalbantlar, saraçlar, küçük el san'atleri can çekişiyor. Fakat yarın Turhalda pancarla geçinen büyük şeker sanayii Sıvasın tarlalarını kıymetlendirecek, hayvanlarına en güzel gıdaları verecek, alkol Orta Anadolunun yepyeni bir servet membaı olacak. Yapılan hesaplara göre Turhaldaki şeker fabrikası kurulduğu zaman Türkiyenin şeker ihtiyacının yüzde altmış kadarı elde edilmiş olacaktır. Şekeri, alkolu, küspesi hayvan gıdası, gübreliği hesap

edilirse her sene 300 milyon liradan fazla bir servet orta Anadolu pazarında devredecek.

Demiryolu geldikten sonra Turhalın mermerleri dünya piyasasına çıktı. Anverste metre mikâbı 300 liraya satıldı. Turhalın renkli mermeri iş adamlarını ve işçileri taşocaklarına çekti. Turhal geçen sene 200 vagon antimuvanı piyasaya çıkardı. Havzanın kömürü, Sekilinin tuzu, Develi Karahisarın demiri işe susayan memlekette bir iş nüvesi açtı.

İşte size 1933 Anadolusunun profilinden bazı parçalar..

Şu misallerden de çok vuzuhla anlaşılabilir ki Türkiyenin iktısat mekanizması gibi yol siyaseti de şimdiye kadar mahallî hisleri takviye etmiş, mahallî vatanperverliği kuvvetlendirmeğe vesile olmuştur. Bir yol haritası vaziyeti anlamıya kâfidir. Filhakika Türkiyenin iktısadî karakteri son zamanlara kadar şöyle hulâsa edilebilirdi:

Türkiye henüz el tezgâhları ile çalışan küçük el sanayi devresinde bulunmakta idi.

*
* *

Buraya kadar Türk inkılâbının Türk milletinin bünyesinde yaptığı değişmeleri gördük, muayyen bir devrin bir içtimaî hacmin ve kesafetin hulâsa cemiyette altyapıda olan değişmeleri biraz da akislerini tetkik ettik. Bundan sonra bu oluşun şuur ve şiarlar halinde ortaya attığı düsturları, ideolojiyi tetkik edelim.

İNKILÂBIN ŞUURU

Türkiye İnkılâbının karakterini Halk Fırkası programı şiarlandırıyor. Bu şiarların doğuşu bir tarih

vak'asıdır. Binaenaleyh Türk İnkılâbının yakın tarihini kendi bünyesinde aramalıdır.

Türk İnkılâbı İstiklâl Harbinin bir başka cepheden devamıdır. Çünkü İstiklâl harbinin şiarı (Ordular ilk hedefiniz Akdenizdir) düsturunun tek kelime ile manası müstakil millet yaratmaktı.

Daha evvel,

Millet değildik, müstakil değildik.

Millet değildik, çünkü millet karakterini taşıyan sosyolojik manada teşekküllerimiz hemen pek azdı. Osmanlı İmparatorluğu devlet teşkilâtında olduğu gibi Türk soyunun içtimaî teşkilâtını da millet haline koymaktan ala koymuştu. Millet ahlâkı, millet sevgisine dayanırken Osmanlı camiasında ahlâk korkuya dayanırdı. Millî bir cemiyette mabuda bile millî dille ibadet edilirken Osmanlı cemiyeti buna da imkân bırakmamıştı.

Dil bir milletin dili olmaktan çıkmıştı

İktısat müstakil bir milletin iktısadiyatından tamamen uzaktı.

Sanayi yıkılmıştı, ticaret Türklerin elinde değildi. Ziraat emniyet ister, yol isterdi.

Halbuki Osmanlı Devleti ziraati körleştirmek için her şeyi yapmıştı. İktısat uzviyeti tamamen millî olmaktan çıkmıştı.

Hukuk millî değildi. Kanunlar ancak şer'i şerife uyduğu zaman tatbik edilebilirdi. Estetik Türk zevkinden tamamen uzaktı.

Bu vasıfları gösteren bir cemiyete millet denemez.

Müstakil değildik.

Çünkü müstakil devleti ancak kendi iradesi tahdit eder. Hulbuki Osmanlı Devleti on dokuzuncu asırda tamamen istiklâlini kaybetmişti. Valilerini düveli muazzama sefirlerinin tavsiyelerile tayin eden adaleti

herkese aynen tatbik edemiyen, iktısatça sıfır olan bir camianın müstakil olduğunu iddia etmek çok manasız olur.

Müstakil değildik, çünkü şu yukarda saydığımız sebeplere bir de Büyük Harbin neticelerini, Mondros Mütarekesinin maddelerini Sevr Muahedesinin hükümlerini ilâve ediniz, o zaman vaziyeti daha sarih bir surette anlarsınız. İnkılâp bizi müstakil değilken hürriyete kavuşturdu.

İstiklâl Lozan sulhu ile tamamlandı. İstiklâl davasının düsturu şu idi:

Dünya milletleri ile müsavi hakka sahip bir millet olmak

Harplerin ve sulhun manası budur.

İstiklâl davasının ikinci cephesi yahut ayni davanın devamı bir topluluğu millet değilken millet haline koydu.

Millet haline girişin ahlâk esasını İstiklâl Harbi düsturlandırır. Muasır millet ahlâkının esası insanların müsavatıdır. Ve millet sevgisidir. İstiklâl Harbinde devlet kuvvetinin düşmana ram olduğu, silâhın düşman eline düştüğü, bütün imkânların milleti hareketten menettiği bir zamanda millet sevgisini duyanlar kanun emri olmadan silâha sarıldılar. Seferberlikleri kanunlar yapar. Fakat bizim millet kurtuluşunun başı olan İstiklâl harbi seferberliğini vicdanlar, millet ahlâkı ilân etti. Gazinin gençliğe hitabesi bu millet ahlâkının en kuvvetli düsturudur.

Muasır bir millet iktısadiyatına girmek için bütün hamleler alınmıştır. Muasır millet sanayileşen bir kütledir. Bu vasıflar tamamdır. Beş senede 300 den 2700 e fırlıyan fabrika rakamı bunun işaretçisidir.

Kanunlar millîleşmiştir. Kanunları yapmak için milletin iradesinden başka hiçbir kuvvet ortada kalmamıştır.

Sosyoloji bakımından millet haline giren bu topluluğun şuuru dünyayı görüşü, kendini idraki şu şekildedir.

1 — Cümhuriyetçi - 2 — Milliyetçi - 3 — Halkçı 4 — Devletçi - 5 — Lâik - 6 — İnkılâpçı olmaktır.

CÜMHURİYETÇİLİK

Niçin Cümhuriyetçiyiz?

Bugün bu sual size garip gelir. Çünkü o kadar benimsedik, onu o kadar bizden addediyoruz ki niçin diye sormağa lüzum görmiyoruz. Fakat daha evel edebiyatı yapılmamış olan, fikirleri bir cereyan değil hatta akıllara bile gelmiyen bir hâdise bugün siyasî hayatımızın temelidir.

Yirmi sene evvel en ileri giden fikir adamı bize sadece meşrutî saltanattan bahsederdi. Zamanında en ileri düşünceyi temsil eden Ziya Gökalp ileri adım sıfatile (Muasır İslâm devletinden) bahsederdi. Muasır İslâm devleti Halifeli, modern silâhlı, cüppe altında frak giyen bir acayip teşekküldü.

Edebiyat Padişahım çok yaşadan daha ileri değildi. Namık Kemalin hürriyet edebiyatı da ancak (Saltanatı meşruayı meşruta) ya istinat ediyordu. Ihtilâlci Namık Kemal ancak yeşil sarıklı softa ile birlikte şer'i hükûmeti meşruta ihtilâli yapıyordu. 1876 ihtilâli Sultan Azizi ancak bu suretle tahttan indirmişti.

Namık Kemal edebiyatından sonra ne edebiyatı cedide, ne fecri ati sosyal davalardan bahsetmedi. Türkçü edebiyat ise sadece (Hakan) davası içinde gün geçirdi.

Mektep kitapları Cümhuriyeti tehlikeli bir iş diye gösteriyorlardı. Hukuku esasiye, hukuku idare kitapları meşrutiyetin faziletlerini saya saya bitiremezlerdi.

Bütün bunlara rağmen Cümhuriyetçiyiz.

Neden?.

Bunu anlamak için fikir kitaplarını, edebiyat eserlerini nafile yere karıştırmayınız. Onun yerini bulamıyacaksınız. Türkiyenin neden Cümhuriyetçi olduğunu anlamak için Mondros Mütarekesi ile Lozan Sulhu arasında geçen seferber günleri hatırlayınız. Size bu davayı ancak silâhlı günlerin macerası anlatacaktır.

Sene 1918 mütareke... Mondrosun maddeleri Osmanlı Devletinin hakimiyetine filî olarak nihayet vermiştir.

İstanbulda kalbur üstü münevverler ikiye bölünmüş, İstanbul sokaklarında gırtlak gırtlağa geliyorlar. Bir taraf bağırıyor:

İngiltere himayesi...

Öbür taraf sesleniyor:

Hayır Amerika mandası.

Haraç mezat bir vatan sokaklarda satılıyor.

Büyük Harbi yapanlar bir sabah kaçıyor.

Ekalliyetler silâhlı işgal müfrezelerinin muavin kuvvetleri halinde..

Saray, İngiliz papazının emri ile açılıp kapanıyor.

Padişahın murahhasları 12 Eylûl 1919 da gizli muahede ile Osmanlı Devletini İngiliz himayesine bırakıyorlar.

Padişah hilâfetin nüfuzunu İngilterenin geri Müslüman memleketler üzerine bir silâh gibi kullanmasını kabul ediyordu.

Osmanlı parlâmentosu işgal kuvvetlerile dağıtıldıktan sonra Osmanlı Devleti son kalan mevcudiyetini de kaybediyordu. Çünkü Osmanlı Padişahı da bu vaziyetleri olduğu gibi kabul etmişti. Binaenaleyh ortada devlet yoktu.

Eğer mi'let kütle halinde Marmara sahillerinde

geçen maceraları kabul etseydi Türk milleti de müstemleke unsurları arasına girecekti. Fakat Osmanlı Devletinin kabullendiğini Anadolu benimsemedi.

Millet kendini korumak için silâhlandı.. Yani Osmanlı Devletinin bıraktığı işi devlet hakimiyetini millet eline aldı. 23 Nisan 1920 nin manası budur.

Ankarada açılan Büyük Millet Meclisi devletin bütün salâhiyetlerini kendinde toplamıştı. Bugün devlet hakimiyetine ait bütün kudret hâlâ Türkiye Büyük Millet Meclisinin salâhiyetleri arasındadır.

Vakıâ Cümhuriyet 1923, 29 Teşrinievvelinde ilân edildi. Fakat hakikatte 1920 senesi 23 Nisanından beri devlet hakimiyeti Türk milletinin kendi elindedir. Hakimiyetin bu vasfı da ancak Cümhuriyet olabilir.

Hayat, hayatın zaruretleri fikirden, edebiyattan, ideolojiden daha kuvvetli olduğu için Cümhuriyetçiyiz. Cümhuriyet Türk milletinin bayrağı olduğu için onu sadece bir rejim meselesi değil ölüm ve kalım meselesi sayıyoruz. Onun içindir ki Türk İnkılâp davasını hakikatleştiren Halk Fırkası, (*Fırka Cümhuriyetin millî hakimiyet mefkûresini en iyi ve en emin surette temsil ve tatbik eder Devlet şekli olduğuna kanidir. Fırka bu sarsılmaz kanaatle Cümhuriyeti tehlikeye karşı her vasıta ile müdafaa eder*) diye anlar çünkü bizim tarihimiz şöyle bir müsavata dayanır:

Cümhuriyet = İstiklâldir.

MİLLİYETÇİLİK

Türk inkılâbının mühim vasfı milliyetçi olmaktır. Bunu bir his meselesi, bir arzu meselesi olarak kabul etmek, aldığımız terbiye bunu icap ettiriyor demek

vakıâ kolaydır. Fakat davayı izah etmez. Türk Cümhuriyetinin milliyetçiliği esas olarak kabul etmesi bir tarih merhalesidir. Türk halkı dünkü Osmanlı ve ondan evvelki birçok İmparatorlukların ve ilk devletlerinin temelini kurduğu, kemiklerinden hudutlarında kaleler yaptığı halde sosyolojik manada bir millet halini alamamıştı. Fakat bugün tarihin seyri onu millet haline koymuştur.

Millet Halk Fırkasının dilinde şöyle bir tarif bulur:

(*Millet dil, kültür ve mefkûre birliği ile biribirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî, içtimaî heyettir.*)

Bugünkü Türkiye bu davanın ifadesidir. Dil, kültür birliğine sahip olan vatandaşlar siyasî bir heyet halini de almışlardır

Yeni Türkiyede bir kültür hareketi vardır. Bu hareket Türkiyede kendine dönüş halinde ortaya çıkmaktadır. Siyasî kudrete sahip olmak ta bunun bir ifadesidir.

Siyasî kudrete sahip olan millet, kanunlarını kendi yapan, kendi hakimiyetini ancak kendi iradesile tahdit eden bir topluluk demektir. Dün böyle bir topluluktan mahrumduk, kanun ancak şer'i şerife uymak suretile kanun olabilirdi. Şu halde biz, hakimiyete tamamen sahip değildik. Osmanlı camiası içinde Türk bir ekalliyet halinde idi, onun arzuları çok defa ihmale uğradı.

Mutlak imparatorluk devrinde Türk unsuru sadece imparatorluğun esirlikte müşterek tebaası idi. Hakkı yoktu, meşrutiyet devirlerinde ise onun parlâmentosundan Türk davasına uygun bir kanunun çıkması, şer'i şerif ahkâmına uymak zarureti bertaraf, meb'usların sayısı itibarile de mümkün değildi. Meselâ 1908 Osmanlı meb'usanının istifi mecliste Türkün nasıl bir

ekalliyet halinde kaldığını göstermektedir. 1908 meclisinin milletlere göre tasnifi şöyle idi:

119 Türk, 72 Arap, 15 Arnavut, 8 Kürt, 23 Rum, 10 Ermeni? 4 Bulgar, 3 Sırp, 1 Hıristiyan Arap, 2 Ulah meb'usu vardı. Bu meb'usların mecmuu 263 idi. Türkler 119 olduğuna göre 144 Türk olmıyan vardı. 119 Türkün de kaç tanesi Türk milletinin davasını duymuştu. Hemen hepsi Osmanlı milleti kurmak iddiasında idi. Halbuki bugün arazisi, arazisinin üstünde yaşıyanlar tek bir camiaya Bu camiada kültür birliği ile siyaset birliği başbaşa yürüyor. Onun için Türkiyede millet = devlettir. Tek unsuru, tek unsurun iradesini temsil eden bir devletin tarihî ve iktısadî ve coğrafî sebeplerle milliyetçi olmaktan başka vasfı olamaz.

Türk inkılâbında milliyetçiliğin hududu da vuzuhla tayin edilmiştir.

Milliyetçilik tarihe saplanıp kalmak değildir. An'anelerle örtülmüş eskiye hasret çeken bir milletçilik yahut bugünkü siyasî hudutların dışında emperyalist gayeler takip eden bir milliyetçilik değildir. Onun şiarı şunlardır:

A) Türkiye beynelmilel temaslarında, terakki ve inkişaf yolunda bütün milletlerle muvazi ve onlarla bir ahenkte yürüyecektir. Binaenaleyh Türk milletçilik hedeflerinden biri Türk milletini beynelmilel hayatta muasır bir millet olarak (yani sosyolojik manada bir millet teşekkülü halinde) çıkacaktır.

B) Türkiye bütün medenî inkişaflarında kültür hususiyetlerini muhafaza edecektir.

Bunu ne Tanzimattan evvelki softa Osmanlı, ne de Tanzimattan sonraki züppe Osmanlı Devleti ve onun münevveri anlıyamazdı. Hâlâ da onun çeşnisini tatamamıştır.

HALKÇILIK

Cümhuriyet Halk Fırkası programında halkçılığı şöyle tarif ediyor:

(*İrade ve hakimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hakimiyetin, devletin vatandaşa, vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkile ifasını tanzim yolunda kullanması Fırkaca büyük esastır. Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımıyan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz.*)

Halkçılık mefhumunun Türk İnkılâbının şuuruna girmesi için şu sebepler vardır:

A) Feodalitenin esaslı bir surette İmparatorluk tarafından daha evvel yıkılmış olmasından, asalet bir zümre halini alamamaıştır.

B) İstiklâl Harbinde devlet hakimiyetini, saltanatın esareti benimsemesine mukabil, millet eline almıştır.

C) Türkiye iş bölümü itibarile biribirini tamamlıyan unsurlara sahiptir.

D) Türkiyede işler biribirini hor gören kast usulünden çoktan kurtulmuştur.

Türkiye halkçıdır. Çünkü:

Türkiyede içtimaî tekâmül derebeyliklerden millî kırallıklara geçmek suretile Avrupa cemiyetlerinin tekâmülüne benzemez. Türkiye halkçılığı başka bir tarih seyrinin eseridir.

Türkiyede, Türk unsurları arasında feodalite Selçuk feodalitesinin Osmanlı Imparatorluğu tarafından kaldırılmasile nihayet bulmuştur. İmparatorluk merkezini tesis ederken asalet yerine, sancak beylerini ve beylerbeylerini tayin etmişti. İkinci Mahmut zamanında ise yeniden türeyen âyan, ve asalet zümresi

merkeziyetin nüfuzu ile ortadan kalkmıştır. Bu suretle irsî bir asalet zümresi kalkmıştır.

Halbuki Avrupanın orta ve garbında içtimaî değişmeler Türkiyedeki seyri takip etmemiştir. Meselâ Şarlman İmparatorluğunu feodalite devri takip etmiş, feodaliteden sonra millî kırallıklar meydana çıkmış, fakat kırallıklar feodalitenin gübreliğinde yetiştiği için asaleti ortadan kaldıramamış, derebeylerinin bulundukları yerlerdeki hakimiyetlerine nihayet vermiş fakat onları kendi maiyetinde birer memur haline koymuştur. Lâkin bu memurlar yine eski mülklerine sahip olmuşlar ve unvanları, salâhiyetleri babadan oğula intikal etmiştir.

Bu itibarla Türkiyenin İmparatorluktan feodaliteye geçmeden millet devrine atlayışı halkçılık için müsait bir zemin hazırlamıştır.

İstiklâl Harbi neticeleri memlekette son kalan aile imtiyazını, eski kast usulünün hantal bir devamından başka bir şey olmıyan saltanat usulünü ortadan kaldırdı. Saltanatın hakimiyeti Mondros Mütarekesinden sonra filen bitmişti. 2 Teşrinisani 1922 ye kadar İstanbulda ancak bir saltanat leşi vardı.

Bu leş, 2 Teşrinisani 1922 de Büyük Millet Meclisinin kararile ortadan kalktı.

Büyük Millet Meclisi esas teşkilât kanununda kuvvetlerin vahdeti esasını kabul ettiği için Türkiyede halkçılığın tatbikatı parlâmentolu memleketlerin vaziyetinden daha ileri bir safa geçmiştir. Çünkü liberal demokrasilerin dayandığı esas, ya kuvvetlerin tevazünü, yahut ayrılmasıdır. Kuvvetlerin ayrılmasından olsun, muvazenesi esasında olsun esas prensip devlet kuvvetini ayırmaktır. Devlet kuvvetini kim ayırır. Millet kendisi ayıramaz, ayırmak istemez; nite-

kim bu iki esası ayrı ayrı bakımlardan tatbik eden iki devlet, Fransa ve Amerikada kuvvetlerin birliği esasına doğru gayet kuvvetli bir cereyan vardır.

Kuvvetlerin ayrılması esası zaten hükümdarla milleti uzlaştırmak, hükümdar etrafında liberal burjuvaziyi toplamak istiyen bir telâkkiden çıkıyordu.

Türkiyede hakimiyeti taksim edecek mirasçılar yoktur. Hakimiyetin sahibi halktır.

Türkiye iş bölümü itibarile biribirini tamamlıyan zümrelerden mürekkeptir. Bu zümreler arasında tabakalar farkı yoktur.

İş bölümünün bütün meslekleri biribirine müsavi ve hürmete lâyık bir hale koymuştur. İşlerin biribirini tamamlaması, cihazların bir bedeni tamamlaması gibi içtimaî uzviyette bir ahenk vücuda getirmesi emeldir. Halbuki biribirini tamamlıyan, biribirinin üzerinde yerleşmiş olan hayat şartları hüküm süren; meselâ feodalite devrinde böyle bir birleşme, bir anlaşma mümkün olamazdı. Hatta bugünkü sınıflaşmış liberal burjuva memleketlerinde biribirini tamamlıyan ve bir tesanüt bağı ile biribirine bağlanan zümrelere tesadüf imkân haricine girmiştir. Nitekim liberal - demokrat Burjuvaziler bu yüzden müsavatı ve tesanüdü kendi bünyesinde boğduğu için ıstırap içindedir.

Türkiye halkçılığı tesanüde dayanması zarurî olan iş birliği dolayısile müsavatı gaye edinen bir ahlâk kültürüne de sahiptir.

Bu ahlâk, bir hayal değil, bir hakikattir, yaşanmış, duyulmuş ve yolunda can verilmiş bir ahlâk idealidir. Bu idealin ifadesini İstiklâl Harbi vermiştir.

İstiklâl Harbinin iki hedefi vardı:

(Vatanda müsavi haklı insan, dünyada müsavi haklı millet) ülküsüne can vermek!.

İnönünde, Sakaryada, Başkumandanlık Meydan Harbinde, İzmir yollarında can verenler yeni idealin, yeni bir insanlığın arkasından aşk ve heyecanla koştuğu yeni bir ahlâkın yolunda başlarını veren martirlerdir. Onlar en yeni fikrin kurbanlarıdır. Müsavi insani ideal edinen, bir millet için halkçı olmaktan başka bir imkân var mıdır?.

DEVLETÇİLİK

Türk inkılâbının oluşu, sıçrayışları nazariyeler hatırı için değildir, o doğrudan doğruya hayatın zarurî hamleleridir.

Bunun için normaldir. Türk inkılâbının evvelâ nazariyelerinin, edebiyatının yapılmasını beklenseydi kim bilir daha nekadar gözler yollarda kalacaktı. San'atkârı ve fikir adamını geride bırakan Türk inkılâbı kendini şiarlandırırken hareketlerini şöyle çiziyor:

— Devletçiyim!.

Devletçi olmak liberal sistemi kabul etmemek demektir. Halbuki memlekete Avrupadan gelen iktısat ve felsefe kültürü liberaldir. Fakat Türk Cümhuriyetinin hakikî menfaatleri Türkiyeyi münevverlerin terbiye ile aldığı fikirlerin zıddını gösteren bir sisteme sapmayı icap ettiriyor.

Yalnız Türkiye değil dünya devletleri de devrini yapan, tarihini bitirmiş olan liberal sistemden uzaklaşmaktadırlar.

Tarihin akışına şöyle bir kuş bakışı bakın, liberalizm nereden çıkıp, nerelerde şahlandı nerede ihtiyar ve köhne bir cereyan haline girdi görürsünüz.

Kısa bir tarihçe:

(Liberalizm) havada bir mefhum, mücerret bir

fikir cereyanı değildir. Liberalizm, İngilterede tabiî bir hâdise olarak meydana çıkmış, tekâmülünü yaptıktan sonra tetenek bir hale gelerek yerini daha yeni iktisat cereyanlarına terketmiştir.

İngilterenin XVIII. inci asrındaki iktısadî coğrafî şartlarını düşününüz:

Britanya kara Avrupasından evvel feodal iktısat devresinden kurtulmuştu. Daha yüz sene muharebeleri esnasında İngiliz derebeylerinin kökleri kesilmişti. Denizle tabiî hudutları çevrildiği için müdafaa masarifi ve askerlik için sarfedeceği büyük yekûnları tasarruf ediyordu. Feodalite kuvvetli olmadığı için loncalar da iktısadî faaliyetlere engel olmıyordu. Bunun bir neticesi oldu. Avrupa küçük küçük ve biribirlerile mücadele eden hükûmetler halinde mütemadi harp içinde Avrupanın sermayesini, kanını, kuvvetini boşuna akıtırken, İngilterede biriken sermaye daha çok merkezleşti. Sermaye köyden şehire doğru akın etti; fabrika sanayii ortaya çıktı. XVIII inci asrın ortalarında İngilterede fabrika sanayii bir hayli ilerlemişti. Bu asrın başlangıcında ipek fabrikaları teessüs etmişti. Ayni zamanda kuvvetli bir ticaret filosu vardı. Kanallardan, nehirlerden istifade ediliyordu.

Hatta bu iş 1669 da başlamıştı bile... İlk defa sanayie su kuvveti tatbik etmek Ingiltereye nasip oldu. 1790 da buhar kuvveti su kuvvetinin yerine geçti. Bu tekâmül hakkında bir fikir vermek için birkaç misal:

1808 de Lankaşıyir de 32 fabrika vardı; 1840 senesinde fabrika mevcudu 5 bine çıkmıştı. Bu vaziyet İngiltereye hariçte rakip bırakmadı ve Britanya adalarının yalnız sanayi atelyesi halini almış olması, Britanyaya ziraî istihsalâtına bir ayın ancak on dört günü kifayet etmesi İngilterede pek tabiî bir iktısat cereyanının ortaya çıkmasına sebep oldu.

Bu cereyan liberal iktısat cereyanı idi. Ve dilini Adam Smyth buldu. Adam Smyth fikrini (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) düsturu ile ifade ediyordu. Bu düstur serbest rekabetin meydana çıkmasını ve gümrük tahdidatının ortadan kaldırılmasını istemekte idi.

İngiltere gümrüklerini açabilirdi. Çünki rekabetten korkmıyordu. Hatta gümrüklerini serbestçe açmağa mecburdu. Hariçten gelen gıdaları bilhassa işçi yevmiyesini yükseltmemek ve maliyet fiatlarını arttırmamak için...

Bu nazariye İngilterenin o zamanki iktısadî hayatına uygun bir fikir cihazı halini aldı. Felsefî fikirlerle burjuvazinin ifadesi oldu. Liberalizme göre devlet ancak bir jandarmadan ibarettir. Ve bu cemiyetin hukuku hesabına tahdit edilmiştir. Fransada liberalizm, Fransız burjuvasının inkişafı ile birlikte kendini göstermeğe başlar. Fakat Fransa da İngilterede olduğu gibi muammer olmaz. Almanyada liberal cereyanı ancak 1871 den sonra canlanmak ister. Fakat sermayenin merkezleşmesi liberal sistemi, kendi kendini atalete mahkûm etmiştir. Tröst ve Karteller artık serbest rekabete göre fiat tayinine imkân bırakmıyorlar.

Büyük sermaye temerküzleri bir nevi iktısadî feodalite teşkil etti. Hatta İmparatorluk halini aldı. Meselâ Almanya kömür kartellerine nazaran daha az ehemmiyeti olan çelik karteli 22 sene evvel bir milyardan fazla mark sermayeye sahipti. Amele miktarı (200) bini geçiyordu. Ve Almanyadaki çelik istihsalâtının % 95 i bu grupun elinde idi. Amerikanın (500) milyon dolarla teşekkül etmiş olan şeker tröstü dehhaş bir şeydir.

Harptem sonra büyük sermaye hareketleri millî

sermayeleri de kendi hesaplarına istismara başlamışlardır Yani yeni, yeni sermaye müstemlekeleri zaptına başlamışlardır. İşte liberalizmin eserleri! Şimdi gelelim Türkiyede liberalizmin tezahürlerine:

Türkiye için liberalizmi bir deva gibi göstermek istiyenlere kendi sistemlerinin muvaffak olması için Türkiye burjuvasının XVIII inci asırdaki İngilterenin gösterdiği tefevvuku bugün muasır burjuvazilere karşı gösterdiğini izah edebilmelidirler. Yani Türkiye sanayiinin rekabetten korkmıyacağını ispat edebilmelidir. Böyle bir davaya kediler bile güler; bugün böyle bir ihtimal kimsenin aklına gelmez.

Bilâkis Türkiye hergün emperyalist sermayenin tehdidi altındadır. Onu devlet himayesinden çıkarmak bizim kopyacılar için belki cazip bir şey gözükebilir. Fakat bu, Türk müstahsilini tamamile yalnız başına bırakmak demektir. Daha doğrusu köylü ve müstahsil unsuru sermayenin dişleri arasına bırakmak demektir. Muhtelif memleketlerde devlet bir iş unsuru olarak hayata girerken Türk halkını fert halinde bırakmak onu bir müstemleke mahlûku haline koymak demektir. Biz köylüyü müstemleke halkı yapmak istemiyoruz. Ayni zamanda Türkiyenin dahilî vaziyeti, Osmanlı tarihinin sürükleyip başımıza sardığı öyle işler var ki Türkiyede millî bir iktısat hareketi yapabilmek için devletçilikten başka bir şey yapmağa imkân bırakmıyor.

Türk İnkılâbını devletçi yapan sebebi şu veya bu sosyal felsefede aramak, ona nazarî bir başlangıç bulmağa çalışmak, Türk İnkılâbını nazariyeler âleminden bulup çıkarmağa çalışmak gibi bir şey olur.

Türkiye Cümhuriyetinin devletçiliği de Türk İnkılâbı gibi maddenin ve realitenin bir ifadesidir.

Türkiyenin realitesinden gelen bu hakikati İnkılâp fırkası şöyle düsturlaştırıyor:

(Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi umraniyete eriştirmek için milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde, bilhassa iktısadî sahada devleti filen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır.)

Bu düsturu anlamak için Türkiyenin istiklâl davasındaki hedefini ve iktısatça bulunduğu vaziyeti, Türkiyenin gayesini hatırlatmak lâzımdır.

İstiklâl Harbinin şiarı, dünya milletleri arasına müsavi haklı bir millet halinde girmekti. Muasır milletler içinde, millet adını taşıyıp ta tam manasile kültür istiklâline sahip olmıyanı yoktur.

Hukuk kültüründe istiklâl, dil kültüründe istiklâl, estetik kültüründe istiklâl, ahlâk kültüründe istiklâl, iktısat kültüründe istiklâl sahibi olan insan toplulukları hakikî manasile müstakil sayılırlar.

Türkiyede iktısat istiklâlinin ne halde olduğunu hep biliriz? Osmanlı Devleti onu geçen yüz senede mütemadiyen tahrip etmişti.

Ticaret organizasyonları yabancılara geçmişti. Çünkü Türkiyede açılan bankaları Türkiyedeki iptidaî maddeleri ucuz almak, Türkiyeye girecek mamul maddeleri bahalıya satmak için lâzım olan tertibatı almışlardı. Türkiyede kurulan bankalar esasen Avrupa fabrikalarının fazla kârlarile kurulmuştu. Bankalar Türkiyede açık pazar yerleri vücuda getirmek için çalışıyorlardı.

Nakliye işleri, nakliye tarife siyaseti tamamen Türk unsurlarının elinden çıkmıştı. Nakliye siyasetini tanzim eden büyük Avrupa sermayedar grupları idi.

Deniz ticareti de ayni şekilde idi. Yakın sahillerimiz arasında bile eşya ve insan taşıma işi büyük Avrupa sermayesinin keyfine, arzusuna tâbi idi.

Ticaret ve nakliye organizasyonu bu şekilde olduğu gibi, ziraat mahsulleri ve iptidaî maddeler de memleketteki emperyalist bankalar ve nakliye müesseseleri tarafından dünya pazarında ancak sun'î surette ucuzlatılmış bir halde idi. Çünkü emperyalist sermaye memlekete yalnız sınaî maddeleri sokmakla iktifa etmemişti.

Bu sun'î surette ucuzlatılma köylünün fakirleşmesi ve Türk parasının tepetaklak inmesi demekti. Türk ziraati nakliye masrafı, vergi yükü, düyunu umumiye karşılığı gibi vaziyetleri dolayısile inhilâle doğru ilerlemiştir.

Gümrüklerin açılması, yüzde üçten fazla gümrük almamak için Osmanlı İmparatorluğunun verdiği vaitler, zaten el sanayii devrinde cılız bir halde bulunan Türk sanayiini yıktı.

Türk Inkılâbı, Türk iktisadiyatını bu şekilde buldu. Türk İnkılâbı Türk ticaret muvazenesini karşılıksız ve boyuna haraç verir bir halde karşıladı. Tediye muvazenesinin aktifleşmesi ancak 1930 danberi mümkün olabilmiştir.

Bu vaziyeti daha iyi anlıyabilmek için Türk İnkılâbının Türkiyeyi hangi şartlarla karşıladığını tetkik edelim.

Neyiz, ne haldeyiz, müsbet bir gözle evvelâ onu görelim:

Türkiyenin 762,736 kilometre murabbaı arazisi vardır. 14 milyon kadar nüfus... Kilometre murabbaı başına vasatî olarak 18 kişi düşüyor. Bu nüfusun % 79u köylerde %21 i şehirlerde oturuyor, şehirlerde istif şu şekildedir:

Bin nüfus	Şehir sayısı
20 — 10	40
30 — 20	15
40 — 30	7

40.000 den daha fazla 8 dir

Yani henüz büyük sanayi merkezlerinden mahrum bir takım pazar yerleri.

Memleketin bir senelik irat ve kazancı en çok 1 milyar lirayı geçmiyor. 9 milyon çiftçi 250 bin işçi ve sanayi adamı çalışıyor. Bu yekûnu vücuda getiriyor. (763-736) kilometre arazinin ancak % 8 i ekilip biçiliyor.

Madenlerin ve ormanların istismarı şu dakikada müsbet bir rakamla söylenemez. Bu geniş ölkede 6000 kilometre kadar demir yolu vardır.

Memleketin vüsatine nazaran bin kilometre murabbaı başına (6,2) metre demiryolu ve nüfusa nazaran bin kişiye (300) metre demiryolu düşer. Limanlar henüz el sürülmemiş bir haldedir. Mersin limanı her taraftan gelen rüzgârlara açık, bir gemi mezarlığı gibidir. Samsun gemilerin yanaşmasına müsait olmıyan bir vaziyettedir. Trabzon emin bir liman olabilmek için bir hayli emek istiyor.

Anadolunun muhtelif yerlerinde, hele Orta Anadoluda yağmur azdır. Burada ziraat istihsalâtını arttırmak için yapılacak ıslah işleri nekadar büyük masarif ister?

Gediz, Mendres, Seyhan, Ceyhan nehirlerinden ve Garbî Anadolu göllerinden susuz mıntakalara getirilecek suyun bize senede yüz binlerce vagonluk mahsul temin edeceğini senelerden beri Alman, İngiliz mühendisleri bile söyleyip duruyorlar.

Bütün bunları kim yapacak?

9 milyon köylü (250) bin işçi ve şehirdeki mütevassıtlık yaparak geçinen halk teker teker ferdî faaliyetleri ile mi bu işleri başaracaklar? Bunları insanların ferdî faaliyetlerile vücuda getirmelerine imkân yoktur. Çünkü hususî sermaye umumî hizmetleri ancak, bir millet refahını kendi alacağı kâr bakımından tetkik eder. Halbuki bizim yapacağımız işler millet işleridir. Bu da mümkün olmayınca şu ihtimallerden birisini kabul etmek lâzımdır.

1 — İşleri olduğu gibi bırakmak.
2 — Bu işleri ecnebi sermayenin eline vermek.
3 — Bu işleri devletin işleri arasına sokmak!..

Mademki muasır bir devlet yapmak istiyoruz, o halde bütün seciyelerini muhafaza etmek mecburiyetindeyiz. Hem muasır hem de at, deve ile nakliyecilik mümkün değildir. Sırtı heybeli muasır adam tasavvur edilemez.

Dünya piyasalarile alâkadar olan muasır bir devlet limanlarını bir uzaklaşma vasıtası değil bir yaklaşma merkezi haline koymağa mecburdur.

Halbuki bizim için denizler henüz büyük caddeler olmaktan ziyade önümüze gerilmiş kenetli kapılardır. Bütün bu membaları bomboş bırakıp ellerimiz koynumuzda iptidaî bir devreye mi döneceğiz?

Memleketin refahı namına böyle bir şeyi söylemek (Gelin Efendiler bu memleketi Tibet yapalım, çöl haline koyalım) demektir. Biz geriye değil, ileriye, inzivaya değil, harekete fakirliğe değil refaha doğru ilerlemek istiyoruz.

İmparatorluğun, hakikî tasfiyesi şimdi yapılıyor. İmparatorluğun asırlardır biriktirdiği işleri bir plân dairesinde neticelemek bizim neslimizin vazifesidir.

İşleri mademki bırakmıyoruz, bırakmanın imkânı

yoktur. Bu cinayeti bizim neslimiz, ateşten geçerek emperyalizm ile saltanatla boğaz boğaza döğüşen nesil yapamaz.

Bazıları derler ki:

« — İşleri ecnebi sermayedarlarına verelim, devleti bu yükten kurtaralım. Tasarruf edeceğimiz paralarla başka işler yapalım!.

Dünya sermayedarlarının elinde bir hayli sermaye var. Onlar paralarını işletmek için yer arıyorlar. Eğer onlara emniyet versek para derhal gelir. Memleketimizde iş başlar.» Ne tatlı, ne güzel söz.. İsa, günümüzde doğsaydı ancak böyle konuşurdu.

Siyasî hedefler takip eden ecnebi sermayesinin Türkiyede yaptığı işleri anlamak için derin düşünmeğe kafa patlatmağa lüzum yoktur. 1839 sonraki fermanları, kanunları ve malî tarihi gözden geçirmek kâfidir.

Ecnebi sermayesi Türkiyeye ne şartla geldi, ne şartlarla çalıştı. Evvelâ bunun halli lâzımdır.

Kısa bir tarihçe: Osmanlı İmparatorluğu XIX cu asırda sade bir maksatla hareket ediyordu: para bulmak!

Avrupa sermayesi bilhassa başta İngiliz, sonra Fransız, daha sonra Avusturya sermayeleri sanayileşmiş, sanayiden yaptığı kârla naktî iktısat hareketlerine geçmişti. Bu kârın kârı, faizin faizi hangi işlere tahsis edilebilirdi? Büyük sanayi memleketleri kendileri için lâzım olan ham maddeyi ucuzca alabilecek memlekete girecek şekilde işliyen bir müstehlik makinasıdır.

Türkiyedeki ecnebi bankalarının Türk müstahsillerinin elindeki malları ucuz almak için gösterdikleri güçlükleri herkes bilir. Meselâ, tütün satıcılarına Samsunda bankaların tütün alan ecnebi şirketler hesabına

gösterilen güçlüğü görmemek için çok kör olmalıdır. İktısat Vekâletinin resmî raporlarına kadar giren bu hakikati Türkiyenin her tarafında tecrübe etmek mümkündür. İhracat işinde müşkülat gösteren ecnebi bankalar memlekette ithalât işini ve müesseselerini sıkı bir surette himaye etmektedirler.

Meselâ İstanbulda büyük ve ecnebi bir müessese vardır. Bu müessese Türkiyeye ithalât eşyası satar, bu müessese arasıra hiddetlenir iflâstan dem vurur Nihayet bankalar yardımına koşar. Borçlarının % 60 nı indirir. Ve işine devam eder. Buna benzer misaller çoktur. Osmanlı memleketine giren ecnebi sermayesinin ikinci işi imtiyazlı işlere hükmetmekti. Onun en keskin cephesi memlekete siyaset ve iktısat cephesinden hâkim olmaktır. Meselâ Anadolu - Bağdat Hattında Almanlar hâkim iken acaip bir tarife vardı. İstanbuldan Anadoluya giden eşya ile Anadoludan İstanbula gelen eşya ayni tarifeye tâbi değildi.

Anadoludan gelen eşyanın nakliye ücreti daha yüksekti. Haydarpaşadan Anadoluya nakledilen eşyanın nakliye ücreti daha ucuzdu. Meselâ Haydarpaşadan Ankaraya giden bir ton kilometre eşya daha ucuz gider, ayni yerden gelen eşya daha pahalı nakledilirdi.

Bir misal daha: Aydın hattını İngiliz sermayedarları yaptırmışlardı. Maksatları İzmirden başlıyarak Bağdada kadar kara yoluna sahip olmaktı.

Süveyş kanalı açılınca, derhal demiryolunun hedefi kayboldu. Ve Hat, güdük kaldı. Çünkü İngiltere Hindistana karadan gitmek istiyordu. Fakat Süveyş açılınca onun İzmirden başlıyan bir yola ihtiyacı kalmadı. Nitekim bu yol İngiliz sermayedarlarının ellerinde o kadar gayri iktısadî bir halde yapıldı ki bu gün incir ve üzüm taşıyan develer halâ ona rekabet edi-

yorlar. Bu rekabet İngiliz sermayesini alâkadar etmedi. Çünkü bu hat sırf siyasî maksatlarla yapılmıştı.

Bir başka misal: Anadolu - Bağdat Hattı, Eskişehirden itibaren bir çok inhinalar yapar, niçin? Almanların fazla miktarda kilometre tazminatı almaları için her kilometre başına hükûmet İzmit - Ankara Hattında 15 bin frank, Haydarpaşa - İzmit 10200 frank, Eskişehir - Konya 904 lira, Konya - Ereğli Hattında 4500 frank vermeği taahhüt etmişti. Ve bu parayı da cayır cayır senelerce vermişti.

Bir başka misal daha: Memlekete sırf iktısadî sebeplerle girdiği zannedilen sermaye eğer yalnız iktısadî hedefleri takip etseydi Bağdat yolunun Ankara - Sıvas - Diyarbekir istikametini takip etmesi lâzımgeleçekti. Fakat olmadı. Niçin? Çünkü Almanlar Berlinle Bağdadı kendi arzularına göre karayolu ile bağlamak istiyordu. Almanyanın rakipleri de Türkiyede sermaye hareketlerini bir siyasî dava addediyorlardı.

Bir başka misal:

Amiral Çester bir Ermenistan hayaline can vermek için Şark Vilâyetlerimize mahsus bir demiryolu projesi hazırlamıştı. Büyük Harp sonunda Ermenistan meselesi malûm şekilde halledilince Amiralın projesi suya düştü. Ve avantöryerlerin elinde malûm şeklini aldı.

Reji Ceneral, Samsun - Sıvas Hattı için memleketi soyup soğana çevirmek istiyordu.

Bir başka misal daha:

Daha iki sene evel sözde bir Fransız grupu teşekkül etmişti. Bu grupun 2 milyar frank sermayesi vardı. Maksadı Türkiyede petrol aramaktı. Bu grup namına hareket eden mühendisler gittiler, tetkikat yaptılar. Ve Türkiyede esasen malûm olan petrolları

buldular. Fakat derhal İngiliz grupları faaliyete geçtiler, petrol itilâfından dem vurdular. Ve Fransız grupuna Irak petrollarından bir miktar bir şey verilerek susturuldu.

Bu Fransız grupu daha ilk hamlede İngiliz gruplarına karşı bir nevi nümayiş yapmak için Türkiyedeki faaliyete geçmişti. İşte ecnebi sermayesi memlekette nasıl meşgul oluyor ? gördünüz.

Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğuna giren sermaye miktarı mühim yekûn tuttuğu halde memlekette faiz miktarı vasatî rakamla % 20 den aşağı düşmemiştir.

Çünkü giren ecnebi sermayesi derhal yapacağını yapmış ve kârını başka tarafa nakletmiş, memlekete girmiş, vurgun halinde dolaşmıştır. Bir kaç sene evel memleketin imar faaliyeti ile meşgul olan ecnebi bir imar şirketi vardı. Bu şirket dört beş senede 25 milyon liralık kadar iş yapmıştı. Fakat bu şirket kârından bir santimini bile memleketteki bankalarda bırakmamıştır. Ey.. şimdi yine bu vaziyet içinde işleri bu nevi (Çünkü sermaye hiç bir zaman karakterini değiştirmemiştir.) Ecnebi kuvvetlerine mi verelim?

Çin bunun en güzel misalidir.

Biz köylünün menfaatlerini, yarınki refahını ve inkişafını düşündüğümüz için istismarcı sermayenin şartları ile anlaşamıyoruz.

— Eğer biraz fedakârlık... biraz şurasından biraz burasından dersek olur.

Olur ama o zaman da... Düpedüz müstemleke haline girmek mukadderdir.

Osmanlı İmparatorluğu bunu tecrübe etti. Ve memleketin ecnebi sermayesine mutavassıtlık yapan sınıfla ortak olarak onu müstemleke haline koymağa

savaştı. Bugün boğuştuğumuz ve kurtulmak istediğimiz vaziyetin en müthişi budur.

En çıkar yol işleri hükûmetin yapmasıdır. Devletçilik zaruretlerin halli için en tabiî yoldur. Gerçi bu program bir çoklarını korkutabilir. Nazariyelerle kafasını yemek dolabı haline koyanları sinirlendirir. Fakat memleketi emperyalistlere terkedemeyiz, zaten onlar da bizim teklifimizi biz prensiplerimize sadık olmak şartile kabul etmiyorlar. Hem sermaye bugün istismar edeceği sahaları daha evelden tayin etmiştir.

*
* *

Devletçi tedbirlerin tediye muvazenesinde oynadığı müsbet rol henüz devletin iktısadiyata el uzanmasının başlangıç safhasında bulunmasına rağmen Türk iktısat hayatındaki tesirleri dikkate lâyıktır:

1851 denberi ticaret muvazeneleri ve kısmen olsun, beynelmilel ticaret odalarının kabul ettiği şema içinde tediye muvazenesine ait rakamlar Türkiyenin harpten evel normal bir iktısat hayatına sahip olmadığını göstermektedir.

1913 te Türkiyenin ihracatı toparlak hesapla 12 milyon isterlin, ithalâtı 41 milyon isterlindi. İthalât fazlası 20 milyon isterlindir. Bu rakamlara mukabil Türkiyede iş hayatı da yabancıların elindedir. İthalât gümrükleri yüzde üçten fazla çıkarılmamaktadır. Nakliye işleri yabancılardadır. Sigorta işleri ecnebilerin elindedir. Memleketin tediye muvazenesini memleket iktısadiyatı lehine kuvvetlendirecek aktif bir hareket yoktur. Ticaret muvazenesindeki açık karşılığı gelmiyen bir kıymet olarak memleketten çıkıp gitmektedir.

Harpten evelki normal telâkki edilen, fakat hakikatte tamamen yarı müstemleke ve ithalât pazarı olan memlekette bugünkü iktısadî şartlara uyacak karakter yoktur. Halbuki asker olarak hareketlerimiz

memleketi yarı müstemleke olmaktan adım adım kurtarmaktadır.

Lozan sulhünden itibaren giren çıkan eşyanın mukayesesi, ve tediye muvazenelerinin vaziyetleri 1913 ün anormal manzarasından günden güne uzaklaştıkça millî iktısada doğru ilerlediğimizi göstermektedir.

1923 te 84.651.109
1924 te 158.867,958
1925 te 193.119.435
1926 da 186.422.755
1927 de 158.240.998
1928 de 173.537.489
1929 da 155.214.071
1930 da 151.454.371
1931 de 127.274,808 liradır.

Bu rakamlar şunu ifade ediyor: 1923 tenberi Türk ihracatı artmaktadır. Bu dokuz senenin en az ihracatı 1923 te, sonra da 1931 de olmuştur. 1923 ihracatı yüz addedilecek olursa senelere nazaran artma nispeti yüzde 88,8, yüzde 230, yüzde 215 tir.

1928 den sonra ihracat miktarı tedricî bir surette azalmaktadır. Fakat bu nispet yüzde 150 den daha aşağı değildir.

İthalâta gelince:

1923 — 144.788.500
1924 — 193.611.000
1925 — 242.314.100
1926 — 234.700,000
1927 — 211.398.184
1928 — 223.531.775
1929 — 256.296.379
1930 — 147.550,516
1931 — 126.659.893 liradır.

1923 senesi ithalâtı yüz addedilecek olursa ithalât ticareti ilk senelerde yüzde 133,5 yüzde 167,3 yüzde 161,9 gibi bir inkişaf göstermiştir.

Alî İktısat Meclisinin yaptığı tetkika nazaran ithalât ticareti ilk dört sene zarfında artmış, fakat bu artma nispeti ilk senelerin ihracatı ile mukayese edilirse ihracatın artma nispeti daha fazla olmuştur.

Son sekiz senelik ticaret muvazenesi hesaplarına bakılacak olursa; 1851 denberi mütemadiyen açık vermekte olan ticaret muvazenesinin normale doğru gittiğini görmek mümkündü..

Muvazene neticeleri:

1925 — 49.190.466 lira ithalât fazlası, 1926 da 49.276.980 lira ithalât fazlası, 1927 de 25.977.186 lira ithalât fazlası, 1928 de 49.994.286 lira ithalât fazlası, 1929 da 101.082.408 lira ithalât fazlası, 1930 da 3.903.855 lira ithalât fazlası, 1931 de 614.914 lira ithalât fazlası

Ayni seneler zarfında yalnız ticaret muvazenesinin değil, tediye muvazenesinin de passiflikten aktifliğe doğru temayül ettiğini görüyoruz.

*
* *

Türkiyede devletin iktısadî meselelere müdahalesini icap ettiren sebeplerden biri de Türkiyedeki sermaye terakümü ile muasırlarımızın sermaye terakümü arasındaki farktır.

Yani Türkiyenin millî sermayesinin emperyalist sermayeye karşı devlet kuvvetile muhafazası, müdafaası, himayesidir.

Türk devletçiliğinin yerli teşebbüslerin üzerinden bir saniye kalktığını tasavvur ediniz. İkinci saniyede bütün millî sermaye müesseselerinin yerinde yerler esecektir.

Maamafih Türk devletçiliği yalnız yerli sermayeleri korumak tedbirlerini aldığından dolayı devletçi addedilseydi onun adı yine devletçi olmıyacak, himayeci olacaktı. Halbuki yerli sermayedarları koruma hareketi Türkiye devletçiliğinin bir başka cephesini teşkil eder.

Türkiye İnkılâbı sınıflar arasında tezat kabul etmez. Sınıf mücadelesi yerine iş bölümünün tesanüdünü kabul eder.

İşte Türk devletçiliğinin en göze çarpan cephesini veren taraf budur. Türkiye iş zümrelerini kabul ediyor. Fırka programına göre:

« A) Küçük çiftçiler, B) küçük sanayi erbabı, C) amele ve işçi, Ç) serbest meslek erbabı, D) sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar, Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir.

Bunların her birinin çalışması, diğerlerinin ve umumî camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimaî intizam ve tesanüt temin etmek ve biribirini nakzetmiyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. »

Bu telâkki Türk devletçiliğinin manasını daha ziyade aydınlatmaktadır.

Türkiye devletçiliği bu telâkkiye göre genç Türkiye camiasında bir nâzım ve içtimaî adalet noktasından bir hâkim mevkiindedir. Memleketin muhtelif zümreleri arasında ihtilâtlara, mücadelelere ve haksızlıklara karşı gelebilmek için devlet kendisini iktısadî tesislerle yakından alâkalı görmektedir.. Sanayiin inkişafa yeni başladığı bir zamanda bu hâdise belki de nazarı dikkati celbedecek bir mahiyette değildir. Fakat yarınki hayatımızda, yarınki inkişafımızda sınıfların mücadeleci vaziyeti almalarına mani olmak,

Türkiye vahdetini muhafaza edebilmek için, yani Türkiye az zamanda refah ve mamuriyete erebilmek için devlet iktısadî cephenin kumandasını eline alacaktır.

Türk İnkılâp davasının esas prensibi Türk iktısadiyatının kurtuluşu idi.

Bu kurtuluş başı bozuk, hesapsız, münferit şahısların alabildiğine işlemelerile elde edilemez.

*
* *

Devletçilik dendiği zaman, bundan başka manalarda anlamamalıdır. Bazıları devletçilikten komünizm manasını çıkarıyorlar...

Halbuki komünizm gaye itibarile (*Devlet*) i kabul etmez. Onu ortadan kaldırmağa çalışır. Binaenaleyh ona devletçi demek yanlış olur. Bugün dünyada cins cins devletçiliklere tesadüf ediyoruz.

İngiliz devletçiliği, müstemlekeleri devlet kuvveti ile zaptedip Burjuva âleminin serbest istismarına terketmektir. İngiliz Müstemleke İmparatorluğu bu nevi devletçilikle kurulmuştur.

Fransız devletçiliği devletin iktısat işlerine müdahalesi şeklindedir.

İtalya devletçiliği, devlet kuvvetini korpurasyon devletini kuvvetlendirmek için, yani proleter ve sermayedarı bir korpurasyon etrafında toplamak için Faşist diktatörlüğünde cemetmektir.

Soviyet devletçiliği, Proletarya diktatörlüğünü temin için devlet kuvvetine dayanır.

Alman devletçiliği, Niçenin üstün adam telâkkisini, yani (Arya) Almanın hâkimiyetini temin etmek için devlet kuvvetine dayanır.

Türkiye devletçiliği ise:

1 — Memleketin büyük, fakat yakında gelir getirmiyecek olan iktısadî işleri için,

2 — Memleketin ecnebi sermayesi önünde toptan proleterleşmemesi için,

3 — Memleket içindeki zümreler arasında müca delelere mâni olmak için.

Düstualaştırmıştır.

LÂİKLİK

Fırka, devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin, ilim ve fenlerin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere ve Dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini prensip kabul eder.

Din telâkkisi vicdanî olduğundan Fırka, din fikirlerini devlet ve Dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmağı milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakıyet âmili görür.

Cümhuriyet Halk Fırkası Proğramı

Lâiklik millî hakimiyetin esasıdır:

Yeni Türkiyeye muasır bir devlet vasfını veren İnkılâpçı fırkanın en büyük eseri yeni Türk devletini Türk milletinin arzularını, ihtiyaçlarını kanunileşmiş bir şekli haline koyması onu Türk milletinin hukukî bir şahsiyeti telâkki etmesidir. Türk devleti uzun asır-

lar süren tarih devresinde Türk milletinin hukukî şahsiyeti olmıya ancak Cümhuriyet Halk Fırkasının vücuda getirdiği hamle ile imkân bulabilmiştir. Ne meşrutiyet devrinde ne daha evelki devirlerde halk iradesinin, millet hakimiyetinin tahakkuk etmediğini vuzuhla görüyoruz. İmparatorluk devri için bunu düşünemeyiz. Fakat meşrutiyet devrinde de bir parlâmentonun mevcudiyetine rağmen halk iradesi, millet hakimiyeti bir an için olsun teessüs etmemiştir.

Vakıa parlâmento vardı. Meb'uslar mevcuttu. Kabineler meclisteki ekseriyetlere istinat ediyordu. Şeklen bu hakimiyetin tecellisinde hiçbir mahzur yok gibi görünüyordu. Halbuki müstakil bir halk iradesini, müstakil bir millet hakimiyetini ancak iki esas tahdit eder: Bizzat halkın hakimiyeti ve müsbet ilim..

Halbuki meşrutiyet devrinde Meclisi Meb'usandan çıkan kanunların en mühim kontrolcusu ne bizzat halkın hakimiyeti, ne de müsbet ilimdi. Ancak bütün hayatı kendi görüşü ile izah eden ve devlet hakimiyetini kendi emrine rametmiş olan (Ahkâmı şer'iye) idi. Osmanlı meşrutiyetleri sade bu vasıflarından, şer'î hakimiyeti her şeyin fevkinde telâkki etmesinden dolayı bizzat halkın hakimiyetini, halkın arzularını, milletin ihtiyaçlarını ya hiç nazarı itibara almıyor, yahut ta şer'i şerif ahkâmı ile uyuşturmağa çalışıyordu. Nazirsiz ve şeriksiz olması lâzımgelen millet hakimiyeti bu suretle kökünden baltalanıyordu.

Millet hakimiyetini hâkim kılmak için neler yapıldı.

İnkılâp fırkası (halk hakimiyetini) şeriksiz ve nazirsiz telâkki ettiği için onun zıddı olan nekadar siyasî hakimiyetler varsa Türkiye vatanından dışarı attı. Türk inkılâbının halk iradesi namına yaptığı ayıklama hareketleri şunlardır :

1) Saltanatın ilgası : Saltanat, Türk milletinin hakimiyetinin tecellisine engel bir varlıktı. O mevcut iken Türk halkının şeriksiz ve nazirsiz bir hâkimiyet sahibi olması ihtimali yoktu.

2) Hilâfetin ilgası : Hilâfet milletlerin fevkinde teşekkül etmiş siyasî, dinî bir camia olan (Ümmet) teşkilâtının hakimiyetini temsil ederdi. Türkiyede ümmet siyasetinin hakimiyetini temsil eden bir makam Türk milletinin sade kendi kendisini tahdit eden hakimiyeti yanında yaşıyamazdı. Ya biri, ya öteki yaşıyacaktı. Çünkü siyasî hakimiyet iki makamda tecelli edemezdi.

3) Şer'iye Vekâletinin ilgası ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun tadili: Şer'iye Vekâleti Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin teşekkülü zamanında bir istihale devresini ifade ederdi. O, ümmet siyasetinin bir mümessili olarak Türkiye hakimiyeti içinde kısa bir zaman söz sahibi oldu. Teşkilâtı Esasiye Kanunu da bu noktadan tadil edildi. Çünkü devletin hakimiyeti ancak Türk milletinin hakimiyeti olabilirdi. O hakimiyeti ümmet siyasetinin ifadesi olan herhangi bir kayde bağlamak doğru olmazdı.

4) Kanunların millileştirilmesi: Arap bünyesinden, ve ümmet siyasetine göre teşekkül etmiş olan bir hakimiyetin vücuda getirdiği kaideleri esas tutarak bir milletin hukukî müesseselerini vücuda getirmek iki sebepten muzırdı:

A — Şer'î kanunların tatbiki, bizzat Türk halkının umumî iradesini başka bir idareye tâbi bulundurmak, onu bir ümmet hakimiyeti hesabına bir nevi müstemleke telâkki etmekti.

B — Ümmet hakimiyetine göre kurulmuş olan esaslar tamamile Arap örfünden çıkmış üzerinden zaman geçmiş müstehaseleşmiş bir halde idi. Halbuki

bir milletin bünyesi, teşekkülü diğer milletin bünyesine benzemez. Biribirine benzemiyen teşekküllere tâbi olan cemiyetlerin kanunları biribirleri için faydalı değil ancak muzır olabilir. Meselâ Türk milletinin tarihî seyri içinde aile ve kadın telâkkisi ile Arap cemiyetinin, kadın ve aile telâkkisi bir değildi.

Hlbuki biz, şer'î ahkâm dolayısile kadınlarımıza Arap camiasının kendi örfünden gelen ahkâmı tatbik ediyorduk. Türk tarihi içinde Türk kadınının şer'î ahkâma tâbi olduğu devre onun inhitat devrini ifade eder. Bundan da zarar gören Türk milleti idi.

5) Medreselerin ilgası: Medrese Türkiyede medenî mahiyetini kaybedeli çok olmuştu. Yani onun teknik bir faydası yoktu. Daha on sene eveline gelinciye kadar devam eden medreseler ne kaptan, ne mühendis, ne hekim, ne de makinist falan yetiştirmiyordu. Millî kültür içinde de ne bir millî şair, ne de millî kültür üzerinde çalışan bir âlim, bir filozof vermedi. O halde medreseler ne yapıyorlardı? Medresler bir şey, tek bir şey yapıyorlardı: Ümmet siyasetine bağlanmış, ümmet siyasetine hadim insanlar yetiştiriyordu. Medreseler, bir ilim ocağı değildi bir ümmet siyaset teşekkülünün adeta siyasî karargâhı halinde idiler. Medrese ilmi ve teknik faaliyeti kaybettiği halde ümmet hakimiyetini herşeyden üstün tutmak için çalışan bir sürü insanı sinesinde barındırıyordu. Şeriksiz ve nazirsiz halk hakimiyetini ideal edinen bir hayat ümmet siyasetinin son karargâhlarının serbestçe çalışmalarına müsaade edemezdi. Çünkü medresenin varmak istediği hedef gayet sarih olarak millet hakimiyetini yıkmak, yerine ümmet hakimiyeti kurmaktı.

Lâikliği ideal edinen inkılap, medreseleri kaldırdığı gibi mekteplerin de lâyıklaşmasını temin etti. Türkiyede lâik bir zihniyet artık bütün devlet mües-

selerinde hâkimdir. Teşkilâtı Esasiye Kanununun maddelerile devletin en büyük umdesi halini alan lâiklik devlet işlerini din işlerinden ayırmış, dinle devletin tedahülüne imkân bırakmamıştır. Bunun için devlet işleri artık mühendislik gibi, hekimlik gibi müspet ve dünyevî işler arasındadır.

Hiçbir mühendis dua ile bir köprü kuramaz, hiçbir hekim mikroplu bir hastasını ibadat ve taatla hastalıktan kurtaramaz. Mutlaka onun müspet birtakım bilgilere müspet vasıtalara ihtiyaç vardır. Fakat müspet bilgiye sahip olan bir mühendisin dindar olup olmaması onun mühendislik işile alâkadar değildir. O ayrı öbürü ayrıdır. Devlet işi de ayni şekilde maddî ve müspet iştir.

Onu yürütmek için müspet bilgiye, tecrübeye, müspet vasıtalara ihtiyaç vardır.

Lâiklik içtimaî tekâmülün bir merhalesidir:

Türkiyede Lâik telâkkinin hâkim olması ve Türkiyede (Lâik) bir devletin teşekkülü içtimaî bir tekâmül merhalesini ifade etmek itibarile de dikkate lâyıktır.

Çünkü devletin lâikleşmesi sade hukukî bir hareket değildir.

Devletin lâikleşmesi bir taraftan iş bölümünün tabiî bir neticesidir.

Bir taraftan fikrî cereyanların tabiî bir neticesidir.

Türkiyenin hayatında bu üç merhale de muasır milletler gibi tahakkuk etmiştir. Onun için Türkiyedeki lâik devleti bütün içtimaî müesseseler içinde yani *lâikleşmiş bir hukuk, lâikleşmiş bir iktısat, lâikleşmiş bir ahlâk, lâikleşmis bir san'at ve lisanla beraber tetkik etmelidir.*

Ayni zamanda Türkiyede lâik bir hars cereyanı mevcutken ve lâik terbiye esasları bir fikir felsefe hareketi olarak ruhları sardıktan ve lâiklik bir tarih vak'ası olarak filen tahakkuk ettikten sonra onu görmemeğe çalışmak en basit manasile cehalet olur.

Lâiklik iş bölümünün bir neticesidir:

İptidaî bir cemiyette işler taksim olunmamıştır. Reis hem din reisidir, hem siyasete karışır hem askerliğe hükmeder. Hem iktısatla meşguldür, hem talim ile hem de terbiye ile uğraşır. İnsanlar orada biribirlerinden farklı işler değil biribirlerinin ayni işleri yaparlar. Bunlar biribirlerine ancak dinî rabıta ile bağlıdırlar. Din neden iptidaî cemiyette bu kadar geniş vazifeyi üstüne alıyor?

Çünkü cemiyetin tesanüdünü temin edecek şuurlu başka vasıta yoktur.

Meselâ Musa Mısırdan Beniisraili çıkardığı zaman Beniisrail arasında (Yahova) ya itikattan başka müşterek bir nokta yoktu. Birçok iptidaî cemiyetlerde ayni hali görürüz. Kabilenin tesanüdünü temin için dinin ortaya koyduğu kutsiyete yaklaşmak gayri mukaddesten uzaklaşmak bir cemiyetin rabıtası vazifesini görüyor. Fakat en iptidaiden en âli, mütekâmil denilen dinlere kadar bütün din müesseseleri için müşterek olan bu tarif dinin hakikî cephesini teşkil eder. Ve bu cephesile ister bir totemi, ister bir fetişi, ister bir mücerret fikri temsil etsin. Ferdî kutsiyete yaklaştırmağa gayri kutsiden uzaklaştırmağa çalışır. Demek ki mahiyeti itibarile din kutsiyet mefhumundan ibaret olduğu halde ilmin teşekkül etmediği yerde ilmin yerini; felsefenin teşekkül etmediği yerde felsefenin yerini iktısadî müesseselerin iktısadî müessese olarak taazzuv etmediği yerde iktısadî müessesenin yerini, hukukî

müessesesinin teşekkül etmediği yerde hukukun yerini, ahlâkın ahlâk müessesesi olarak taazzuv etmediği yerde ahlâkın yerini kaplıyor. Tekniğe müspet bir kafa ile şekil verilmiyen yerlerde tekniğin esasını bile o derhal benimsiyor.

Şu halde din müessesesi bütün tarih devresi içinde iki rol oynuyor. Biri, bizzat insanları bir mukaddese yaklaştırmak, gayri mukaddesten uzaklaştırmak, ikincisi, kutsiyeti sarileştirerek kendi hududu haricinde hakimiyet icra etmek.

Nitekim bu hakikati bazı dinler kendileri bile itiraf ederler. Meselâ islâm âleminde « nastan mütevellit ahkâm değişmez, fakat örfe müteallik ahkâm değişir » telâkkisi dinin ikinci cephesini işaret eder. Dinin asıl cephesi mukaddese inanmaktır. İkinci kısım her zaman değişebilen ve her zaman inkişafa müsait olan içtimaî hayattır, içtimaî müesseselerdir. Bu müesseseler taazzuv etmediği zaman din onların yerini bir müddet işgal etmiştir.

İş bölümü ilerledikçe hukukî, iktısadî, ahlâkî müesseselerin kutsiyet mefhumuna halel gelmeden din hududundan ayrıldıklarını görüyoruz.

İş bölümü ilerledikçe din niçin iktısadın, hukukun, ahlâkın, ilmin yerini tutamıyor.

Çünkü iş bölümü sayesinde tabiate daha çok hükmedebiliyoruz. Onun sırlarına ve derinliklerine daha ziyade nüfuz etmek imkânını buluyoruz. Halbuki din bizi tabiatten uzaklaştırır. O bir ütopi âlemidir.

Halbuki bir memlekette nüfusun hacmi ve manevî kesafetin alacağı şekille iktısadî kaidelerde tebeddüller yaptığı gibi haiz olduğumuz haklar ve yaşadığımız ahlâk kaideleri üzerinde de gayet tesirli değişiklikler yapar. Genç yaşta muhacirlerle dolu olan bir şehrin ahlâk telâkkilerile bir mabet şehri olan Lhassa

halkının ahlâk telâkkileri arasındaki fark iki nüfus hacminin iki kesafetin farkıdır.

İş bölümünü arkadan iten nüfus kesafeti ve içtimaî hacimdir. Binaenaleyh dinin asıl mahiyetile gerileyen kısımları arasındaki münasebeti beşer tarihinde iş bölümü ile adım adım takip etmek imkânı vardır. İptidaî cemiyetlerde hukuk dikkat edilecek olursa sade yasaklardan mürekkeptir. Bu hukukun mahiyeti dinîdir. Bu hukukun yasak ettiği şeyler bir millet kültürünün teşekkül edip te tesanüt vücuda getiremediği zamanlara ait tesanüt rabıtasıdır, cezalardır.

Hatta o kadar ki, iptidaî cemiyetlerde cürüm işliyen insanlardan başka hayvanlara ve cürme vasıta olan alete de ceza verilmektedir.

Hindistanda ceza ilâhı bir vasfa maliktir.

Mısırda kâhinler ceza da verirlerdi. İbranilerde en büyük cürüm, dine karşı vukubulan tecavüzdü. Eski Mısırda mukaddes eşyaya dokunanlar idam olunurlardı.

Roma sitesi iş bölümü itibarile daha ilerlemişti. (XII Tablo Kanunu) Romada İbranî hukukuna nazaran daha lâik bir şekilde idi. cezalara mukabil iade ve tazmin edilecek, Allah namına intikamı alınmıyacak maddeler de vardı.

Meselâ dini hukuku iptidaî bir vaziyette bulunan Yunan sitelerinde cezalar şiddetli idi, giyilecek kostümler her sitenin kanunile tayin edilmişti. I·partada kadının saç modaları ilâhî menşee çıkan bir kanunla tayin edilirdi.

Radosta sakal tıraşı memnu idi. Eski Mısırda sakal bırakmak hakkı sade Firavunlara munhasırdı. Ispartada bıyıkların tıraş edilmesi mecburî idi. Bizansta evinde ustura bulunduran adam cezayinaktiye mahkûm olurdu. Atinada mukaddes zeytinleri köklerinden

çıkarmak, mabetlere yabancıları sokmak bayramlar, kurbanlar, oyunlar hakkında hakaretli söz söylemek devletin takip ettiği cürümler arasında idi

1266 dan itibaren katolik âleminde münkirler idam ediliyordu. Oruç tutmıyan müslümanı Osmanlı ceza kanunu daha on sene evveline kadar tecziye ediyordu.

Niçin?

Ne sitelerde ne imparatorluklarda millet rabıtası, millet kültürü teşekkül etmemiştir. Onun için devlet hakimiyeti ya teokrat bir zümrenin veyahut aristokrasinin yahut ta bir sülâlenin elindedir.

Bu sülâle veya bu zümre hakimıyeti mabutlar namına temsil ederler. Hakimiyet ancak mabudun gazabını celbetmemek, gazabı İlâhiye mâni olmak için mintarafillâh bu zümrelere veya bu sülâlelere verilmiştir. Devlet hakimiyetinin bu şekilde telâkkisi de iş bölümü ilerledikçe yavaş yavaş millî hakimiyete doğru inkişaf etmiştir.

Mabutlar namına hükmedenler hakimiyet kudretinde üç sıfat tasavvur ediyorlardı. Kudretin membaı, tarzı, kullanılışı.

İptidaî cemiyetlerde kudret mabudun kudretidir. Tarzı Allahla tayin etmiştir. Kullanan bizzat kendisidir. Meselâ Mısırda Firavun gözle görülen, elle tutulabilen bir mabuttur.

Biraz daha mütekâmil bir cemiyet alırsak hakimiyetin nasıl değiştiğini görürüz. Meselâ kudretin membaı Allahtır, mabut hakimiyetin tarzını Çar sülâlesine vermiştir. Hakimiyeti Çar vasıtasile icra eder.

Demokrasilerın hazırlandığı ve Ilâhî hakimiyetin iflâsa yüz tuttuğu yerlerde, her nevi devlet faaliyeti Allahın keremidir. Hakimiyetin istimalini ve tarzını halka bırakır.